

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

УРЕЖДА РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

Главен и отговорен редактор: ЮРДАН АНАСТАСОВ

Год. I.

май—юни 1946

Кн. 9 - 10

Юрдан Анастасов

Основи на Федеративна Народна Република Югославия.

Строежът на федеративната народна република Югославия започна и се извършваше в течение на народно-освободителната борба, която югославските народи водеха против окупаторите и техните местни агенти. Още тогава бяха сложени ония демократични основи, върху които се изгради новата държава на освободените югославски народи. Гласуваната на 31 януари 1946 година от Учредителната скупщина Конституция дойде само да облече в конституционна форма и да доразвие историческите придобивки, извоювани с обилна кръв през време на тази борба.

Кои са основните стълбове, върху които е изградена новата югославянска държава?

На първо място това е народната власт. Днешната власт не се явява приемница на старата, кралска власт и не се носи от стария и прогнил държавен апарат. Цялата стара държавна сграда, на която се крепяха всички насилнически режими, включително и този на генерал Недич в Сърбия и на Павелич в Хърватско, е разрушена из основи. Революцията създаде нова власт в лицето на избраните от народа народни комитети и скупщини. Стопи се безвъзвратно властта на реакционните, потиснически, противонародни и експлоататорски клики и се роди новата, народна власт.

Строго демократичният характер на властта се определя в чл. 6. от Конституцията, който гласи: „В федеративната народна република Югославия цялата власт изхожда от народа и принадлежи на народа. Народът осъществява своята власт чрез свободно избраните представителни органи на държавната власт — народните комитети, които са се появили и развили от местните народни комитети до скупщините на народните републики и Народната скупщина на федеративната народна република Югославия в народноосвободителните борби против фашизма и реакцията и които се явяват основни завоевания в тази борба“.

На това основание и в Македония властта премина от ръцете на завоеватели и окупатори, в ръцете на македонския народ.

Минала в ръцете на народа, властта, в чието разположение е въоръжената сила, вече представлява пълна гаранция за защита на народните маси, както от стопанска експлоатация, така също и от евентуални попълзновения на реакционни и фашистки сили.

Второто основно начало, на което е изградена днешна Югославия, е отразено в разрешаването на националния въпрос. Югославия е много-национална държава. В стара Югославия националното потисничество бе класическо. Великосръбските клики, чрез кървав терор, се стараеха да държат в подчинение хървати, словенци, черногорци, а македонския

народ подлагаха на денационализиране и на физическо изстребление. Тази система, прилагана от великосръбските хегемонисти рухна и на нейно място се издигна принципът на самоопределението на народите. Този принцип се изгради в процеса на единната борба, която водиха македонци, хървати, сърби, черногорци и др. срещу окупаторите и куизлинговците. Той бе написан с потоци от народна кръв и се проведе на практика с изграждането на народните федерални републики и на общата федеративна република Югославия. Последната се състои от народните републики: Сърбия, Хърватско, Словения, Босна, и Хърцеговина, Македония и Черна-Гора. Пак с оглед приложението на принципа за самоопределението, в състава на народната република Сърбия са оформени автономна Покраинина Войводина и автономна Косово-Метохийска област.

В самите федерални единици на националните малцинства са признати всички права за защита на тяхното културно развитие и свободната употреба на техния език. Така, в Македония, покрай македонския език и македоно-славянската култура, се развиват свободно езикът и културата на македонските турци, албанци, власи и др.

По този начин принципът за самоопределение на националностите, който в миналото съставляваше революционния лозунг на всички потиснати в кралска Югославия народи, днес е доведен до своето крайно приложение. Едновременно с това се изживеха и насажданите по-рано от великосръбския Белград национални разпри и недоверие между отделните народи и народности. В средата на последните вече е издигнат култа за братство и равенство.

Третото основно начало, на което почива нова Югославия, се състои в дълбоките промени, които се извършиха в нейната социално-економическа структура. В България, когато се говори за федеративна Югославия, обикновено се подчертават демократическият характер на властта и радикалното разрешение на националния въпрос. Малко се говори за настъпилото стопанско преустройство, което в същност представлява дълбока социална реформа и е една от най-солидните гаранции за запазване жизнените интереси на широките народни маси за повдигане на тяхното благосъстояние.

Економическата основа на обществения ред в нова Югославия се определя в самата Конституция, която признава три форми за владение на средствата за производство: държаваната, кооперативна и частна. В чл. 14 на Конституцията се казва: „Средствата за производство в Федеративна Народна Република Югославия се явяват или общонародна собственост, т. е. собственост, намираща се в ръцете на държавата, или собственост на народните кооперативни организации, или собственост на частни физически или юридически лица. Всички минни и други подземни богатства, води, включително минералните и лечебните, естествените източници за енергия, средствата за железопътни и въздушни съобщения, пощата, телеграфа, телефона и радиото се явяват общонародна собственост. Средствата за производство, които се намират в ръцете на държавата, се използват само от държавата или ги предоставя за използване от други. Външната търговия се намира под контрола на държавата“.

Частната собственост, значи, се запазва. Гарантирана е и частната инициатива. Но се забранява образуването на частни монополистични организации, като картели, тръстове и др. подобни, които имат за задача да диктуват цените на пазаря и да увреждат на народните интереси.

Кооперативното дело добива особено покровителство. То скъса със старата практика да се опира на финансовия капитал и на разни капита-

листически и едрособственически групи. В нова Югославия кооперациите се осланят на държавата и затова се развиват бързо и с голям успех. Изникнаха многобройни кредитни, потребителни, производствени, земеделски кооперации, които обслужват всеотранно народните маси. От освобождението на Югославия се създадоха около 7400 кооперации, с членове над един милион и двесте души.

Най-важна роля, обаче, в стопанството играе държавния сектор. Още в Президиума на Антифашисткото Вече на Народното Освобождение на Югославия (АВНОЮ), в заседанието му от 21 ноември 1944 год., се взе решение да се конфискуват неприятелските имуществата и да минат в собственост на държавата. По силата на това решение се иззеха: имуществата на хитлеристка Германия и на нейните граждани, намиращи се на югославска територия; всички имуществата на лица от немска националност (с изключение на тия, които са били поданици на неутрални държави и през време на войната не са се отнасяли враждебно към освободителното движение, както и тия, които са се борили на страната на освободителната армия); всички имуществата на военнопрестъпници и най-после всички имуществата, които се конфискуват по решение на съда.

С това историческо решение, което бе санкционирано от Временната Скупщина и от Учредителното Събрание, в ръцете на държавата мина 82% от целата промишленост на страната. В три от най-важните клонове на индустрията този процент е следния: 87% в металообработвателната, 92% в химическата и 95% в електрическата. С изтръгването на индустрията от ръцете на едрите капиталисти, които бяха опората на реакцията и на фашизма и с предаването ѝ на народната държава, бидоха пресушени економическите и политически корени на югославския фашизъм. От друга страна, с засилването на държавния стопански сектор, се дава възможност за упражняването на един ефикасен контрол на цялото югославско стопанство и отваря вратите за създаването на общ държавен план за успешното развитие на това стопанство.

Четвъртото основно начало, което в същност се включва в това на новата социал економическа структура на страната, е това, което се отнася до земеделската реформа. С закона за земеделската реформа, гласуван през време на третата сесия на Временната народна Скупщина през м. август 1945 г., се прие началото земята да принадлежи на тия, които я обработват. По-късно, Коиституцията, в чл. 19, постанови: „Земята принадлежи на тези, които я обработват“.

В довоенна Югославия 337,429 бедни селски стопанства притежаваха само 540,36¹⁾ хектара земя, а 208 едри земеделски собственици притежаваха 389,826 хектара земя. От тия едри земеделски собственици три четвърти бяха немци, унгарци и италианци. Между най-крупните земеделски собственици бе и католическата църква.¹⁾ В Македония едрите земеделски собственици бяха сръбски пришълци, заслужили на великосръбската кауза или видни управници. Кралят също имаше огромни имения. По силата на Закона за земеделската реформа, имотите на всички тия крупни земевладелци се конфискуват безвъзмездно и се предават на безимотните и малоимотни селяни. В резултат на тази реформа 95% от цялата работна земя остава в ръцете на селяните.

¹⁾ Земеделската реформа засегна дълбоко князете на католическата църква, които и през време на освободителното движение и след освобождението се явиха ревностни крепители на вътрешната и международна реакция. Те и днес не престават да водят ожесточена кампания против народната власт. Но изгубили материалната почва, те все по-вече губят и политическото влияние сред масите.

Ето това са четирите основни стълбове, върху които е изградена нова Югославия: народна власт; народностно самоопределение; национализиране на индустрията; земята на тия които я обработват. Това са основните придобивки на югославските народи, които те задружно извоюваха със собствената си кръв. От тези четири основни придобивки произхождат и другите не по-малко важни придобивки: прогресивния характер на правата и длъжностите на югославските граждани; крайно демократичната организация на държавата и общината; равноправието на жените и защитата на брака и семейството; даване особено място на защитата на работническия труд и т. н.

Опряна на тези здрави основи, федеративната народна република Югославия, водена от нейния мъдър вожд Маршал Тито, ще крачи напред към все по-голямо повдигане на нейното благосъстояние и към все по-голямото социално равнопоставяне на нейните граждани.

Хр. Калайджиев

За нацията и националния въпрос

Идеологическата крепост на реакцията е националния въпрос. Тя не жали никакви усилия, за да има под свой патент тоя въпрос. Не случайно в живота крайната реакция се съвпада винаги с крайния национализъм. В резултат на дълга и систематична работа чрез възпитанието в училищата, в казармите и в най-различните прояви на обществения живот, тя е успяла по тая линия да проникне дълбоко в масите и често да се изпречваме пред парадоксалното явление, прогресивни иначе хора, по тоя въпрос да плуват напълно в водите на реакцията. В най-критичните моменти на общественото развитие, каквито са предизвиканите от нея воини, тя разчита единствено на всадейното от нея погрешно отношение към националните въпроси.

В борбата против реакцията демократическите сили имат една важна задача: да разбият тая нейна идеологическа крепост. Срещу огромния апарат, турен в действие, срещу огромната апаратура, пусната от реакцията, срещу дълбокото заблуждение, насаждано в течение на дълги времена, от страна на демократическите сили е малко направено. Най-голяма дан е дадена в това отношение от болшевиките. Те са главно, които разработиха теоретически и практически основите на прогресивния, на народния патриотизъм в противовес на търгашкия такъв на реакцията. Те са които смъкнаха въпроса за нацията от метафизичните облаци, смъкнаха от тоя въпрос всякакъв фетишизъм и го поставиха на научна основа. Те са, начело с своите гениални водачи Ленин и Сталин, които поставиха в хармония патриотичните чувства на масите с техните економически и политически интереси и разрушиха онай основа на реакцията, чрез която тя забулваше своето економическо ограбване на масите и своето политическо потисничество.

Болшевишкото прогресивно отношение към националния въпрос се проведе по един отличен начин в Лайпцигския процес от водача на българската работническа класа и създателя на Отечествения фронт — Георги Димитров. Там по един блестящ начин пролича, че интернационалистът, комунистът Георги Димитров защити честта и правата на своята нация с твърдост и гордост, без да накърни чувствата и правата, на която и да е друга нация, тогаз когато неговите обвинители, минаващи за върли националисти, изпъкнаха като хора, надъхвани с животинска

умраза към другите народи и специално балканските и застрашаващи техната свобода. В резултат се получи, че всеки честен български и балкански патриот бе възхитен от Димитров, видя в неговото лице истинския, народния патриотизъм и се демонстрира очевидно, за всеки естествената връзка между националното и интернационалното чувство.

Как поставят реакционните среди въпроса за нацията? Те се стараят да представят нацията като дадена за веки — веков от боговете. С това те целят защитата на чисто класови интереси. Идентифицирайки себе си с нацията, те се стремят да увековечат нацията и с туй да увековечат своето господство, да го представят за неизменно.

Буржуазната революция против феодализма сплоти народните маси селяните, работниците, дребните занаятчи — под ръководството на буржуазията. С това се установи хегемонията на последната и се тури знак на равенство между народните маси и буржуазията. Това е медения месец за нея, за него тя бълнува, него иска да увековечи, заставайки на позицията: нацията е вечна, а нацията, това съм аз.

Един от аргументите на буржуазните учени за обуславяне на реакционната теза за нацията е обстоятелството, че в вековете на историята се приказва за българи, гърци, германци и пр. и за техни държави. И те бързат да дадат на тия понятия съвременно съдържание. А един бегъл поглед върху историческото развитие показва, че историческата картина не се съвпада с националната картина.

Да вземем за пример средните векове, когато напълно господствува феодализмът. Един от най-добрите историци — Гизо — ни дава ярка картина за общественото състояние през тия векове, в която картина отличителният белег е пълната разпокъсаност. Всеки феодал, малък или голям, е пълен господар на себе си и вън от своите граници, той вижда само плячка за грабеж или опасност от грабеж. На базата на грабежа създавали са се разни отношения между феодалите, по тия отношения, а феодалната единица стои в основата на обществения живот. Стремелът на папите да създадат на базата на вярата голяма стабилна държавна общност са ударили на камък.

Тая форма на общежитие, очевидно няма нищо общо с сегашната, национална, форма на общежитие. За подчертаване на тая мисъл, същия Гизо, ни дава един фрапантен пример. Той казва: „Ако един французин от XII в. се събуди и чуе речите из парижките площади, в които се гърми за френска нация, за френски патриотизъм, той би стоял като замаян, нищо не би разбрал, защото се приказват неща, напълно непознати за него“.

Картината за античните времена не стои много далеч от тая през средните векове. Какво са представлявали гърците, например, най-изпъкналите с своята култура през ония времена? Имало ли е това чувство на общност между тях: доколкото се е създавала тая общност, била ли е тя така стабилна, каквато представлява днешната нация? Такова нещо няма. Не съвременното гръцко чувство е господствувало тогава. Атинянинът, спартянинът, лакедемонянинът и пр. и пр. се чувствували само като такива и зад това не виждали нищо друго. Те не само не чувствували и не виждам нищо общо помежду си, но са били в непрекъснати борби. Същите и федеративните отношения в някои случаи, не изменят по същество картината. И в тоя случай би могло да се каже: ако един атинянин би могъл да чуе, как днешният грък го рисува, той не би могъл да се познае.

За славянството на Балканите би могло да се каже същото. Те са живели затворени в своите племена и вън от тая черупка, не са виж-

дали никаква национална общност. И днес още в Македония има архаични остатъци от това състояние. И днес още са запазени там мияците и бърсаците и днес те не се женят помежду си и днес очудено се провикват, че в мияшко село дошел бърсак или обратното.

Всеки по-възрастен от нас, който е израстнал в турско, ще си спомни че в нашите детски години там все още господствуваше религиозният принцип и религиозно деление и пред очите ни това положение се изменяше в полза на националния принцип.

Обаче и в античните и в средните векове създавали са се големи държави като тая на цар Крум, на Александър Македонски, Карл велики и пр. и пр. в връзка с това явление Сталин казва:

„Великите държави на Кир или Александър не можеше да бъдат наречени нации. Това са били не нации, а случайно и малко свързани конгломерати на групи, които се разпадали и обединявали в зависимост от успехите или пораженията на един или друг завоевател.“

В връзка с погрешността на линията да се търси нацията в дълбоките древности, мисля за неизлишно да се цитира една мисъл на Сталина, изказана в връзка с тезата, че нацията няма племенен и расов произход. Той казва:

„Сегашната италианска нация се е образувала от римляни, германци, етруси, гърци, араби и пр. Френската нация се е създала от гали, римляни, брити, германци и пр. Същото може да се каже за англичани, германци и т. н.

Моята задача в случая, разбира се, не е да напиша изчерпателен и основен исторически анализ. Но от тия няколко факти, мисля, че изтъкнах ясно сериозността на твърдението на тия, които подържат, че нацията не е вечна и дадена от боговете, е продукт на историческото развитие и най-новата форма на човешкото общежитие.

Процесът за формирането на нацията безспорно, е дълъг процес, особено що се отоаса до някои от елементите, които я съставляват, като езика и психическата общност. Но оформяването и раждането на нацията е въпрос на новите времена.

Ленин казва, че люлката на нацията е западна Европа, където най-рано се оформяват нацията и националните държави, които той счита за неизменно свързани. Най-високият пункт и тласък на това развитие е френската революция, която в своето съдържание е една буржуазна революция против феодализма. Това значи разглеждането развитието и раждането на нацията е тясно свързано с развитието и установяването господството на капитализма.

Откриването на колониите и напредъка на техниката даде възможност за натрупване на грамадни капитали в западна Европа, а това даде грамаден тласък за нейното индустриално развитие, Економическата мощ и развитие все повече минаваше в ръцете на буржуазията. Економическите интереси на тая възходяща класа бяха в пълно противоречие с феодалния порядък, с неговата разпокъсаност, тесни граници и митнически бариери. За буржуазията бяха нуждни централизация, широк пазар, единен език за по-лесно общуване. Ето економическите предпоставки, които направиха оформяването на нацията като неизбежна необходимост. За тая цел се използуваха близостта в говора, в бита и общата теория.

Разбира се, тоя процес не е вървял идеално и гладко и в еднакъв тип на всякъде. В много случаи економически, политически и стратегически съображения са влияели в хода при формирането на нациите. И все пак основното за онова време си остава картата за правата на на-

циите, провъзгласена от френската революция, под знака на която се развиват нещата до настъпването на империалистическата епоха. Под тласъка на капиталистическото развитие и на френската революция, феодалната разпокъсаност все повече отстъпва мястото си на националното оформяване. Поради неравномерното развитие този процес продължавал дълго, продължава и ще продължава, но не вече под знака на буржуазната френска революция, а под знака на пролетарската руска революция.

В своя разцвет буржуазията се явява основен прогресивен фактор за пораждането на нацията и за националното оформяване на обществото. В процеса на по-нататъшното развитие, обаче, тя все повече се обръща в отрицание на нацията и става реакционен фактор по отношение нея. По този въпрос ще се върнем след малко. Нека сега се изясним по въпроса, какво е нация, кои са нейните отличителни белези

*

В връзка с въпроса, що е нация, тук, на Балканите, буржоазните учени са направили господстващ възглед, че нацията се изразява в еднаквостта на езика, на бита и историческото минало. Преплитайки науката с политиката и туряйки в услуга първата на последната, те рисуват картината на миналото, изгодно за себе си, търсят признаци в говорите и бита, близки до себе си, често пъти да оправдаят претенции, съвсем несъответстващи на националната истина. За това те са подпомогнати от сложното преплитане на говорите и бита.

Но, да се интересуваме от политическите спекулации с нацията. От научно гледище тия елементи, които сочат балканските буржоазни учени, дават ли правилна оценка на нацията? — Базирайки се на Сталина, на чийто разбирания ще се спрем сега и който е най-големият капацитет по този въпрос, отговорът е отрицателен.

Сталин, разглеждайки този въпрос, спира се на гледището на Бауер. водач преди войните на австрийската соц. демокрация. Според последния „нацията — това е цялата съвкупност от хора, свързани с общността на характера върху почвата на общността на съдбата“. Бауер за да дойде до тая дефиниция имал предвид евреите. В връзка с тая дефиниция Сталин казва: „За каква национална общност може да става дума у хора, които економически са разединени един от друг, живеят на разни територии и от поколение на поколение говорят на разни езици?“ и по нататък: В действителност не съществува никакъв единствено отличителен признак на нацията. Съществува само сбор от признаци, от които при съпоставянето на нациите изпъква по релефно ту един, ту друг, ту трети признак. Нацията, обаче, представлява всички признаци, взети заедно.“

Какво е нация, според Сталина и кои са признаците, които я съставят? — Според него: „нацията — това е исторически създадена се устойчива общност на езика, територията, икономическия живот и психическия облик, проявяващ се в общността на културата.“ За Сталина нито един от тия признаци, взет отделно не характеризира нацията. Последната се очертава само при техната съвкупност и само един от тях ако липсва няма на лице нация. Не може да има нация без общ език. Но може да има различни нации, макар да говорят на един и същ език. А такива случаи са многобройни в живота. За едни това е резултат на различните територии, в които живеят, като Англия напр. и С.А.Щ. Различните територии, в които живеят хората, обуславят друга економическа и културна общност, изработени в течение на поколенията, а

това обстоятелство създава дълбоко разграничение в национално отношение между говорящите еднакъв език и от тук се обуславят две различни нации.

Други случаи има, в които това разделяне между говорящите еднакъв език се явява не в резултата на различни територии, а в резултат на различно развитие в течение на няколко поколения, като напр. шведи и норвежци, австрийци и немци, хървати и сърби и пр.

Струва ми се, че най-важното, върху което трябва да се обърне внимание, разглеждайки въпроса за нацията и нейните елементи, е въпроса за економическата общност на наша почва. Тя главно не се взема предвид или пък се подценява. Ето защо по тоя пункт аз ще цитирам изцяло Сталина. Той казва: „Нуждна е, за да имаме на лице нация, вътрешна економическа връзка, спояваща отделните части на нацията в едно цяло. Между Англия и С.А.Щ. няма такава връзка и затова те съставят две различни нации. Но и самите северо-американци не биха заслужили названието нация, ако отделните кьтове в Сев. Америка не бяха свързани помежду си ви кономическо цяло, благодарение на разделението на труда между тях, на развитието на пътищата за съобщение и т. н.

Грузинците от дореформените времена са живели на обща територия и са говорили на един и същ език и при все това те не са съставлявали, в същност, една нация, защото те, разделени на цяла редица откъснати едно от друго княжества, не са могли да живеят общ економически живот, в течение на векове са водили помежду си войни и разорявали един друг. Кратковременното и случайното обединение на княжествата, което понякога сполучвал да прокара някой щастлив цар, в най-щастливия случай обхващало само повърхностно административната сфера, бързо разбивайки се от капризите на князете и равнодушието на селяните. Та иначе и не могло да бъде при икономич. разпокъсаност на Грузия. Грузия като нация се появи едва в втората половина на XIX век, когато падането на крепостничеството и усилване на икономическия живот в страната, развитието на пътищата за съобщение и възникването на капитализма установиха разделението на труда между областите на Грузия, в края на краищата разклатиха стопанската затвореност на княжествата и ги свързаха в едно цяло.“

*

До тук, макар и на кратко, разгледахме въпросите за нораждането на нацията и, базирайки се на Сталина, помъчихме се да дадем отговор ца въпроса, шо е нация. Остава ни един трети въпрос.

По силата на какво тоя обществен фактор — буржуазията — който породил нацията, който тържествено провъзгласил декларацията за правата на нациите, който държеше разпалени патриотични речи някога на парижките улици и с туй тласкаше напред националното развитие, се обърна в главна спънка на това развитие, се обърна от прогресивен фактор в реакционен такъв. По силата на какво потомците на горещите защитници на нацията днес са предатели по отношение нацията и националните интереси, а тия, които нападаха като безотечественици, като интернационалисти, днес са най-добрите патриоти и защитници на нацията.

Последната война най-блестяще потвърди тая констатация. Цели народи бяха подложени на физическо изстребление, а тия, които искаха да минат за представители на нацията, се съюзиха с врага против собствения си народ. Тая черна картина изпъкна в историята на всеки евро-

пейски народ, като се почне от Дража Михайлович в Югославия и се свърши с Петен и Лавал в Франция.

Основната причина е, че буржуазията тесно свързва националната политика с завоевателната политика навън и с безогледната експлоатация на своя народ вътре в страната. И не можеше друго-яче.

Националното развитие на запад под ръководството на буржуазията бе свързано с няколко крупни факти. Те са естествено последствие на самото капиталистическо развитие. Последното неминуемо водеше към овладяване на колонии, към разрастването, оформяването и борбите на работническата класа, към все по-голямо капиталистическо развитие на назадничавите страни в източна Европа и колонииите.

Резултатът е: стремеж на напредналите западни страни да възпрат капиталистическото и националното развитие на изостаналите страни и все по-голямо изостряне на борбите между двете категории — напреднали и изостанали — и между капиталистите, като ръководяща класа и работниците, като възходяща класа.

Картината, която ни дава тоя процес по отношение на националния въпрос е: към 90-та година, според Ленина, всяко кътче от земното кълбо е овладяно като колонии, а малките народи в Европа обърнати в полу-независими страни. Във всички тия страни систематически се поддържа курс да останат като феодални и земеделски страни и да се пречи на тяхното индустриално развитие и национално обособяване в своя национална държава.

Затуй именно Ленин каза: национално потиснатите народи в своята борба за освобождение се явяват естествени съюзници на работническата класа в нейната борба за освобождение.

А работническата класа в своите борби все повече растеше, осъзнаваше своята сила и все по-сериозно се домогваше до властта.

Върховната точка в сблъсъка на тия противоречия бе първата световна война.

Тоя исторически момент работническата класа в лицето на руските болшевики го посрещна напълно готово, боево и идеологически.

При изграждането на своята национална политика болшевиките са изхождали главно от мисълта на Маркса: „не е свободен тоя народ, който потиска друг народ“ и мисълта на Маркса, че за победата над врага, с неговата експлоататорска и завоевателна политика, е нужен съюзът между работническата класа и национално потиснатите, за които са на лице всички обективни условия.

Тия постановки получиха своето изражение в практическата политика чрез лозунга, издигнат от Ленина: право за самоопределение на народите до пълно отделяне.

Чрез тоя лозунг масите се възпитаваха в взаимно зачитане на свободата, растеше между тях взаимното доверие, гаснеше в душата им шовинизма, всаждан от националните буржуазии във взаимната им конкуренция.

В резултат на тая постановка и това правилно възпитание се получи една практическа национална политика, лишена изобщо от всякакви завоевателни стремежи, се получи победата чрез Октомврийската революция, като плод от усилията на всички социално и национално потиснати, затуй след победата никой не тръгна по пътя на отделянето, за което имаха пълната свобода, а по пътя на федерирането, в резултат на което се получи мощния С. С. С. Р.

Първите стъпки на съветската власт бяха потвърждаване правата на нациите чрез една декларация; издаване закон за преследване шо-

винистическите прояви и най-важно: не концентрирането на индустрията в Русия и прибиране суровите материали от областите на другите националности, а издигане на индустрията там, където са суровите материали и пълно подпомагане от централната власт за издигане на тая индустрия.

В резултат се получи културното и икономическо въздигане на всяка националност по-отделно и на съюза въобще; затуй през време на войната всички националности се биха с чувство, че защитават собственото си отечество, затуй се кристализира един нов народен патриотизъм за смятка на шовинистичния такъв; затуй бе пълен със съдържание лозунгът: „В името на Ленин и Сталин — за родината“.

За смятка на тая картина в капиталистическите страни след първата световна война, националната криза се изостри и задълбочи. Това коренно различие между две картини доказва нагледно, че ръководството за разрешаването на националната проблема минава в ръцете на работническата класа и че делото на Френската революция продължава Октомврийската революция.

В първия период на базата на анархичността на капиталистическото стопанство, на който основният стимул е печалбата, националният въпрос се е развивал под знака на раздорите, враждите, войните и доведе $\frac{4}{5}$ от човечеството до национално робство. Във втория период под ръководството на работническата класа и нейното планово стопанство с оглед дуждите на обществото, а не на печалбата доведе и ще води до самоопределение, равноправие, взаимно доверие, братско съжителство, национална свобода и федеративни отношения.

* * *

Как се очертава националният въпрос при днешното международно положение, след свършването на втората световна война.

Последната война бе за втори път и то в още по-грандиозен мащаб, сблъсък между три противоречиви сили — напредналите капиталистически сили и останалите назад такива и между капиталистическата и работническата класа.

Изостаналите назад в своето развитие капиталистически страни си поставиха двойна задача, да убият с един куршум два зайка: да смажат работническото движение и да си издействуват място под слънцето за смятка на тия капиталистически страни, които са овладели света за себе си.

За разрешението на тая задача те прибягнаха до фашизма, което значи, под ръководството на най-злостните слоеве от капиталистическата класа провеждането на една вътрешна политика на див шовинизъм и на една външна политика на необуздан империализъм. Това доведе до заличаването на елементарните свободи за народните маси, придобити от френската революция насам и до една безогледна война, която стремежът за овладяване на територии свърза с физическото изстребление на цели народи, както беше случая от германските фашисти към славянските народи.

Тая двойна задача на фашистите даде основата за споразумението между трите велики сили — СССР, САЩ и Англия. Споразумението бе изградено на базата на принципа за правото на потиснатите народи за самоопределение и за създаване във всяка страна вътрешно управление, каквото народът сам си избере.

За смазването на фашизма народите във всички страни се сплотиха и взеха масово участие. Почти навсякъде начело на тая борба застанаха

работническите партии, а в международен мащаб главната тежест на борбата падна върху СССР.

Фашизма бе сразен от народните маси, въодушевени от идеала за свободата, демокрацията и трайния мир. Указва се обаче, все по ясно и по-ясно, че капиталистическите страни — които владеят света, както в миналата война, искат да използват победата за укрепване и задълбочаване на своето господство в света и тия, които дадоха най-голям дял за победата, да си останат с пръста в устата. Те все повече застават с лице към фашистките остатъци за препречване пътя за свободното развитие на народните маси и работническата класа. Това е указанието от събитията в Гърция, Испания, Германия и всички точки по света. А като се вземе предвид, че основният белег на фашизма е животинската умраза и борба против работническата класа, ясно е, че става едно прераждане на фашизма в нова маска.

Къде е гаранцията за свободата на народите, за тяхното демократическо развитие, за жадувания от тях траен мир?

За Чърчил гаранцията за мира е в доброволното подчинение на света пред англо-саксонското господство.

За реакционерите — вътрешни и външни — в съгласието на комунистите да играят ролята на пето колело, на катраник на тяхната противонародна и реакционна колесница.

В репликата с Чърчила, Сталин посочи друг изход и каза: „народите не се биха да сменят хитлеристкото господство с англо-саксонското такъво. Дребните хора с малките къщурки си имат своите разбирания и правят своята политика. Те стоят на стража за свободата и мира“.

Те са, които, в съюз с всички демократични сили ще обърнат и националния въпрос от извор на раздори и робство, в извор на равноправие и братство. Те са които ще наденат ризници на разгорещените глави, които подпалват нови войни за укрепване на робството в света.

Т. Делииванов

Спомени за Гоце Делчев — учителствуване в Щип

През лятото на 1894 година реших да напусна Кукуш: 6—7 годишното ми учителствуване все там беше ми дотегнало вече, па и едно скарване с училищното настоятелство ме заставиха да подам оставка и към края на м. август бях в София.

По поръка на майката на Гоце потърсих във военното училище, за да му предам поздравите на домашните му и някои приготвени за него лакомства и везани работи. Оказа се, че Гоце е под арест и съд и че не само не мога да го видя, но не поискаха да приемат и нещата. След дълги молби най-сетне склониха да оставя нещата там, за да му ги предадат, ако позволи началството.

Понеже няхах определена цел за дохождането ми в София, па няхах и познати, разхождах се из града, който тогава изглеждаше пуст, особено в работните часове: широки улици, по които рядко се мяркаше някой минувач.

След десетина дни от дохождането ми дойде да ме потърси Гоце, който ми разказа патилата си: заловили го, като четете социалистически книги, претърсили чекмеджетата му, намерили доста още такива книжки, разпитали и ученици и се дошло до обвинението, че не само той е со-

циалист, но че и върши такава пропаганда в училището. Съдили го и получил наказание: дават му свидетелство, че е завършил курсът на училището, но без право на производство. Той е много доволен от тоя край на делото и намира, че надали би могъл да очаква решение, което толкос да подхожда на неговите планове. Определихме си среща за другия ден в Борисовата градина, като наблегна, че не желае да се движи из града, тъй като не е още уволнен и е в форма, която го задължава да си отваря очите, за да не изпусне да поздрави някое началство. Страх го беше да не направи някоя такава грешка(опущение), та ако се случи някое заядливо началствующе лице да го изпратят за наказание в казармата.

Какво ще правим — това беше най-близката тема на определената среща. За него пътят на живота му е ясен: той е доволен, че случаят помогнал да се заведе делото срещу него и че решението на съда го изпълва с радост, понеже той едва ли би постигнал тая свобода, ако не беше последваната от делото присъда и скоро ще бъде свободен и господар на своя живот и своята деятелност. А каква ще бъде тая деятелност? — Робското ни положение в Македония определя ясно, какво трябва да правя: това, което са предприемали всички потиснати, това което предприе и Левски и др. при много по-несгодни условия за борба, отколкото сега ни се представят в Македония, като имаме на лице и едно формално задължение от страна на великите сили, което задължение ще се помъчим да ги накараме да се приложи. Непростимо е за нас, издигнати по-високо духовно, да търпим и теглим и да чакаме други да ни освобождават. Да остане тук и да се отдаде на любов или пиянствуване, когато знае в какво бедствено и унижително положение са поставени братята ни. Не, това той не може да си позволи. Той ще отиде в Македония и ще се отдаде на революционна дейност, като организира населението за борба срещу угнетителите. Тук нищо положително не е научил за такъва деятелност в Македония, нито е попаднал на някого, който да го упъти, но не стига ли примерът от революционното движение в България, за да може човек да се залови за работа? Той се бил решил вече на това и е изпратил заявления за учителско място на 3—4 места, очаква отговор и вярва, че ще получи откъдето и да е някое назначение.

Всичко това реши и мене да последвам него и на другия ден подадох заявление в Екзархията за място. Всекидневните ни срещи минаваха все в разговори в тоя дух и очакване. Той се срещаше често и с Русев, социалист, който по това време издаде няколко броя от някакъв революционен лист, предназначен за Македония.

След десетина дни получихме почти едновременно назначения: аз от Екзархията, а той от Щипското училищно настоятелство. Мене ме назначаваха за главен учител в Шип, при уговорката, ако такъв не е назначил владиката, при който случай ще остана там за учител; а него назначаваха за учител в Щипско Ново-село (махала от града, която се отделяше от него ср. Отиня).

След 4—5 дни потеглихме за местоназначението ни и към края на м. октомври бяхме там. Не бяхме още слезли от конете, когато при нас довтаса Даме, когото аз познавах от Солун, когато служеше при книжаря Самарджиев. Той ни предложи да отидем в къщата, дето живее той, ако предварително не сме уговорили нещо по това. Къщата, дето живееше Даме, беше близу до училището, много неудобна, но имаме свободни две стаи. Предложи ни да се настаним ние с Гоце в голямата, а той да се премести в другата-малката, която почти се запълваше с

едно легло. Така и стана. Останахме да живеем там тримата; ще ни готви, чисти, оправя, пере хазайката (жена на Мите Теранцелиев, стар учител по селата).

На вечерята, когато се отвориха разговорите, при поставения от Даме въпрос защо не сме останали в България, Гоце разгъна своите планове надълго и широко. Даме само слушаше, и след като Гоце свърши, той с радост извика „Добре сте ми дошли“ и извади и ни подаде един устав на „В. М. Р. О.“.

На другия ден Гоце отиде в Ново-село и постъпи на работа още сутринта, а аз трябваше да дочакам да се представя на владиката Максим, който, поради разпавии с Скопското му паство, които бяха се изострили опасно, бе намерил за благоразумно да се отдалечи от Скопие и пребиваваше временно в Щип. С нашето дохождане се разреши и един спор между владиката и училищното настоятелство: последното настоявало да бъде назначен Даме за главен учител, на което владиката се противопоставял. Когато подир обед отидохме да му се представим и целунем ръка, аз му предадох назначението ми и той веднага се обърна към Даме и го запита, дали ще продължават още да подържат исакето да бъде той главен учител, на което Даме отговори, че се отказва. Спорът беше разрешен и на другия ден всички поехме редовно работата си.

Същата вечер, след дълги и изчерпателни тълкувания и пояснения и след като Даме заяви, че в устава е предвидена единствената възможна цел на организацията и че отклонението от нея се е сметнало не само за нежелателно, но и за опасно и невъзможно, той положи клетва, като член на организацията, Аз не направих това, поради някои особености на характера ми и защото не одобрявах някои императивни постановления на устава за наказване провинили се членове, а клетвата обвързва. Заявих им, обаче, че съм готов да им помагам и ако имам доверие, могат да се ползват когато и колкото намерят за нужно от моята помощ. На това мое заявление те не отдадоха никакво внимание и ме приеха като другар. Още същата вечер си разделихме районите за работа: Даме и аз взехме града със селата откъм неговата страна, а Гоце — Ново-село със селата, припадащи към тая страна.

Почна се тиха и полезна работа. В скоро време преценихме резултатите от едномесечната ни работа и намерихме, че се е напреднало повече отколкото можехме да очакваме и че главните сили, на които можехме да възлагаме и дейност революционна и на които можем да се осляняме във всеко отношение, са здраво в редовете на организацията. Към Коледа вече целият град и Ново-село бяха обхванати от революционната треска. Макър и не всички да бяха в редовете на организацията, всички обаче бяха заразени от тоя дух и трябваше да се препоръчва на излъчените водачи на дружинките предпазливост.

В същото време Гоце се зае и с организирането на селата и главно с уреждане на канали за съобщение с България и нататък от Щип. Всяка събота вечер той изчезваше от Щип, кога преоблечен, кога не, и се връщаше в неделя вечерта или рано в понеделник. За два месеца той завърши това и към водичи една вечер самодоволно и усмихвайки се каза, че можем вече кървани да отправяме за България и от България чак до Радовиш и Струмица. Селата, спадащи към нашия с Даме район, минаха и те незабелезано под негово ръководство, все под прикритата цел за уреждане каналите, а главно, защото беше толкос деятелен, че не можеше да не уреди и види всичко. Така що, всички села бяха под негово ръководство и грижи.

Един случай за търпението, с което Гоце се въоръжаваше, за да завърши нещо. Един щипянин, Спиро Килиманов, общар, усетил какво става в града, почна по едно време да дохожда често в къщи, като с плач се молеше да го приемат за член на организацията. Спънката беше в това, че той беше голям пианица. Понеже Даме категорично отказа да го приеме, Гоце се нагърби да го оправи от пианството и да го направи полезен. За тая цел той няколко дни минаваше надвечер покрай дюкяна му и или оставаше при него или го вземаше със себе си да се поразходят и късно го изпровождаше до дома му, като поръчваше на домашните му да гледат да не излезе или да се опита да пие в къщи. След десетина дни сам Спиро почна да отива при него и да се прибира в къщи, както се бе научил вече и след един месец такъв живот Спиро бе приет за член на организацията, освободи се напълно от страстта към пиенето и стана най-ловкият и безстрашен терорист.

Една голяма неприятност, която го измъчи много, си докара Гоце с брата си Мицо. Той не беше се записал в Солун и като научи това, поиска да го изпатят при него, та да се подготви и издържи изпит за IV клас. Дойде Мицо, почна да се учи под ръководството на брат си и върве редовно и добре две седмици, след което не можеше да учи и никой не можеше го накара. Той беше усетил какво се върши тука и целият беше обхванат от такива, макар и смътно мисли и желания. Мъчи се Гоце много да го вразуми: че той е още малък, че не му забранява да мисли по това, но за да бъде полезен трябва да се учи, да довърши учението си: че има време и той да се отдаде на революционна деятелност и пр. и пр. Помъчихме се и ние с Даме да му повлияем, но всичко отиде напраздно и след едномесечно престояване в Щип, върна го обратно в Кукуш. Тоя случай го много огорчи. Мицо — нещо след една година, падна убит като четник — той е първата жертва от Делчевци в освободителната борба.

През време на всичката тая работа никой от нас не занемари и учителската си работа. Всеки си изпълняваше добросъвестно и учителската си длъжност. Пазарният ден беше определен за срещи с селяните, които срещи ставаха в канцеларията на общината, която беше в двора на училището. Там срещите ставаха свободно, защото можеше да се измислят хиляди причини за дохождането им там: за вули, за разводи, за оплакване от учители, за свещи и др. След свършване на уроците ние с Даме, ако няхахме някоя особена работа, отивахме в магазина на Арсо Лазаров при брата му Тодор, когото Даме бе привлякъл още при дохождането си и който бе излъчен като ръководител на организацията; а същевременно бе и председател на училищното настоятелство. След коледните празници се откри и неделното училище. В разните уроци и сказки вземаха участие всички учители. Най-добре от всички ни говореше Даме. Когато той говореше повечето от гражданите напускаха другите уроци или сказки и се трупаха да слушат него. След уроците или сказките не се разотиваха, а се натрупваха в салона на училището и се подемаше някоя песен. Тия песни обикновено се подбират от Ботевите (х. Димитър, Тежко-тежко, Тили си мале, Не плачи и др.) На тия уроци идваше и един сляп мъж на около 40 г. Скоро той бе кръстен от гражданите „Колчо“ от под игото. Той завършваше обикновено деня, като изпеваше, подпомаган от всички ученици — граждани, песента „Зеленей се и тревница, слива се белее“. Неделните уроци бяха посещавани масово и учението в него продължи до към Великден.

В агитациите не се докосвахме никога до парични въпроси: увещавахме ги само да си събират пари за оръжие, та да може да се за-

купи или достави, когато се удаде сгола. А пък пари бяха много нужни. Централният комитет не можа да развие никаква дейност, защото и немали никакви средства, нито даже един грош, за да изпрати някое писмо. Попитан в връзка с това един вид оплакване от Центр. комитет, Даме се някак ядоса и ни обрисова положението така: Центр. Кмитет като че не се занимава с организиране и агитация; той сам наистина, е покръстил сам-там по един-двама, но че деятелност никаква няма на лице; а пък трябва да се намерят малко средства и трябва, изглежда, ний да се заемем и направим това. Решихме да опитае късмета си при по-заможните щипяни, дано ни огрее нещо. Гоце отказа да вземе участие в това начинание, като казваше, че напразно ще отиде той труд и, главно, това унижение. Ний с Даме тръгнахме да направим тоя опит: отидохме при 4—5 души, но от никъде не ни огрея нищо. Само един чифликчия се отсрами, като даде една лира. Като се научи за това, Гоце не може да се въздържи да не плюне и много се ядоса, за дето не сме му хвърлили назад даденото. Отказахме се от по-нататъшни постъпки за събиране пари. Приказвайки пак една вечер по тоя въпрос, аз им предложих да отидем с Гоце на Великден в Кукуш, като ги уверявах, че от там ще можем да вземем поне стотина лири. Възприе се тови предложение и на Велики четвъртък потеглихме за Кукуш, като с коне взехме пътя през Овче поле за Велес. Преди да слезнем в Овче-поле на височината един стар турчин беше построил някаква колибка от пръти и слама за да подава вода на изморените и ожъднели пътници, а ако поискат, черпеше ги и с кафе, срещу което получаваме по 10—20 пари. При началото на Овче-поле минахме край едно турско село, което направи впечатление с своята мизерия: одърпано население, мръсни дворове, къщи — колиби от пръти и слама. „А са господари“ забележи Гоце и си издекламира: „Кажи ми, кажи бедни народе, койте в тая робска люлка люлее.“ Мислим ли, каза той, че тия бедняци са в по-добро положение от нас, при все че са турци? Напротив. Все има при тях някоя пиявица, която ги смуче, а те все мислят, че Бог им изпраща за наказание тия тегла.

Минахме Овче-поле, пълни с безброй стада и се надвесихме над Велес. Тъй като пътят тук е много стръмен, слязохме от конете, а като стигнахме долу, настанаха заптиетата, които пазят входа и причакват пътниците. Разтовариха конете, претърсиха всичко, като не забрабиха и самарите. Имаше в багажа и два чифта чорапи нови — домашни, обвити в книга изпъстрена с оледо-сини чърти. Тия книги бяха писма, написани с химическо мастило, предназначени за Прилеп едното, а другото за Ботоля, които изпращаше Даме, с поръка да се предадат на комисионера в Градско за препращане. Погледаха, погледаха и тях, па като им казахме, че са армаган от млада булка за мъжови роднини, оставиха ги. След това претърсване надявахме се да ни освоят, но чаушинът заповяда на две заптиета да ни заведат в конака заедно с конете и багажа. В конака главният полицаи, след кратък разпит откъде сме, отде идем, къде отиваме, с какво се занимаваме и пр., заповяда да ни заведат в заптийския кауш. Чакахме деста време. Най-сетне се решихме и запитахме, защо ни задържат още. Казаха ни, че чакат да дойде преводача, за да прегледа книгите, що бяхме взели с себе си. Най-сетне надвечер пристигна и той. Приятна изненада беше тая среща и за Гоце, и за терджумана. Последният беше Исмаил, син на Едхем-ходжа, с когото Гоце се познавал много добре от Солунската гимназия. Той надали и погледна книгите и скоро-скоро докладва на главния полицаи, който веднага ни освободи.

Мръкваше се вече, когато отидохме в хана, и останахме там. Когато да си легаме, ханджията, турчин в напреднала вече възраст, с прошарена брада, дойде при нас, за да покаже, че обръща особено внимание на такива гости, седна коленичил на една рогозка и започна мохабетя. От дума на дума най-сетне разговорът се съсредоточи върху темата „Инсанлък“, за която той беше добре подготвен, като си слушеше с безброй примери, пословици и поговорки, каквито у тях обикновено са много и умни и добре изразени. Беседата продължи и чак след полунощ.

На другия ден, до минаването на трена, около обед, срещнахме се с Петър п. Арсов, който изрази голямата си вяра, че и в Велес организацията ще се засили, ще се развие и укрепне, но се оплакваше, че интелигенцията в тоя град мъчно се превива: безброй деления на социалисти, анархисти и пр., макар че всички са добри момчета.

Към обед потеглихме с трена за Солун, като на минаване през Градско предадохме на комиссионера изпратените чорапи с обвивката им за препращане в Прилеп и Битоля. В Солун се срещнахме с Д-р Татарчев и на първи ден на Великден сутринята бяхме вече в Кукуш.

Тук работата ни тръгна гладко и резултатно: подведохме под клетва петнадесетина души от дружината: 1) Кольо Бучков, Хр. х. Делъов, Ицо Вълчов и др. 2) Хр. Влахов, Гоце Икономов и др. 3) Гоце Бояджиев, Туше Гугшев, Дино Ралъов и др., а събирането на пари продължи до Томина неделя, като даде сумата триста и тридесет и неколко лири, които се отнесоха в Солун и предадоха на Д-р Хр. Татарчев. На третия ден на Великден Гоце отпътува за Щип през Дойран, Струмица и Радовиш, все с цел да положи основа на организацията и в тия градове, а евентуално и в някои села. След изтичането на ваканцията прибрахме се в Щип—аз с два дни закъснение, а Гоце с четири.

Времето бе вече напреднало, ставаше топло и се отваряше полска работа, вследствие на което след две недели съвсем слабо посетени събрания в неделното училище последното само по себе се закри.

Десетина дена преди приключването на учебната година решихме да съберем началстващите лица (ръководното тяло и десетниците) на прощално събрание. За място на събранието определихме една поляна между пътя за банята „Керевица“ и река Брегалница, на 200—300 кр. вляво от пътя, затулена от него с един висок гребен. Някои отидоха направо на сборното място, а други отидохме предварително на банята. На това събрание се дадоха последни упътвания за държанието и поведението особено на началстващите лица, за дисциплината, за начина на агитация и др. и др. На връщане отбихме се в Ново-село и по поканата на един от участващите на събранието новоселци всички отидоха в къщата му, за да завършим тая последна среща с обичайната черпня. Аз не бях в настроение, та се отделих и продължих пътя си за дома. Щом минах Отиня и влязох в района на училището и църквата, кучетата (които денем се държаха вързани, а понякога и нощем), отвързани тая вечер лавнаха така настървено, че лаят им се чуваше далече. Щом чул лаят, Гоце се сетил за деврието (патрул нощен), което обикновено почиваше през нощта на един малък площад по-горе от нашата къща, усъмнил се дали ще мога да се справя с тях и хукнал след мене, и тъкмо при завоя откъм училището за улицата, на която живеехме ние, ме настигна, а и деврието вече беше до нас. След кратък разпит от полица, кой сме, къде сме били, защо сме без фенер и др. оставиха ни

да си вървим, а Гоце, след като престоя в къщи 3—4 минути, додето се отдалечи деврието, отиде пак на черпнята по друг път.

Три—четири дена преди приключването на учебната година (Петровден) Гоце и Даме напуснаха Шип, а аз останах за годишният акт и за подреждане и изпращане в митрополията разните книжа и отчети за изтеклата година и десетина дни след тяхното заминаване и аз се прибрах в Кукуш.

Така завърши тая година, която се смята за *първа организационна*, защото сам Даме не даваше значение в смъсъл на организационна работа на отделните случаи, при които е привлякъл тук—там по някой член, защото нито един от тях или не е можал, или не е посмел, или не е бил подготвен да предприеме такава деятелност. Вън от града и Новосело, където се наброяваха около 400 души заклетни членове, всички села в околията, а по някои и в съседните околии, бяха посветени в делото и в всяко от тях се числеха в организацията по 4—5 до 20 души заклетни, и каналите за връзка и пренасяне на материалите уредени. Организирането на селата и уреждането на каналите бяха изключително Гоцево дело и ние с Даме почти не вземахме никакво участие. Но всички се бяхме отдали на делото с жар. През зимните ноци рядко да остане некой в къщи: обикновено вечеряхме рано и всеки отиваше след вечеря или при набелязан някой гражданин, или на някое събрание на членове, а Гоце често прехвърляше и до някое село. Когато се случваше да останем в къщи, предавахме си един на друг разни впечатления, добити при съприкосновението ни с хората, обяснявахме си някои случки, а понякога се решавахме и да си попеем, Даме пееше хубаво и повече обичахме да слушаме няколкото сръбски епически песни, които той пееше майсторски. Гоце обикновено си изкарваше песента „Години, години усилни размирни“.

Когато в последните дни на съвместната ни дейност и живот си давахме отчет за извършеното и двамата намираха, че са получени неочаквано добри резултати.

Така благополучно и щастливо мина тая година, без никакви за отбелязване събития или случки, но година, през която се положи здрава основа на организацията, очертаха се пътищата на практичната дейност, а се доби и увереността, че делото ще успее.

Дим. п. Ефтимов

За македонската църква

Ако по внимателно разгледаме миналото и битот на нашият народ през време на ней-важните етапи на неговото историйско развитие, ние ќе констатираме со голема радост и со нескриена гордост како македонци, оти тоя бит и това минало носи подцртан широконароден и глобоко демократски характер. От ова радостна констатация следува заключението, дека сите институци у нас, во тоя брой, разбира се, и македонската църква, ако сакат да останат верни на славните традиции на нашият народ, треба да носат широко народен характер, казано ова во најдобрата и во нај-благородната смисал на таа дума.

Македонската църква уще во първите стапки на својот живот при венцеславниот всеславянски първоучител Св. Климент Охридски, за разлика от сите други християнски църкви, получи широко народен и прогресивен не, а революционен характер. Во разрез на сите останали

христови църкви, кои бея прогласиле старите мъртви язици за свещени чрез ниф и со ними „разнасюваа“ и талкуваа христовите истини, македонската църква наопаку издигна како божествен јазик народниот говор, простонародната славянска реч, која во скоро време се претвори во прекрасен книжовен јазик, способен да предаде во чудни и изяжни говорни созвучия нај-нежните нюанси на човешката мисла, нај-сладките трепети на човешкото сърдце како и нај горчливите волнения на човешката душа. А тая „проста реформа“ беше во сацност истинска револуција, непростена ерес спремо свещените традиции, срещу неприкосновената църковна догма на триезичието. Ето зашто, кога станува дума за прогресивниот или реакционниот характер на различните христови църкви, ние пак ќе треба да забележиме, дека нашата македонска православна църква во нај важните моменти от нейзинето развитие е била винаги прогресивна, секога слободолубива, стопроцентова народна и никога реакционна и противонародна.

Но за големо наше сожаление, земено изобщо, христовите църкви во миналото, пък и до наши дни, са били во полен плен и во полна услуга на најцърната реакция, и от ова гледище тие са били стопроцентово противонародни, реакционни и противочовешки. Како такви тие са представували најстрашната опасност, нај безчовечната инквизиција срещу сека една слободолубива мисал, гробница за човешкиот прогрес, зандан за вожделенията на највазторжените умове и светли души. Во това отношение римокатолическата църква на „светиот престол“ държи палмата. Доволно е да си спомниме за хилядите херой на човешкото добруване, за стотинието маченици на науката како: *Галилей, Хус, Джордано, Бруно, Саванарола*, за страшната Вартоломоева ноц, за избиените само во една ноц по заповед на „светиото“ папа над 30,000 невинни маже, жени и деца во Испания, за страшните гонения през време на царскиот режим во Русия срещу евреите и срещу руските револуционери, кои гонения станува со благословията на „Христовата“ православна църква во тая страна, доволно да си спомниме за гоненията и крвстите маки срещу богомилите, вършени от цариградското патриарх во името на „Вселенската христова православна църква за изгорвейнето жив во Цариград на богомилот Василия за да разбериме какви са били църквите во миналото и на кого тие са служеле.

Говорейки за реакционната и противочовешка политика на цариградската патриаршия, ние тука немаме намерение да уговориме за паклениот единен фронт, сключен меѓу тая патриаршия и визнтиските императори, за уницвайнето на славянските народи на Полуостровот, нито да престапниот конкубинат меѓу истата таа патриаршия и кървавите султани, нито за срамната заповед на еден от цариградските патриарси да се изгорат и напoлно унищат сите славянски книги и сите надписи славански во разните църкви и манастири во славенските земи, нито пак за подвизите на владици како Каравагелис и др. кои заедно со султанскиот аскер горее селата во Егейска Македонија, убиваа и колеа децата, страмея момите и невестите, за да се види најясно от секого до каква степен ка страмотия бея урнати идеалите на тоя, що даде името на тая църква и що увисна на крвстот на Голгота, за да покажи како треба да се служи на тие идеали. . .

През последните годеје македонската църква сама почувсва метод и жилото на представителите на разните „христови“ православни църкви во държавита кои бея заграбили македонската земя и бея поробиле македонскиот народ. Она виде како представителите на гръцката православна христова църква учеа великогръцките евзони да дупчат јазиците

на малките македончина во Костурско само затоа, що они на својот сладок майчин јазик се смеа, пеа или плачеа. Таа, македонската црква, сама виде како представителите на православната Христова црква на бивша „Југославија“ во лицето на македономразецот Варнава, заедно со великосрбските пандури беа образували лютти хайки срещу секој еден македонец, кој си позволяваше да издигне глас против страшната са-трапија, глас за слобода и самоопределување за свои цркви и училища. Таа, македонската црква, ќе си спомни крвавите вахканили над нај-свидните чедра на Македонија во Богарија, беа избиели над 3,500 нај-достойни македонски борци, меѓу кои великиот *Сандански*. *Горче Пе-тров*, *Димо х. Димов*, *Славчо Ковачев*, *Арсени Јовков*, *Ангел поп Ва-силев*, *Скрижовски*, *Таската* и цела една плеада мученици и герои на „Христова православна црква“ както и над 50.000 невинни пред Бога и народа болгарски селяни и работници, без българската „Христова пра-вославна црква“, да обели заб.

Јасно станува от горните страховтни факти защо денес косата се крева на много честномислящи и слободолюбиви люде само кога си споменат думите: црква, владици, попой.

За чест на македонскиот народ и на Македонија страмотот, кои покрива разните „Хрстови“ цркви, що са извршиле такви едни вар-варски злодейства, плод на фашистко озлобление и паталогиски обску-рантизм, не таков срам не конкрав по кровел страми македонската црква. Тая секога е била со онеправданите, винаги во првите фаланги на борбата за повеќе слобода, за повеќе светлина и народно добрување. Она е била винаги со народът во најстрекјните, како и во нај-тежките минути от неговият живот. Тежкотиите на нашиот народ, неговите болки и страдания, са били тежкоти, болки и страдания на нашата цр-ква; радостите и убавите дни за народот ни са били радости и убави дни и за црквата.

Така е било во времето на *Св. Кли мента*, кога црква и народ са прѣдставувале едно цело — еден ум, една душа, едно сѣрдце, една воля, кога народет е бил црква и црквата — народ.

Така е било во времето на *Самуила Велики* и неколку десетки го-дини преди него, кога македонските духовници, за да спасат народот от развратното влияние на Византија, која чрез Христовата црква и лаже-правосланието си, копаше гробот на Македонија, афореса патриаршията, отрекоя се от лажеправосланието на цариградскиот патриарх, се вслуша во гласот на својот народ и во борбата против общиот враг — Ви-зантија, зеdoa страната на богомолите. Така се создаде нова македонска црква, која немаше нищо общо со прегрешенията и догмите на старата православна црква, која беше станала реакционна, ултра противона-родна варварска. Во редовите на новата македонска црква застана *Самуил Велики*, кој скоро я крѣна на подобаваща висина, напoлно ав-токефална, начело со патриарха.

Таква беше и таква си остана — прогресивна, бунтарска, револю-ционна македонската црква и през епохата на нашето возраждајне, кога се претвори во непоткупен страж, во безстрашен знаменосец на борбата за църковно-училищна слобода и равноправие.

Таква беше и таква си остана македонската црква и през време на епохалните революциони борби на македонскиот народ, начело со титаните на македонската революција *Гоце Делчев*, *Јане Сандански*, *Горче Петров*, *Димо х. Димов*, *Даме Груев*, *Пере Тошев* и др. и кога со крвта си написаха нај славните страници на македонската революција. При овие борби македонскиот свещеник, во едната си рака со крстот господен,

со камата и револверот—во другата, кърстосваше села градови заедно со найвидните апостоли на нашата слобода, проповедвайки новата революциона религија, кършвайки во името на новата революционна вера и заклевайки во безверие во сите други вери, кои беа во разрез со догмите на новата, верата во неизбежната кървава, но славна революција.

Но кулминацията на върховното сознание на нашиот свештеник, неговата всеодаиност и готовност на бегранични жертви во името на общо-народниот национал-ослбодителен идеал, во името на кој идеал той даде несакрушуми докази, ние го видофме през последните револуциони борби на Македонија, през време на борбите на нашите славни партизани, кога македонскиот свештеник не се подвуми да сложи до кърстот Господен и сийайната петолача дзвезда, кое полагава радосниот факт, дека македонскиот свештеник е способен на уще по големи жертви, стига тие жертви да донесат една уще по добра иднина на народот ни. . .

Ето каква е била во миналото македонската църква — напoлно народна, слободолюбива, прогресивна, малка во териториална смисъл, но велика во своето опщо славянско и опщо човешко значење, која прва даде на славянските народи писмените знакои и со това ги запази от јавно загивање, а на човечеството, през епохата на најстрашната религиозна ноц на стредните векове, епоха на безчовечие, доховно и физическо мракобесие, прва им донесе понятието за равноправие, за истинска слобода и економическа еманципација.

Такава е била македонската църква, такава треба да си остане и занапред — самостојателна, со свои свештеници и иерарси македонци каква е била през течението на многу векове.

Федор Олешчук

Съветската многонационална държава стана още по-сплотена

В плановите си за вероломно нападение над Съветския Съюз немските фашисти залагаха и на националните разногласия всред народите на СССР. Те се надяваха, че при първият още натиск на войските им ще избухне вражда между народите на СССР, и Съветския Съюз ще се разпадне на съставните си части. Оказа се, обаче, че тези надежди на хитлеристите са били построени на пясък. В хода на войната пролича, че Съветският Съюз представлява от себе си здрава многонационална държава, че дружбата между неговите народи укрепна още повече пред лицето на смъртната опасност.

В тясната нерушима дружба между народите на СССР се крие един от източниците на силата и моцта на Съветския Съюз.

Как се създаде съветската многонационална държава? Как възникна и как укрепна дружбата между неговите народи?

В царска Русия господствуващите класи разпалваха изкуствено враждата между народите на страната. Царизмът потискаше неруските народи, лишаваше ги от елементарни права и свободи, задържаше тяхното икономическо и културно развитие.

Основателите и ръководителите на съветската държава — Ленин и Сталин, разрешиха националната проблема в страната на истински демократични начала.

Съветската държава, наброяваща над 60 нации и народности, твърде често различаващи се рязко една от друга по език и бит, по историческо минало, е многонационална държава. Това е Съюза на Съветските Социалистически Републики. Работническата класа, класата на селяните и трудещата се интелгенция станаха в Съветския Съюз съвършено нови социални групи. Те са труженици на социалистическото общество, живеещи в дружба и сътруднически си помежду си.

В 1922 г. бе създаден Съюзът на Съветските Социалистически Републики. В началото в този съюз влизаха 4 републики. Сега в него се наброяват 16 такива. Сред тях са: Руската, Украинската, Белоруската, Азербейджанската, Грузинската, Армeнската, Туркменската, Узбeгската, Таджикската, Казахската, Киргизката, Карелофинската, Молдавската, Литовската, Литвийската и Естонската.

Истинският демократизъм, лежащ в основите на Съветската държава, се състои, преди всичко, в това, че всички тези републики влязоха в Съветския Съюз доброволно, по желание на самите населяващи ги народи, а не по принуда.

Всички съюзни републики са равноправни. Всред тях няма привилегировани, няма подчинени и потиснати. Всички се ползват с еднакви права. Всяка съюзна република има своя конституция, свои републикански закони, свои висши органи на властта и държавното управление, свой държавен герб, свой флаг и химн. Всяка съюзна република има право да влиза в непосредствени отношения с чуждите държави, да притежава свои собствени въоръжени сили и свободно да излезе от Съюза, ако пожелае това. Всяка съюзна република е напълно суверенна и самостоятелна.

Понеже в Съветския Съюз живеят много народи и всички те се отличават един от друг по степента на своето развитие, по своята култура и пр., то за да се задоволят най-пълно националните нужди на населението в СССР, съществуват, освен съюзните републики и други национални обединения: автономни републики, автономни области и национални окръзи. Те влизат в състава на по-големите териториални обединения и са съставна част на Съветския Съюз. По такъв начин в Конституцията на СССР са взети предвид всички национални особености и интереси на многобройните народи, населяващи Съветския Съюз, и се осигурява пълна възможност за тяхното демократично развитие.

Във Върховния Съвет на СССР има две равноправни палати: Съвет на Съюза и Съвет на Националностите. В Съвета на Националностите се избират депутати от национално-държавните обединения: от всяка съюзна република по 25 депутата, от автономните републики — по 11 депутата, от автономните области — по 5 депутата и от националните окръзи — по 1 депутат. Съветът на Националностите се занимава със специалните, специфични интереси на различните нации, народи и народности, населяващи Съветския Съюз, свързани с особеностите и с историческите традиции на тяхната култура, език, бит и др. такива.

Така, от долу до горе, във всички органи на съветската власт, националният въпрос намери последователно демократично разрешение.

В резултат на това, вместо враждебните отношения, които съществуваха при царизма, между нациите и народите на СССР, се създадоха отношения на дружба, братство и сътрудничество.

Дружното семейство на съветските народи се сгрупира около най-многобройния и най-напредналия народ на СССР — руския народ. Руският народ оказва неопенима помощ на всички други народи на страдален при завоюването на съветската власт от тяхна страна, в развитието

на тяхното народно стопанство и култура, в построяването на новото социалистическо общество. Руският народ си заслужи общото признание на ръководеща сила сред всички други народи на съветската страна.

Истински демократичното разрешение на националния въпрос в СССР има за резултат коренни промени в положението на народите на Съветския Съюз. Животът им стана свободен, радостен, пълнокръвен. В съюзните и автономни републики, в националните области и окръзи се създаде индустрия, появиха се училища на роден език, създадоха се местни културни кадри, местна интелигенция и местен печат.

До Октомврийската революция потиснатият народ „коми“, който бе откъснат от центъра, бе лишен от култура и цивилизация и измираще. При съветската власт в Коми Автономна Съветска Социалистическа Република се разгърна голяма творческа дейност. Построиха се дърворезни, тухларски, консервни, нишестяно-спиртни заводи. В републиката се добиват каменни въглища, петрол, прокарана е и железопътна линия, в полята работят трактори и комбайни; посевните площи се увеличиха в дореволюционното време три пъти. 97% от населението сега е грамотно. Децата се учат в училищата на роден език. В републиката има три научно-изследователски заведения, две висши учебни заведения, 19 техникума, 3 театра, 84 кина, стотици библиотеки и клубове, издават се около 20 вестника.

Такива също производствени и културни успехи постигнаха и другите национални републики, области и окръзи в Съветския Съюз.

В доклада си послучай 28-та годишнина на Октомврийската революция Заместник Председателя на Съвета на Народните Комисари на СССР В. Молотов каза:

„В това, че съветите осигуриха на всички народи непрекъснат подем на културата, активна грижа за възпитанието на националните таланти и растяща дружба и братска взаимопомощ между равноправните съветски народи, което не съществуваше в старата Русия и което още няма в другите страни нито при режимите на монархиите, нито при републиканските ражими, в това ние виждаме всепобеждаващата сила на съветската демокрация, нейното грамадно значение за действително прогресивното развитие на народите.“

Съветският строй не разединява хората, а ги обединява. Социализмът издига задушените в економическо, политическо и национално отношение хора до нивото на свободни, културни, равноправни граждани на страната. С това Съветският Съюз опроверга на практика расистките бръцолевения на фашистите за това, че уж народите са не еднакво ценни по своята природа, че уж те, фашистите, са предназначени да господствуват, а другите — да се подчиняват.

Всички народи на Съветския Съюз се вдигнаха единодушно за защита на своята родина, считайки справедливо Отечествената война за общо дело на всички, без изключение трудещи се националности.

Затвърдилите се в Съветската страна идеология и практика на равноправие на всички раси и нации, за дружба между народите станаха извор на сили на Съветския Съюз и спечелиха в войната пълна победа над фашистката идеология, над зверския национализъм и расова ненавист.

В резултат на войната съветската многонационална държава стана още по-плотена и здрава.

Крум Тошев

Сегашниот период на нашиот литературен јазик и нашата интелигенција

Еве векѝе се ближи една година откако со малата книшка „Правопис“ се дадоа основните линии на нашиот литературен јазик, векѝе пред извесно време ја видовме правата граматика на нашиот литературен јазик, издаваме учебници, книги, литературни творби, весници, списанија и т. н., но уште вака или онака гледаме на извесни работи во врска со нашиот литературен јазик. Уште голем дел од нашата интелигенција, вклучително и нашето учителство, немаат онаква представа за нашиот литературен јазик, каква што би се сакало да ја имаат.

Причини за тоа има и тие са од различен карактер. Најчесто нашиот интелектуалец гледа на културните наши проблеми со недоволна задлабоченост. Бидејќи зафатен со работи од чисто материјален карактер, тој ги остава „помалку“ важните културни свои нужди за „послободно“ време. Тој скоро редовно си мисли дека кѝе има време за се, тој „јаваши-јаваши“ оди. Тоа со целата своја тежина важи за учењето на нашиот литературен јазик. По тоа прашање мнозина си мислат: „Па, ја го познавам народниот јазик. Ете на зборуам како што зборуат простите лугѝе од мойот край. Што треба повеќе!“

Други одат малку подалеку и си мислат: „Е, на некого му текнало да измислуе некаков литературен јазик! Зошто па мойот народен говор да не е литературен! Нашиот говор е поубав од сите други говори и т. н.“. Затоа, тие си пишуат така како што знајат.

Има и една друга група интелектуалци што одат уште потоаки. Тие јавно и тайно, во секој сгоден случај подцртуат како од нашиот народен јазик не можело да стане литературен јазик, како тој бил многу сиромашен јазик, како натој јазик не можело ништо свесно да се напише; како тој бил само смес од извесни јужнословјански јазици. Тие ги негират основите на кои што стои нашиот литературен јазик. Тие во својта заслепеност и духовна простота одеја до-таму, што тврдеа дека тој јазик не можел да се оформи во никаква граматика. Се разбира дека тоа се само злонамерни прикаски на оние кои што секојпат гледаа во се што е народно македонско — долно, ниско. Тие се оние што живеат паразитски на народниот организам и гледаа да остане нашиот народ во незнание.

Ние им плеснаваме доста шлаканици на сите наши сектори. Полека ама сигурно им иде и шлаканицата што им ја готви и нашиот векѝе во главни линии оформен литературен јазик.

Нашиот литературен јазик е действителност. Ние не велíme, и нема никој да кажуе дека направивме се што треба за потполното оформуење на тој јазик. Литературниот јазик не е ништо што може да се направи за кратко време. Тој е долг процес од постојана работа на сите лугѝе што се занимаваат со литература и општо културна работа. А тоа понатаки значи дека секој литературен јазик се формирал обично од еден говор или групи говори што се избрани за основа на литературниот јазик. Тој, значи не е некаква „даденост“, но исторически процес што постојано го следи и е неразделно сврзан со човешкото мислење. Така погледнато на јазикот, тој би представуел духовна сокровишница во која што се пази идейниот израз на народниот живот и бит на народната култура. Како што и народната култура не може да биде нешто сосем одделно кај еден народ, нешто сосем аутохтно,

без никакви примеси от поблиски и подалечни народи, така и ѝазикот како духовен израз и сокровишница на народната култура, не може да биде без тие примеси од вакви или онакви културни влијанија. Конкретно, пренесено на ѝазично поле, ниеден ѝазик — народен или литературен не може да биде „чист“, но тој е пратител на друштвено-економско-политичкиот процес по кој што врвел определениот народ. Понатака тоа значи дека нема народи кои што во својот историски пот живееле сосем сами, сосем затворени, без никакви економски врски со поблиските и подалечните народи. Тоа со целата своја сериозност важи за нашиот народ и општо за балканските народи. Затоа сосем е очигледно дека треба да има известни општи црти со сите балкански ѝазици.

Јужнославјанските народи што се ослободиле и оформиле како народи порано, со тоа свое политичко оформување почнаа и културно да се оформуваат. Секој од нив, кој порано, кој подоцна, успеа да си го оформи и својот литературен ѝазик. Но сметам дека никој умен човек не мислел никојпат, оти разните јужнославјански ѝазици представуваат нешто ѝазично „чисто“, слободно од тугји влијанија. И најгруба анализа за тие ѝазици ќе не дотера до тоа да видиме дека во нив има многу тугји, вака или онака променено.

Бугарскиот литературен ѝазик е класичен пример за тоа. Њазикот на браќјата ослободители ги пополнил големите ѝазични празнини на бугарскиот народен ѝазик што се оформува во литературен. Дури и рускиот стил и синтакс са станале образец за бугарскиот литературен ѝазик.

Мислам дека ќе ѝе јасно за секого оти нема „чист“ ѝазик, како то нема сосем ни чиста раса. Од тука јасно излегуе дека и нашиот литературен ѝазик треба речнички да се опира од време на време на другите ѝазици, исто онака како што се опирале сите јужнославјански ѝазици на овој или оној литературен ѝазик од покултурен народ. Њазичната структура на нашиот ѝазик е блиска на структурата на славјанските ѝазици, а нарочно на јужнославјанските ѝазици. Јасно ќе дека ние понекогаш, кога ќе немаме или не ќе можеме да направиме известен термин во нашиот ѝазик, ќе се послужиме со тугји термин, или таков термин кој што е веќе во употреба кај нас, но најблизок до ѝазичните закони на нашиот ѝазик. Тоа, се разбира, не значи оти ние не треба да бараме чисто народни зборови и изрази и оти треба ропски да подржаме или примаме тугји зборови.

Поради овие заемки од понекои блиски ѝазици, некои „доброжелатели“ одвреме на време дигаат глас, грижејќи се да не застрани нашиот литературен ѝазик. Тие најдуваат во овој или оној термин вакво или онакво влијаније, го прогласуваат нашиот ѝазик за ваков или онаков. Се разбира дека се тоа само нивни махинации со подлабок тил. За жаление е само тоа што често и чесни луѓе случајно запливуваат во нивните води. Мислам дека за секој разумен човек треба да биде јасно оти денешниов период во кој што се најдува нашиот ѝазик е само еден дел од долгиот процес по кој што тргнал тој. Тој период се карактеризира со засилена здрава, политичко-економска врска меѓу јужнославјанските народи и братскиот руски народ. Тоа, секако, нема да остане без свој одраз и во оформувањето на нашиот ѝазик. Тоа е природен пат, историски условия. Затоа сите оние „плачој“ над нашиот ѝазик на никого не му се нужни. Земјата се врти без да сме свесни ние за тоа.

Кога е сето тоа така, нашата интелигенција, а нарочно нашето учество, треба да разбере дека ова што станува сега е еден историски нужен период во оформувањето на нашиот литературен ѝазик, дека тој ќе му даде извесна форма на литературниот ѝазик, но дека тоа не е ко-

нечно, дека тоа во историческиот процес ќе трпи промени, ќе се коригира во смисла на попрактичното, поблиското до културните нужди на нашиот народ.

Нека не го плаши и обезкуражуе никого дека во нашиот литературен јазик сега засега немаме научни термини, зборови или изрази за искажување на ова или она. Нашиот народ до сега немал нужда и затоа не ги направил во својот народен јазик. А тоа значи дека секој народ зависи од економијата и друштвено—политичката форма која што живее го оформуе и јазикот. Поватака секоја епоха има свој јазик, што ја представуе во извесна смисла старата основа, обновена при новите конкретни услови. Јас не знам дека можел некој да тврди оти во периодот на оформувањето на еден јазик општо од народен во литературен ги имало сите оние јазични форми што му се нужни на еден литературен јазик. Во тој период сите литературни јазици се сиромашни во овој или оној однос. Во понатакшните периоди на својот развој тие добиваат онаква форма каква што е нужна за дадениот период. Се разбира дека таа кај разни народи врви со различно темпо, зависно од комплексот на се она што го оформуе еден народ како таков.

Констатирав дека оваа форма на нашиот литературен јазик што ја денес имаме веќе действителност. Основните линии по кои што се движи тоа во груби црти линијата на развојот на нашите централни говори. Тие како најпредставителни говори од нашите народни говори имаат право, земајќи ги сите фактори во предвид, да ги представуваат нашите народни говори преку литературниот јазик. Јасно е дека сите наши народни говори не можат да влезат во основата на литературниот јазик, но тоа не значи дека многу форми и од другите наши говори не влегле или не ќе влезат во нашиот литературен јазик. Поетите и културните работници од разни наши краишта и говорни целисти ќе внесат извесни нужни елементи од своите говори во литературниот јазик. Па и нашиот денешен литературен јазик има доста форми што излегуваат од рамките на централните говори. Така основата на литературниот јазик ќе биде проширена и разработена.

Природна последица од кажаното малку погоре е дека нашиот литературен јазик се малку помалку ќе се оддалечуе од народните говори. Оддалечувајќи се од нив, тој во извесна смисла нив ќе ги сврзуе и соединуе. Така тој ќе стане културен представник на нашите народни говори и носител на нашето јазично единство. Оттука е јасно дека ниеден чисто народен говор нема да биде еднаков со литературниот јазик. Дури и денешниот период и од неговиот развој го покажуе тоа недвосмислено. Затоа се наложуе да се учи денешниот литературен јазик, да се прави поредба меѓу нашиот народен говор и денешнава форма на нашиот литературен јазик. Така поредејќи го својот народен говор и литературниот јазик, ќе дојдеме до поправилно разбирање на литературниот јазик. Значи, литературниот јазик треба да се учи.

Учителството и нашата интелигенција треба први да дадат пример за тоа. Но, како што констатирав и порано, за мнозина тоа е споредна, дури и непријатна работа. Во секој случај ќе треба да се ослободиме од такви разбирања. Учителството и инаше, а и по својата рола што ја има денска кај нас, треба да го схване тоа и прво да даде импулс за тоа. Тоа треба не само да го научи литературниот јазик и да го предаде своите воспитаници, но да ги убеди заблудените дека секој друго гледиште и немарност кои нашиот литературен јазик иде во прилог на нашите непријатели, кои што бараат на секаде слабо место за да не атакуваат. Учителството и нашата интелигенција треба да ги гледаат дене-

без никакви примеси от поблиски и подалечни народи, така и ѝазикот како духовен израз и сокровишница на народната култура, не може да биде без тие примеси од вакви или онакви културни влијанија. Конкретно, пренесено на ѝазично поле, ниеден ѝазик — народен или литературен не може да биде „чист“, но тој е пратител на друштвено-економско-политичкиот процес по кој што врвел определениот народ. Понатака тоа значи дека нема народи кои што во својот историски пот живееле сосем сами, сосем затворени, без никакви економски врски со поблиските и подалечните народи. Тоа со целата своја сериозност важи за нашиот народ и општо за балканските народи. Затоа сосем е очигледно дека треба да има известни општи црти со сите балкански ѝазици.

Њужнославијанските народи што се ослободиле и оформиле како народи порано, со тоа свое политичко оформување почнаа и културно да се оформуваат. Секој од нив, кој порано, кој подоцна, успеа да си го оформи и својот литературен ѝазик. Но сметам дека никој умен човек не мислел никојпат, оти разните ъужнославијански ѝазици представуваат нешто ѝазично „чисто“, слободно од тугии влијанија. И најгруба анализа за тие ѝазици ќе не дотера до тоа да видиме дека во нив има многу тугио, вака или онака променено.

Бугарскиот литературен ѝазик е класичен пример за тоа. Њазикот на браќјата ослободители ги пополнил големите ѝазични празнини на бугарскиот народен ѝазик што се оформува во литературен. Дури и рускиот стил и синтакс са станале образец за бугарскиот литературен ѝазик.

Мислам дека ќе ѝасно за секого оти нема „чист“ ѝазик, како то нема сосем ни чиста раса. Од тука ѝасно излегуе дека и нашиот литературен ѝазик треба речнички да се опира од време на време на другите ѝазици, исто онака како што се опирале сите ъужнославијански ѝазици на овој или оној литературен ѝазик од покултурен народ. Њазичната структура на нашиот ѝазик е блиска на структурата на славијанските ѝазици, а нарочко на ъужнославијанските ѝазици. Њасно ќе дека ние понекогаш, кога ќе немаме или не ќе можеме да направиме известен термин во нашиот ѝазик, ќе се послужиме со туги термин, или таков термин кој што е веќе во употреба кај нас, но најблизок до ѝазичните закони на нашиот ѝазик. Тоа, се разбира, не значи оти ние не треба да бараме чисто народни зборови и изрази и оти треба ропски да подржаме или примаме тугии зборови.

Поради овие заемки од понекои блиски ѝазици, некои „доброжелатели“ одвреме на време дигаат глас, грижејќи се да не застрани нашиот литературен ѝазик. Тие најдуваат во овој или оној термин вакво или онакво влијаније, го прогласуваат нашиот ѝазик за ваков или онаков. Се разбира дека се тоа само нивни махинации со подлабок тил. За жаление е само тоа што често и чесни луѓе случајно запливаат во нивните води. Мислам дека за секој разумен човек треба да биде ѝасно оти денешниов период во кој што се најдува нашиот ѝазик е само еден дел од долгиот процес по кој што тргнал тој. Тој период се карактеризира со засилена здрава, политичко-економска врска меѓу ъужнославијанските народи и братскиот руски народ. Тоа, секако, нема да остане без свој одраз и во оформувањето на нашиот ѝазик. Тоа е природен пат, историски услов. Затоа сите овие „плачој“ над нашиот ѝазик на никого не му се нужни. Земјата се врти без да сме свесни ние за тоа.

Кога е сето тоа така, нашата интелигенција, а нарочно нашето учество, треба да разбере дека ова што станува сега е еден историски нужен период во оформувањето на нашиот литературен ѝазик, дека тој ќе му даде извесна форма на литературниот ѝазик, но дека тоа не е ко-

нечно, дека тоа во историческиот процес ќе трпи промени, ќе се коригира во смисла на попрактичното, поблиското до културните нужди на нашиот народ.

Нека не го плаши и обезкуражуе никого дека во нашиот литературен јазик сега засега немаме научни термини, зборови или изрази за искажување на ова или она. Нашиот народ до сега немал нужда и затоа не ги направил во својот народен јазик. А тоа значи дека секој народ зависи од економиката и друштвено—политичката форма која што живее го оформуе и јазикот. Понатака секоја епоха има свој јазик, што ја представуе во извесна смисла старата основа, обновена при новите конкретни услови. Јас не знам дека можел некој да тврди оти во периодот на оформувањето на еден јазик општо од народен во литературен ги имало сите оние јазични форми што му се нужни на еден литературен јазик. Во тој период сите литературни јазици се сиромашни во овој или оној однос. Во понатакшните периоди на својот развој тие добиваат онаква форма каква што е нужна за дадениот период. Се разбира дека таа кај разни народи врви со различно темпо, зависно од комплексот на се она што го оформуе еден народ како таков.

Констатирав дека оваа форма на нашиот литературен јазик што ја денес имаме веќе действителност. Основните линии по кои што се движи тоа во груби црти линијата на развојот на нашите централни говори. Тие како најпредставителни говори од нашите народни говори имаат право, земајќи ги сите фактори во предвид, да ги представуат нашите народни говори преку литературниот јазик. Јасно е дека сите наши народни говори не можат да влезат во основата на литературниот јазик, но тоа не значи дека многу форми и од другите наши говори не влегле или не ќе влезат во нашиот литературен јазик. Поетите и културните работници од разни наши краишта и говорни целисти ќе внесат извесни нужни елементи од своите говори во литературниот јазик. Па и нашиот денешен литературен јазик има доста форми што излегуат од рамките на централните говори. Така основата на литературниот јазик ќе биде проширена и разработена.

Природна последица од кажаното малку погоре е дека нашиот литературен јазик се малку помалку ќе се одалечуе од народните говори. Оддалечуејќи се од нив, тој во извесна смисла нив ќе ги сврзуе и соединуе. Така тој ќе стане културен представник на нашите народни говори и носител на нашето јазично единство. Оттука е јасно дека ниеден чисто народен говор нема да биде еднаков со литературниот јазик. Дури и денешниот период и од неговиот развој го покажуе тоа недвосмислено. Затоа се наложуе да се учи денешниот литературен јазик, да се прави поредба меѓу нашиот народен говор и денешнава форма на нашиот литературен јазик. Така поредејќи го својот народен говор и литературниот јазик, ќе дојдеме до поправилно разбирање на литературниот јазик. Значи, литературниот јазик треба да се учи.

Учителството и нашата интелигенција треба први да дадат пример за тоа. Но, како што констатирав и порано, за мнозина тоа е споредна, дури и непријатна работа. Во секој случај ќе треба да се ослободиме од такви разбирања. Учителството и инаке, а и по својата роља што ја има денска кај нас, треба да го схване тоа и прво да даде импулс за тоа. Тоа треба не само да го научи литературниот јазик и да го предаде своите воспитаници, но да ги убеди заблудените дека секоје друго гледиште и немарност кои нашиот литературен јазик иде во прилог на нашите непријатели, кои што бараат на секаде слабо место за да не атакуат. Учителството и нашата интелигенција треба да ги гледаат дене-

шните културни наши нужди во историска перспектива, и ползуюйки го знанието за минатото, да му даваат правилна насока и на денешното, при денешните конкретни услови. Така гледайки на тоа, тие ќе си свршат една от своите културни должности кон свойот народ, а тоа е она што го бара од нив нашето време.

Анг. Томов

Местото и значението на „Одрински глас“ в македонското революционно движение

Бъдещият историк на революционното движение в Македонија и Одринско ще трябва обезателно да отдели някоя страница и за в. „Одрински глас“, за неговите идеи и за оказаното от него въздействие върху поменатото движение сред един важен исторически момент.

Хр. Силянов в своята книга „Освободителните борби на Македонија“ е почувствувал тая необходимост и се е спрял върху „Одрински глас“. Той обаче, е възпрепятстван напълно от своите великобългарски разбирания да направи една колко-годе обективна оценка на идеите на „Одрински глас“, на неговото значение за македонското революционно движение. Той представя казания в-к в една лъжлива светлина, отношението му към него е пренебрежително и отрицателно. Естествено е, че не можем да очакваме друго отнасяне от един историк, който по принцип заема отрицателна позиция спрямо левичарските прояви и насоки в македонските революционни борби, смятайки ги като резултат на мъгляв идеализъм, на пакостно революционно сектанство и зловредни външни влияния.

Подобно отношение е имала спрямо „Одрински глас“ и голяма част от самата емигрантска тракийска интилигенция, която е сляпа и безкритична проводница на агресивния български национализъм и заедно с българските правителства споделя голямата отговорност за катастрофите и неизмеримите страдания, които поменатата политика донесе на българското население на някогашна турска Тракия.

„Одрински глас“ се яви и съществува през един критичен момент в македонското революционно движение, през който се подготви и извърши един много важен прелом. Последният се изрази главно в младотурския преврат и в смяната на хамидовската тирания с конституционния режим на младотурците. Значението на „Одрински глас“ е именно в това, че той допринесе твърде много за правилното ориентиране на федералистичното крило на македонските революционери сред изменилите се рязко и много бързо обществени условия.

* * *

Както посочихме в миналия брой на „Македонска мисъл“¹⁾, революционното движение и борческото македонско население в предвечерието на младотурския преврат се намираха в едно грозно положение: революционната организация агонизираше, губеше последните си сили в една отчаяна, напрегната, непосилна вече борба срещу настъплението на голяма и засилваща се вражеска коалиция. За това грозно положение го-

¹⁾ Революционното движение в Македонија в предвечерието на младотурския преврат.

ворят много красноречиво и следните документи из архивата на Централния комитет на ВМРО в Солун:

Писмо на Ц. к. до Окр. к. в Солун (13. VI. 1906 г.):

„Общото положение е близко до плачевно. Навсякъде организацията претърпява тежки удари; губят се сили, без да могат да се възстановят. От две години противобългарската коалиция действа и прави големи успехи. Правителството действа умело против организацията, дига безшумно афери, арестува последните сили; то пригоди част от войската за преследване на четите, създаде военни центрове и пръсна войски навсякъде. Гърци и сърби улесниха правителството. Няма окръг, който да не чувства тяхните удари. От много райони не можем да ги изпъдим. Условието за сега им благоприятствуват. Гдето няма гръцки и сръбски чети, действуват турски качащи с обири и убийства. Посред село те убиват, чувствайки благосклонността на войската спрямо себе си“.

Протокол на Окр. к-т в Солун (25. X. 1907 г.):

„Положението в окръга може да се окачестви като най-тежка криза, то надминава всичко преживяно до сега. Само в някои околии има организация в същинска смисъл на думата. В Гевгели, Енидже-Вардар, Воден, Кукуш, може да се каже, че организация няма. В Гевгелийско и Воденско само отделни харамийски чети върлуват. Причината е в липса на легални и нелегални дейци, на хора. За някаква връзка между разните околии и дума не може да става.“

За попълване на картината трябва да вземем предвид и крайно изострената кървава борба между федералистичното и обединистическото крило в македонското революционно движение, жертва на която станаха Гарванов и Сарафов.

Докато хамидовската власт в Македония продължаваше да „разрешава“ македонския въпрос с присъщите ѝ методи, тоя въпрос не представяше да занимава европейската дипломация, борбата между разните лагери по тоя въпрос продължаваше, но това бе борба не за свободите и правата на мъченическото македонско население, оставено от тази дипломация на Берлинския конгрес в ноктите на „кървавия султан“, а за империалистически интереси и домогвания; извършваше се една позорна търговия със съдбата на поменатото население и с бъдещето на балканските народи. Германски военни инструктори обучаваха турската армия, учеха я как да воюва против четите, а германските капиталисти организираха експлоатацията на природните богатства и трудовата човешка сила на отоманските народи и на първо място грамадното предприятие, наречено Багдатска ж. п. линия, която трябваше да свърже Цариград с Персийския залив през Месопотамия. „Реформаторката“ Австро-Унгария също не забравяше, че трябва да получи своята награда за големите услуги, които правеше на Хаида. Една ценна придобивка за нея бе концесията за санджанската железница, която трябваше да свърже Митровица със Скопие и Солун. Французките, английски и руски капиталисти искаха своя реванш, в името на принципа за равновесието.

За хората с прозорлива политическа мисъл ставаше до очевидност ясно, че каузата на великобългаризма може да се смята за сигурно проиграна, че великобългарската политика неминуемо води към пълно опропастяване на славянското население в Македония и нещо повече — излага на големи рискове съществуването на самата българска държава. Оставаше само един спасителен път — тоя на съгласуваната борба на прогресивните сили от всички националности по посока на тържествувачата трудова демокрацията. Но за това трябваше да се яви на политическата сцена в самата Турция оная прогресивна и революционна сила,

която днес навсякъде изпъква като главен фактор на федерализма и истинската демокрация, трябваше да се яви работническата класа със нейните професионални, политически и културни организации.

Ролята на „Одрински глас“ в македонското революционно движение бе именно тая — да посочи, че в Отоманската империя се създава бързо модерен капитализъм, че тя неизбежно върви към индустриализиране и модернизиране, че нови обществени революционни сили се надигат и заемат своето важно място на обществената арена, че самото младо-турско движение, даващо признаци на бързо засилване, представлява сигурен предвестник на едно широко революционно движение, зараждащо се вече сред мюсюлманските маси. Така, сред бушуващата буря в океана на политическия живот на Турция, сред подтискащата всички безнадеждност, „Одрински глас“ идваше да нададе пръв ободрителния вик, сочейки спасителен бряг.

* * *

„Одрински глас“ възникна като орган на тракийската емиграция в България. Съвсем не е случайност, че тъкмо в тая му роля на него именно бе съдено да сочи нови перспективи, нови пътища и методи на борба.

В турска Тракия макар да липсваха сръбски, гръцки и албански чети, положението на българското население не бе никак по-добро от това на македонското. Преображенското въстание бе довело до много тежки последици за тракийци и особено за тия от северо-източна турска Тракия. Голяма част от това население бе емигрирало в България и не можеше да се завърне в родните огнища. И тук хамидовската власт прилагаше най-систематично и брутално всички насилнически методи за „разрешение“ на националния въпрос: даден бе ход на един грозен терор, навсякъде по българските села бяха разквартирувани турски войски, раздухваха се четнически афери и широко се използваха за смазване на самото население, даден бе засилен ход и на тъй наречената мухаджирска политика, като се отнемаха мерите на българските села и се заселваха мюсюлмански преселници, за които българите бяха вражеско население, подлежащо на ограбване, тормоз и прогонване; изнудванията, рушветчилъка, непосилните данъци, пълната несигурност — всичко това бяха вече „дребни“ и „обикновени“ работи на ежедневието. Всеки българин бе смятан заподозрян и опасен враг на държавата и падишаха; всеки трябваше да живее под тормоза на дебнешо го нещастие.

И тук турските и гръцки националисти се оказаха в единен фронт срещу българския елемент. Гърците, добре организирани околу своите черковно-училищни общини, околу своите економически и политически сдружения, използваха най-широко събудилата се сред турското население и турските власти враждебност срещу бунтуващото се българско население; българските търговци и занаятчии трябваше да бъдат смазани економически; българските работници биват възпрепятствани да постъпват на работа в големите предприятия и особено в тютюновите работилници; систематическите клевети и доносничества срещу българската интелигенция бяха в пълен ход.

Перспективите, които се разкриваха за Одринско, бяха мрачни и съвсем нерадостни. Тук нямаше място за никакви илюзии. Одринско, въпреки дадените големи жертви, не бе удосгоено ни най-малко с какви да са реформаторски грижи, то бе изключено от реформената акция на европейските сили. Явно беше, че само една успешна война от страна на България би могла да донесе благоприятна промяна в положението.

И в тая посока обаче, големите първоначални илюзии бързо се изпаряваха. Не можеше да се пренебрегва и обстоятелството, че даже при една такава война, царската руска дипломация не би погледнала благосклонно на едно разширение на българските граници към посока на Босфора.

Оставаше прочее да се разчита на едно модернизиране и демократизиране на турската държава. Едно засилващо се сътрудничество на българския елемент с прогресивните и революционни сили в Одринско и в цялата империя за демократизирането на последната щеше да допринесе извънредно много за създаване максимум благоприятни условия за неговото съществуване и преуспяване.

В тая посока именно насочиха силите си хората околу „Одрински глас“. поставяйки си за главна задача да създадат, преди всичко, идейните предпоставки за такова едно сътрудничество.

„Одрински глас“ възникна едновременно с формирането на Съюза на тракийските емигрантски братства през есента на 1907 год. Идейното оформяване обаче, на групата околу „Одр. глас“ бе започнало много по-рано и бе се изразило в издаване на един сборник от статии във формата на „Одринско календарче за 1908 г.“ В тоя сборник се разглеждаха всички болни въпроси, с които трябваше да се занимае учредителният конгрес на съюза на тракийските братства. В тоя сборник бяха поместени статии на следните теми: от Анг. п. Киров: За положението в Одринско; По новите афери в Одринско; Защо реформите не се простяха в Одринско; Ролята на емиграцията. От Анг. Томов: Критически поглед върху досегашната революционна дейност в Одринско; Как ще се освободи Одринско. От Хр. Караманджуков: Четничеството в Одринско; Належаща културна дейност в Одринско. От Д. Катерински: Бележки върху революционната организация в Одринско.

Един от най-болните въпроси, който бе предмет на поменатия сборник на самия конгрес, и с който твърде много трябваше да се занимава и в „Одрински глас“, бе тоя за четничеството. Тоя въпрос занимаваше твърде живо и македонските революционери; и сред последните бе оформено едно силно критическо и отрицателно течение спрямо четите, които бяха станали непоносим товар за борческото население, особено чрез причиняваните от него афери.

Но докато съществуването на четите в Македония можеше да се оправдае с необходимостта да се отбраняват позициите на ВМРО срещу повсеместната съгласувана атака от страна на сръбските, гръцките, албанските, турските и върховистките чети и самата власт, по отношение на Одринско това оправдание нямаше да съществува. При това, тук израждането на четничеството при пълното разнищване на революционната организация бе отишло много напред. Пакостите от него, най-вече поради афери, създавани често чрез предателство на предадени се на властта четници, бяха така големи и очевидни, че повикът срещу четите стана всеобщ и обедини цялата тракийска емиграция в едно общо искане, което на учредителния конгрес на съюза на тракийските братства бе изразено по един най-категоричен начин.

Както в посочения сборник, така и на конгреса бе поставен на важно място и въпросът: каква дейност трябва да се развива в Одринско. В момента друг отговор не можеше да съществува, освен тоя: възможност усилията на всички прогресивни тракийски българи трябва да бъдат насочени към запазване и заздравяване стопанските, културните и просветни позиции на българското население в турска Тракия.

В статията обаче „Как ще се освободи Одринско?“ се развиваха вече идеите, че турската държава неизбежно върви към модернизиране,

към парламентаризъм, към демократазиране, че нови прогресивни и революционни сили изпъкват на обществената арена и че нови възможности и изгледи се откриват за борческото българско население в Турция.

Поради своята идейна оформеност, групата околу сборника можа да заеме в конгреса на братствата, а също и в избора от него управителен съвет, ръководно място. Тя можа да вземе в своите ръце и съюзния вестник „Одрински глас“. По тоя начин вестникът дойде да допринесе идеите на сборника.

„Одрински глас“ не престана от първия до последния си брой да води борба срещу отживялото и пакостно вече четничество. В тая посока той срещна силен отпор от средата на „новите върховисти“ околу в. „Илинден“, за които Одринско представляваше сигурен периметър, който им осигуряваше обществено значение, материални средства, а освен това снабдяваше ги със заръчани пълномощия да го представляват на разни конгреси на ВМОК. Тия хора поведоха една чисто клеветническа кампания срещу вестника, хвърляйки върху него едва ли не цялата вина за деморализацията на четничеството. Тук се отличи особено много скритият зад псевдоним Август македонски деятел върховист.

„Одрински глас“ не престана да се занимава изобщо и с тежкото положение на българското население в Одринско, с новите афери, с мухаджирската политика на турското правителство, с терора на турската власт, със съдбата на затворниците и заточенците, с тракийската емиграция и нейните организационни въпроси. Тоя отдел бе застъпен главно със статиите на Анг. п. Киров, секретар на съюза.

Но всичко това не беше съществено за хората от „Одрински глас“, тяхното внимание трябваше да бъде отправено най-вече в посока да се дирят и сочат новите обществени сили в живота на отоманската империя, новите пътища и методи на борба, както и да се привлечат околу вестника хора, които да споделят основната му идейна насока.

Още с втория си брой „Одрински глас“ поде въпроса за индустриализирането и демократизирането на Турция. Това бе направено главно чрез подлистниците на Адриан (А. Томов) под заглавие: „Източният въпрос в последната му фаза“, следващи в 11 броя на вестника. Тук се говореше главно за навлизането на турската държава в ерата на капитализма, за големите завоевания на чуждестранния капитал в Турция, за огромното стопанско значение на „Багдатската“ ж. п. линия, за откриващите се възможности за една бърза еволюция на стопанския и политически живот в страната и за непреодолимите трудности, които изпъкват вече пред всички ония, които желаят да разрешават „източния въпрос“ чрез война и разпокъсване на турската държава.

Начинаейки от втория брой, в три статии под надслов „Опозиционното движение в Турция“, П. Богданов (Павел Делирадев) изнесе ценен материал за възникващите революционни движения в Турция, както и за конгреса на „опозиционните партии“ в Париж, през м. декември 1907 г.

В тоя конгрес бяха взели участие следните групировки: Дружеството „Терекки“ (прогрес), Турският комитет „Иттихад ве тереки“ (обединение и напредък), Арменската революционна организация „Дрошак“, Отоманско-еврейско революционно дружество в Каиро, Дружеството на арабските младежи, Арменско-балканско революционно дружество в Пловдив, Арменското революционно дружество „Хайреник“, Комитета „Апди-Османи“ в Египет.

В статиите на П. Делирадев бе дадена и декларацията на конгреса, в която се казваше:

„Конгресът на опозиционните партии, които работят в Турция, свикан на 27—29 декември, заявява, че приема солидарността на всички народи от турската империя, които заедно страдат от деспотичния и станал отвратителен в очите на целия свят режим с чудовищните престъпления на сегашния управник Абдул Хамид II“.

„Туй управление от 30 години насам е било съсипателно не само, както обикновено погрешно се мисли, за християнските народи, които султанът преследваше и колеше за свой собствен интерес, но и за самите турци, съсипани, обърнати в роби, заточавани, убивани, най-последно несправедливо обвинявани от общественото мнение на цивилизованите народи, което ги е държало отговорни за атентатите против човешината, извършени от управника и злодейците, които го заобикалят. Един след друг, всички народи в империята са били жертва на престъпната лудост на Абдул Хамид; един след друг той ги е опълчвал един против друг, като е извиквал и поддържал изкуствена религиозна и расова умраза: турци, арменци, гърци, българи, власи, араби, евреи, друзи, кюрди изпитавали преследванията, изгнанията, заточаванията и кланетата, а арменските кланета, които увенчават всичките му минали злодеяния, са дали на техния автор, който още продължава своето престъпно дело в Арабия, имената *велик убиец и червен султан*.“

„Вън от тези престъпления Абдул Хамид е преследвал една политика на бавно унищожение, което разруши всичките жизнени сили на Турция, парализира всякакъв умствен, икономически, културен и обществен живот.“

„Той (Абдул Хамид) се бои от образованието и културата, които формират съзнателно мислящите хора и — доколкото можеше — ограничи общото образование и отне на жадните за знание народи средствата да се учат. Той затвори училищата, хвърли в затвора учителите, прогони учениците и в заведенията, които остави да съществуват, почти унищожи учението с изтъпленията на една невиджана цензура.“

„В същото време печатът е забранен. Нему е позволено да съобщава само пропуснатите от властта или измислени новини и по такъв начин турската империя, по волята на своя господар, е като оградена от стена на невежество и лъжи.“

„Той се противопоставил не само на умственото развитие най-ценното от всичките, но Абдул Хамид не е искал да даде, макар и в робството, относително благосъстояние на тези народи. И в тази област царува съсипия, мизерия и глад. Несправедливите данъци, събирани в провинциите от безчестни и свирепи чиновници, съвсем не служат за построяването на пътища и канали, а за да пълнят касите на двореца, да хранят с труда си неработящата илджаката клика, за подкупване на шпиони и в странство на раболепни вестници, които лъжат Европа за положението в Турция и славословят Абдул Хаида — най-големия враг на своето отечество.“

„Запрещението на свободното движение в страната и систематическото отказване на паспорти правят невъзможна всяка търговска дейност. Данъчното бреме, несигурността на собствеността, липсата на средства за съобщения разрушиха земеделието. Най-надарените от природата области, които бяха житници за цял свет, днес са пустини. Минните и горски богатства стоят неразработени и раздадените концесии на международни финансисти, които са наводнили империята, не служат за общото благосъстояние на страната, а за личните интереси на шепачици.“

„И масово, от всички части на империята, жители от най различни раси и религии, напушат земята, дето са били родени и отиват другаде, в Европа или Америка, да търсят каква годе свобода, безопасност и средства за съществуване. Емиграцията и гладът продължават делото на изстреблението и обезлюдяват страната.

„В своите вънкашни отношения отчаяното положение на Турция е още по-плачевно. Чрез своята лична дипломация Абдул Хамид е окончателно дискредитирал империята. Той отблъсна симпатиите на великите либерални сили, които във времето на Парижкия и Берлинския трактати бяха избавили империята от едно окончателно разпокъсване в замяна на известните реформи, които, ако бяха реализирани на време, щяха да осигурят възраждането и благоденствието на страната. Напротив, чрез неприлагането на реформите, толкова пъти тържествено обещавани, днешният султан предизвика в средата на своите поданници възстаннически движения, предизвика съвършено законни революционни движения, а от страна на европейски сили многобройни намесвания, винаги оправдавани от неговата зла воля. Тази гибелна политика докара териториалното намаление; ако тя продължи още няколко само време, и други части от империята, като Албания, Македония, Арабия, Армения в едно късо време неизбежно ще бъдат откъснати от нея, доведени до състоянието на едно пълно разсипване, от което изключително ще се възползват силите, било за едно увеличение на своята територия, било за своите колониални владения, било пък за финансови облаги.

„До сега революционните движения, предизвикани от това положение на работите, бяха строго разграничени едно от друго; днес обаче, общото действие на много места между мусулманите и християните доказва, че чашата на страданието е препълнена за всички народности в империята, които вече схващат, че султанът ги води към пропастта. Днес за всеки, който е способен да мисли, е ясно вече, че само една немедлена промяна в управлението на Турция е в състояние да попречи последната катастрофа и окончателното разнебитване на империята: трябва следователно, колкото се може по-скоро и със всички възможни средства да се свали режима, който е причинил такова бедствие на страната“.

Тази декларация на конгреса беше и една атестация за разбиранията на ония младотурски среди, които даваха тон на парижкия конгрес и на самото младотурско движение. Естествено, хората около „Одрински глас“ си даваха точна смятка, че имат насреща едно умерено опозиционно движение, но те се надяваха да видят в скоро време това движение да еволюира в ляво под въздействието на революционизиращите се маси и на по крайните национал-освободителни организации на арменци и др. В тая посока трябваше да упражни своето въздействие и левицата във ВМОРО.

Една от важните задачи на хората около „Одр. глас“ бе да следят и отбелязват всички ония прояви в живота на Турция, които говореха за появяването на нови революционни сили и за засилване на масовите обществени движения. В колоните на вестника почнаха да се явяват съобщения за общи протестни и революционни акции на мюсюлмани, арменци и др. националности; изнесени бяха подробности и за едно истинско масово въстание в Ерзерум.

По тоя последния случай ето какви интересни сведения бяха дадени из един вестник, излизащ в Баку:

„По настоящем в Ерзерум са изминали вече двите на първите стълкновения и всичката власт от ръцете на щатските чиновници е минала

в местния меджлис (съвет), съставен от изборни депутати. Представителите на „законната“ власт били прогонени от тълпата на революционерите из правителствените учреждения (пощенски чиновници, полиция), други пък предпочели навреме да се скрият, като се страхували от народния съд и саморазправата. Меджлисът се грижи за текущите дела, за обществената безопасност и чака отговора от Цариград на изпратената „нота“. В последната на пунктове са изложени многочислените искания, които изработил меджлисът и които биха могли да усмирят възбунтувалото се население . . . Най-голямото искане на ерзерумци е да се признае за законен съществуващия вече меджлис и да му се дадат права на автономно местно учреждение, на което трябва да бъдат подчинени всички провинциални правителствени агенти“.

Не оставаха неотбелязани и всички ония признаци, които сочеха засилване на младотурското движение в Европейска Турция. За такова засилване говореха станалите арести на младотурци в Цариград, в Солун и др. градове. В началото на 1908 г. в Солун бяха арестувани около 50 д. турци — ученици от правното училище, офицери и митнически чиновници.

* * *

Една от най-важните теми, засягани често в уводни и др. статии на вестника, бе тая за налагащата се при новите условия революционна дейност в Одринско и Македония. Още в петия брой на вестника бяха заети по тоя въпрос много ясни позиции чрез една увода статия под надслов: „Как трябва да се действа в бъдеще в Одринско?“ В тая статия се казваше следното:

„Днес на всички трябва да стане ясно, че свободата на българите в Македония и Одринско не може да се достигне по пътя на откъсването на тия области от империята и тяхното автономизиране, като първа стъпка към обединяване с България, нито пък като реформиране на тия области независимо от останалата турска империя, което реформиране може да стане само с външна намеса, защото българското население в тия провинции, борейки се само, не може без външна помощ нищо да достигне, освен самоунищожение. Пътят за достигане свободен живот на роба в Македония и Одринско е пътя на реформирането на цяла Турция, наложено от съгласуваните усилия на възрастващите революционни течения от всички националности, които всички се задушават от непоносимия монархически режим. Революционното движение в Македония и Одринско е поставено пред прага на едно пречупване, каквото направи арменското революционно движение, след като повече от сто хиляди арменци загинаха под ножа на султанските войски и мохамедански тълпи. Македонските и одрински революционери трябва да станат в Европейска Турция онова, което са арменците в Мала Азия — предния отряд на революционните кадри от всички националности; те трябва не да спъват, а да улесняват пробуждането на мохамеданските маси и тяхното увличане в революцията. Пътят за добиване свободата е пътя на всенародната революция в Турция“.

Колкото по-ясни се очертаваха благоприятни условия за една нова, масова революционна дейност, предимно в градовете, „Одрински глас“ преминаваше в една бойна критика срещу старите отживели средства и методи на борба. В такъв дух бяха поместени множество статии, между които: „Възкръсването на върховизма“ от П. Делирадев, бр. 4, 5, 7; „Нашите най-близки неприятели“ (А. Томов), бр. 11, „Тържеството на българската въоръжена пропаганда“ (А. Т.), бр. 12, „На кръстопът“ Н.

Стойнов, бр. 10, 11, 12; „Няколко думи за „общия“ конгрес в Кюстендил“ Делирадев, бр. 11 и др.

Хората околу в. „Илинден“ — теоретиците на „новия върховизъм“ не можаха да не се почувствуват пред необходимостта да отбраняват своите позиции и да обосновават своите разбирания. Така се дойде до теоретични спорове. Тоя път „илинденци“ трябваше да извадят срещу „Одрински глас“ своята „тежка“ артилерия в лицето на Данаил Крапчев и Григор Василев и да открият най-съкрушителния си огън. „Тежките“ аргументи като тоя, че турският манталитет и мюсюлманският свещен закон правят за винаги невъзможно всяко модернизиране на Турция, бяха съпроводени и с язвителна ирония срещу наивниците, които не държаха сметка нито за едното, нито за другото и правеха неверни сметки за бъдещето на Турция.

Трябва да се знае, че на времето, наистина бе нужна не само прозорливост, но и голяма смелост, за да се отстоява, в противовес на закоравелите предубеждения, идеите за развитието и модернизирането на турската държава.

Най-важният аргумент на илинденци, обаче, бе тоя: ние не можем да чакаме несигурното възраждане на Турция и да свързваме съдбата на македонското население с тая на мюсюлманските народи в империята; ние сме не за възраждането на Турция, а за автономията на Македония, към която автономия сме се доближили и която е нещо сигурно достижимо.

Животът обаче, показва, че автономията на Македония е нещо много по-неосъществима, отколкото възраждането на Турция; стигна се не до автономията, а до едно катастрофално разпокъсване на Македония, от което федералистите най-много се опасяваха.

Тия позиции на илинденци бяха най-агументирано отбивани от „Одрински глас“. В полемиката взеха участие всички почти участници във вестника, като вложиха в статиите си много жар, борческо усърдие и смелост атакувайки не само разбиранията и методите на цялата десница във ВМРО, но и политиката на българското правителство и двореца.

Но „Одрински глас“ отиде по-нататък. Той почна да развива теорията за масовите движения и революционни борби и да сочи на тракийските и македонските революционери новите средства и методи. Това стана една от най-често застъпваните теми в уводни и др., статии. Специално и основно бе разгледан въпроса в статиите на Н. Стойнов „На кръстопът“ — в три броя, и др., а също и в подлистниците под заглавие „Четничеството и революционната борба“ от Адриян — в 5 броя.

Докато десницата в ВМРО се отнесе най-неприязнено към идеите на „Одрински глас“, виждайки в последния един опасен враг, напротив, федералистическата левица, той се яви в защита на санданистите в кървавата им разпра със Сарафовци, Гарвановци, Матовци; той бе взел страната и на Чернопеев и неговите струмишки, тиквешки и солунски другари по разпратата им във връзка с Кюстендилския конгрес, на който струмичани бяха възпрепятствувани да вземат участие. В колоните на „Одр. глас“ се явиха публикации и коментари по писмото на серчани в връзка с убийството на Гарванов и Сарафов. Тук бе напечатано и „Едно обяснение“ от Хр. Чернопеев в връзка със тия същи разпри.

Особено живо биде заинтересуван и увлечен от идеите на „Одрински глас“ Хр. Чернопеев, проявявайки и в тоя случай своя характер на честна, импулсивна борческа натура, възприемчива за всичко ново и прогресивно и несковавана от никакви традиции и дребни съображения.

С групата на струмичани (Чернопеев, П. Самарджиев, М. Икономов, Мишо Шкартов и др.) бяха уредени редица изяснителни срещи и беседи, на които впоследствие взеха участие също така Антон Страшимиров и Гьорче Петров. Тия двамата обаче, запазиха едно резервирано отношение спрямо идеите на „Одр. глас“.

В предвечерието на младотурския преврат „Одр. глас“ се ползуваше вече с достъп във вътрешността на Македония, изпращан бе в Солун посредством австрийската поща, а също и в Серско.

В същото време групата околу „Одр. глас“ бе във връзка не само с редакциите на младотурските вестници, но и с отделни арменски революционери и вече диреше пътища за установяване организационни връзки с младотурските и арменски организации в самата Турция и за отпочване изграждането на една нова рев. организация в Одринско. Младотурският преврат свари П. Делирадева при Яни Сандански и неговите другари с главната мисия да ги запознае по-основно с идеите на „Одр. глас“ и да ги насочи към една съгласувана рев. дейност с младотурските и арменски революционери.

* * *

Общата характеристика на „Одр. глас“ не би била пълна, ако не подчертая следното: за да се разбере правилно насоката на този вестник, трябва да се има предвид обстоятелството, че той изразяваше разбирания на отоманската, балканската и европейска действителност в светлината на марксизма; ония, които оформяваха идеите на вестника, бяха хора, проникнати от марксистически разбирания; за тях националните борби на балканите и в Турция частно трябваше да бъдат съгласувани с борбите за социална правда и за осъществяване на великия социален идеал, тъй като само по този начин можеше да се върви към правилното и пълно разрешение на националния въпрос на Балканите, в Македония и Одринско. В сметките и предвижданията на хората околу „Одр. глас“ от голяма важност бе увеличаващата се мощ на работническото движение в Европа и особено в Германия и Австро — Унгария; в тая увеличаваща се бързо мощ се виждаше приближаването на неизбежата социална революция в Европа, носеща радикални промени и в обществения и политически живот на Балканите.

Пред хората около „Одрински глас“ животът разкриваше широки перспективи за плодотворна дейност. За развиване на такава дейност обаче, беше нужно, преди всичко, време. Младотурският преврат, който се яви като един бърз и незрял плод вследствие на едно крайно изострено състояние на духовете сред турската интелигенция и главно турското офицерство, създаде едно свършено ново положение и за хората около „Одрински глас“. Те бяха повикани да действуват при легални условия и при съществуващите вече групировки.

„Одрински глас“ излезе в два броя в гр. Одрин под редакцията на Анг. п. Киров. В същност обаче, той намери своето продължение във в. „Единство“ в Солун, орган на групата около Чернопеев, към която на първо време решително бе се присъединил Чудомир Кантарджиев. Редактори на този вестник бяхме двамата със Павел Делирадев. По-после „Одрински глас“ намери своето продължение във в. „Народна воля“ — органът на Народната федеративна партия, който излизаше под мое редакторство.

Няма да бъде ни най-малко преувеличено, ако тук подчертая, че хората от „Одрински глас“ и специално ние, двамата с П. Делирадев, съдействувахме твърде много за идейното оформяване на Народната фе-

деративна партия, която възникна в противовес на Българските конституционни клубове и около която се групира федералистичната левица: серчани, начело с Яни Сандански, струмичани, начело с Чернопеев, тиквешани, начело с Добри Даскалов, солунчани, начело с Дим. Влахов и Хр. Янков, и др.

Явно е от тук онова влияние и въздействие, което оказа „Одрински глас“ върху македонското революционно движение при един много важен момент от неговото развитие.

Мария Д. Томчева

Ударението в Воденско мъглинския говор

На юг от Кожух и Паяк планини, на изток от Дурла и Нидже планини и на север от линията Енидже Вардар — Бер се намира воденско мъгленската езикова област с селища: гр. Вóдин, села: Влáдуву, Мисимéр, Пóт, јѡвóрини, Кутóугири, Óшлјѡни, јѡнáкиву, Църну—Мурѡнуву, Нóву—сéлу, Арсин, Кáминик, Пранини Рѡзуву, Урмáн—чифлик, Бáјнѡ, Вѡгјѡни, Уризáри, Кулудéи, Въртикоп, Липóр, Трéбулиц, Св. Илијѡ, Върбини, Привъртéниц, Сáмѡр, Вълкујáнуву, Тéјуву, Нѡсјѡ, Ослуј, Русѡлуву, Къндриву, Дрúшкѡ, Пáтчину, Жéръѡи, Чегън, Оструву, Гúгуву, Пискупѡјѡ, Гулѡшѡни, Гулémѡ—рекѡ, Курнишóр, Мънѡстѡр, Збóрцку, Църнéшиву, Бá'уву, Прибѡдищче, Стрúпину, Пужáрску, Пужáрску, Трéсину; гр. Събуцку, села: Костúрини, Рúдину, Дрѡгумáнци, Крунцéливу, ўкувиц, Джѡдѡт, Пóлјѡни, Бѡзуву, Горно Рóдиву, Долѡ Рóдиву, Сърѡкинуву, Пóчип, Кърлáдуву, Цáкуни, Цáкуни, Цáкун—малѡ, Бѡжув—мáлѡ, Турмáн—малѡ, Ини—мáлѡ; град Нéгуш, села: Вéшчицѡ, Нóву сéлу, Житвóр, јáнчишѡ, Гóрну и Дóлну Купáнову, Св. Мърѡнѡ, Туркóр, Лúкувицѡ, Турумáн, Сѡвърнѡицѡ, Урупáн, Ниóр, Трѡслуву, Гóрнуву.

В тази езикова област се слуша осебен македонски говор. Характерна особеност на този говор е редуцията на гласните звукове: а, е, о.

Гласният звук—а—независимо от произхода и мястото, което заема в думите, запазва ясения си звук само в ударени срички. Дойде ли обаче, в неударени, той се редуцира в тъмен звук — ѡ.

Примери: Зѡигрáлѡ сувáл'кѡтѡ; млáдѡтѡ жéнѡ;

Също така, независимо от произхода си, и звукът—о—се чува ясно само в ударени срички; — В неударените срички о се редуцира в у.

Примери: Кá ти вѡрве сѡнку урáјнѡту.

При членните форми за мъжки, и среден род единствено-число се явява редукция.

Съ чинѡ нѡб'ту ублáчну, често това — у — може да се съкрати или дори съвсем да изчезне. Изобщо редуцията на неударено — а — и — о е еднакво наложена в началните средните и крайните срички. Звукът — е — в неударени срички се редуцира в — и — или в — ѡ. Редуцирано — е — некъде може да се съкрати и да отпадне. Само в крайсловни срички не се редуцира.

Нивéстѡ, пилéнѡтѡ, кóтъл — котълут, се смéе, църéши. Кá знáе прáс'ту оти врém'ту ки се рѡсѡпе?

Отпадането на гласните звукове от средата и от края на думите, както и съкратяването на начални гласни, е често явление в воденско-мъгленската езикова област, причинено от бързия говор.

Днес в живия воденско-мъгленски говор можем да срещнем думи с старинно носово произношение: трѣмба, ѣндро, мѣндро, ѣндза, блѣнда, гѣнгѣм, зѣнгѣрашкѣ и др. В повечето случаи голямата носовка изгубила своето носово произношение. Напр. пѣдѣр, мѣкѣ, гѣскѣ, пѣт. дѣб, мѣж.

Произношението на носовката ѣ се сляло с гласежа на етимологично — е — пет, рет, сѣдѣм, пѣдѣ, зѣт, лѣжѣм, грѣдѣ, чѣду и др.

Кирилометодиевият гутурал Ъ (ер) в повечето думи се е изяснил в — о: бочвѣ, сѣн, мѣх, тѣкму, зѣлвѣ, бѣзлик, дом, вѣшкѣ и др.

В думите: вѣсук, пѣсук, дѣсук, пѣтук, крѣтук, дубѣтук, тѣмният звук Ъ се изяснява в „О“, а после се редуцира в — у — Има думи където този Ъ е запазил тѣмния си гласеж. Такива са думите с суфикс ЪР: ѣдѣр, ѣтѣр, мѣкѣр, ѣндѣр, ѣстѣр, вѣтѣр. Изключение прави само думата свекур с редуцирано о от изяснен Ъ.

Палаталният Ъ (ер) в някои случаи в този говор се е изравнил с Ъ лѣскѣм (лѣщ), мѣскѣ, (мѣск), мѣглѣ (мѣгла). В шѣпнѣм от шѣпнѣм в кирилометодиево шѣпнѣм, вторично Ъ се изяснява в Ъ. Когато О от вторично Ъ се намира в неударена сричка, то се редуцира в У: шупнѣвѣм, шунаѣте, сѣдум, ѣсум и др. В други случаи Ъ — се изяснил в — е — : тѣнку, тѣмну, дѣн, лѣсин (лѣсин (лѣ)), лѣпѣм (лѣп).

Изяснено — е — се редуцира в — и — подобно на етимологично „е“: блѣдин, сѣлин, днѣшин, мѣрачин, лѣсин, дѣлин, дѣсин, прѣсин, мѣрин, и други.

В повечето думи на воденско-мъгленския говор наблюдаваме к' и г' за тј и дј: кујкѣ, свејкѣ, вѣрѣкѣ, плѣјки, нѣјк, кѣркѣ, мѣгѣ, нѣѣгѣм, гѣјки, вѣчѣги и др. Ке-ки от тј сѣб — хѣрѣѣ.

Срещат се думи и форми, в които наместо тј и дј явяват се шч жджш: мѣшчѣркѣ, мѣшчѣѣ, шчицѣ, снѣшчи, гуришчѣнѣ, прибѣдишче дѣжджиливѣ, дожгна, вижджѣркѣ, кѣдижджен, чѣжджу, прѣжджѣ и др.

Една морфологична особеност на този говор е членната форма. Членът на съществителните, прилагателните и местоименията според фонетиката на този говор е следният: за м. р. ед. ч. ут, ут; те, тѣ.

Вѣмпирут, кѣсмѣтут, пригѣчут — пригѣчите дулѣшчѣ, крѣйшчѣтѣ; Во урачут извѣдил еднѣ брѣздѣ, дигнал рѣл'ту, вѣрнал вулѣв'те нѣ дѣругѣтѣ стрѣнѣ.

за ж. р. тѣ, мн. ч. те: кујкѣтѣ — кујките: кѣлѣнкѣтѣ — кѣлѣнките; Ъ сѣгѣ фѣрли суфѣлкѣтѣ су лѣвѣтѣ рѣкѣ удлѣву па стѣгни кѣн'цут.

за ср. р. ед. ч. ту и мн. ч. тѣ: сѣлутѣ — сѣлѣтѣ; ѣм'ту — ѣмѣнѣтѣ, мѣтѣнѣтѣ, лѣц'ту, ка стигнал у то сѣл'ту дѣкѣ ткѣлѣ.

Важна и характерна фонетична особеност на воденско-мъгленския говор е ударението. На него се дължи редуцията на гласните звукове а — е — о — В общославянския език ударението е било музикално и свързано с квантитета. В руски, бѣлгарски и македонски езици днес ударението е експираторно. Общославянският език е имал неопределено; но постоянно ударение, т. е. ударението не падало на една определена сричка от всека дума, но си оставало там, където е било първоначално през цялата флексия на думата. Разклащането на ударението започнало с изчезване на еровете и появата на дългите ударени срички. Днес в едни славянски езици ударението пада върху един и същи слог, без да

се променя след изменението на думата по форма; у други, каквито са български, руски и македонски, ударението не е определено и не пада винаги на една и съща сричка. В воденско-мъгленската говорна област, която е част от южна Македония, с главни селища: Кукуш, Дойран, Воден, Мъглен, Гевгели и североизточните солунски села, владее разносрично неопределено ударение, с стремеж да се ограничи върху последните три срички.

Чувѣкут, вѣлут, кѣчиту, маимѣнут

и тѣка чувѣкут ду, тридѣсе гудѣни живѣвъ чувѣчку живѣт слубѣдну; ут тридѣсе гудѣни ду пѣјсѣт вѣлску живѣт, си клѣвъ јарѣмут нѣ вратут рѣбѣтъ и с мѣчи, зѣ дѣ кѣзандѣсѣ пѣри зѣ дѣ рѣни жѣнѣ и дѣцѣ Нѣ пѣјсѣт гудѣни, кѣту стане, тѣм ки стѣне чувѣч. Ут пѣјсѣт ду сидумдѣсѣт гудѣни живѣвъ кучѣску живѣт — цел дѣн сѣ кѣрѣ су думѣшните си; за мѣлце нѣшчу најдѣвъ мѣнѣ дѣ пѣе, дѣ сѣ кѣрѣ и дѣ вѣкѣ. Ут сидумдѣсѣт гудѣни нѣ сѣдне, ду дивидѣсѣт живѣвъ мѣјмѣнску жи вѣт, сѣте ву кѣјкѣтъ си йгрѣт и се смѣјѣт су нѣгу се чѣне кѣту мѣлку дѣте или кѣту мѣјмѣн.

Б. Цонев в труда си „История на българския език“ класифицира македонските говори, според ударението им в пет говорни групи, в които владеят пет акцентни системи. Във воденско-мъгленската говорна област, според тази класификация владее полуопределено двусрично ударение с малки изключения. Поради оскѣдния езиков материал, с които е боравел, той не е могѣл да дойде до правилни изводи. Димитѣр Мирчев в статията си „Кукушко воденски говор“, поместена в Македонски сборник година 18 се съгласява с Б. Цонев, посочвайки само, някои изключения. Д. Иванов в книгата си Гевгелийски говор добавя само, че се срещат думи и с третосрично ударение. Най-обстойно проучва и изследва воденско-мъгленското ударение Велко Думев. Той е роден в град Воден, израстнал е там и владее родния си език. След като завѣршава висшето си образование в Софийския университет по славянска филология, той продължително изучава особеностите на този говор. Плод на това проучване и изследване е монографията му „Воденски говор“ поместена в Македонски преглед, година 13, книга 3 и 4. В този свой научен труд Думев идва до заключение, че ударението не е второсрично-подвижно, а разносрично подвижно, тѣкмо таково, каквото е и българското ударение. Проверих истиността на неговите изводи с наблюдения върху живия воденско-мъгленски говор. Уверих се, че ударението не е само неподвижно, както твѣрдеше Б. Цонев, но е и подвижно в известна категория от думи. При едносложните съществителни от мъжки род, забелязваме две главни групи; едни с подвижно, а други с неподвижно ударение:

град, градѣт, грѣдѣшчѣ, грѣдѣшчѣтъ;

ѣм, ѣмут, ѣмѣшчѣ, ѣмѣшчѣтъ;

ѣж, ѣжут, ѣжѣви, ѣжѣте, грѣб, грѣбут, грѣбѣви, грѣбѣшчѣ; зѣб, зѣбут,

зѣби, зѣбите; зѣјц, зѣјцѣт, зѣјците; мѣж, мѣжут, мѣже, мѣжите; рѣп,

рѣбут, рѣби, рѣбѣте; прѣс, прѣстѣт, прѣсти, прѣститѣ; Ыдно време ѣжут

и лѣсѣцѣтъ сѣ фѣтилѣ пѣбрѣтим и пѣсѣстрѣмѣ; Пѣпут се напѣрил от

друјсѣте гудѣни ут лѣсѣцѣтъ. Другѣту е блѣзу ду ѣмут. Он устѣнал нѣ грубѣшчѣтъ.

Двусричните и многосрични съществителни от мъжки род имат неподвижно ударение. Гу утипáл и гу припушчѝл у ѣднó бунáр. И ѣ зѣнисѣд нѣ бунáрут; Миглѣниц — миглѣницут; вудѣниц — вудѣницут; пѣсук — пѣсукут — пѣсъци — пѣсците.

Схеми на двата вида ударения: I — / — — // — — — / — — — —

II — / — — // — — / — — — /

Първичната подвижност на ударението при съществителните от женски род не е запазена в този говор.

Крѣф — крѣвтѣ; мѣкѣ — мѣкѣт — мѣки — мѣките; мómѣ, мómѣтѣ, мóми, мóмите; сѣстрѣ, сѣстрѣтѣ, сѣстри, сѣстрите, трѣвѣ, трѣвѣтѣ, трѣви, трѣвѣте; кóзѣ, кóзѣтѣ, кóзи, кóзите; цѣрицѣ, цѣрицѣтѣ, цѣрици, цѣриците; купрѣвѣ, купрѣвѣтѣ, купрѣви, купрѣвите; цáрут ка видѣл мómѣтѣ съ пучудѝл нѣ нѣјнѣтѣ убавѝнѣ. Он пучикѣвѣ дѣ съ вѣрнѣтѣ сѣстрите му.

По отношение на ударението всички имена от женски род имат второсрично, а в членуваната форма третосрично — неподвижно ударение.

При съществителното от среден род, различаваме два разряда: едни с неподвижно ударение на коренната сричка и други с ударение върху суфикасната сричка в множествено число.

Примери: пѣрце, пѣрциту, пѣрцѣ, пѣрцѣтѣ; жѝту, жѝтуту, жѝтѣ, жѝтѣтѣ; слѣнце, слѣнциту, слѣнцѣ, слѣнцѣтѣ; мѣсту, мѣстуту, мѣстѣ, мѣстѣтѣ;

клóбкѣ, клóбкѣту, клубчѝјнѣ, клубчѝјнѣтѣ; раму, рамуту, рѣмѣјнѣ, рѣмѣјнѣтѣ; сѣрце, сѣрциту, сѣрцѝјнѣ, сѣрцѝјнѣтѣ. Еј нучѝшчѣ јадѣјте, шо ки јáјте уд мѣсѣту нѣ вóлут амѣ пáрите нѣ китѣкут дѣ и уставите.

Всички имена от среден род, които в множествено число не увеличават броя на сричките с повече от една сричка имат неподвижно ударение. Щом се увеличи думата с повече от една сричка, ударението, пада върху наставката.

Схемите на думите от среден род са следните:

I — / — — // — — / — — — / II — / — — — / — — — / — — — — /

Ударението при промяна на формата на прилагателните имена се задържа там, където е било в представителната форма.

Примери: лóш, лóшѣ, лóшу, лóши, лóшите; áрен, áрнѣ, áрну, áрните, лѣсин, лѣснѣ, лѣсну, лѣсни, лѣсните; слубóдѣ, слубóдин, слубóднѣ, слубóдну, слубóдните; стрáх, стрáшин, стрáшнѣ, стрáшну, стрáшните, нивѣстѣ, нивѣстѝнскѣ, нивѣстѝнску; сирáк, сирáчку, сирáчки; мајмѣн, мајмѣнски, мајмѣнскѣ, мајмѣнску.

При произведените прилагателни от съществителни, ударението се мести само тогава, когато се увеличава с повече от една сричка. Всички едносрични числителни имена са ударени. А двусричните и многосрични числителни имена имат второсрично ударение, което се запазва и при членуването им, като от второсрично става третосрично:

двѣ, трѝ, четѝре, сѣдум, дѣсти, идинајсѣт, дванајсѣт, седумдѣсѣт, усумдѣсѣт, дивидѣсѣт, илѣдѣ, милиóн, милиóнут, милиóните; изкл. — ѣднó, милóн

милон. Амъ, не му и даде сѣте съл десит дѣде. Нѣкъ ти правѣт двајсѣт ка зани и усумдѣсѣт, вѣдръ вину. Ималу нѣкуе време, ѣдна бѣбъ нѣгу сирумашкъ. Съ чинѣ тримѣръ. Онъ му лигналъ нѣ скѣту нѣ ѣднатъ.

Всички именителни, кѣси винителни и дателни форми от личните местоимения са ударени. Двусричните и третосричните имат ударение на първата сричка.

јас, јаскъ, мѣ, мѣне, дѣ мѣникъ; ти, тѣбе, тѣбикъ, нѣ тѣн; он нѣгу нѣ нѣгу, нѣ нѣъ: нѣјъ, вѣјъ, вѣс, онѣ, нѣх, нѣ, нѣх, нѣ нѣъ; Во детту шо ти и нѣ тѣбикъ. Дѣкъ ки ојш и јас су тѣп. Цѣрѣви не јѣ зевѣт, дѣ нѣјъ ки јѣ зѣв'ме.

Всички форми на притежателните местоимения, едносрични и многосрични са ударени. Многосричните членувани или не имат ударение на първата сричка.

мѣј, твѣј, нѣјѣ, нѣгув, нѣгуви, нѣгув'те, нѣги, нѣши, вѣши, нѣјните; Мѣјту кѣоле ки, ѣде дѣ ѣ зѣвѣ. Цѣрут ка ѣ видѣл и он мѣмѣтъ се пучу дѣл нѣ нѣјѣтъ убавѣнѣ.

Показателните местоимения вѣв воденско-мѣглеския говор са: во, ва, то, тѣ, вѣјъ, тѣјъ и т. н. Их мѣри, кѣ ѣ тѣъ мѣјчѣкъ, тѣъ си. стрѣкъ шо ни гу нѣпрѣви вѣ дѣбру. Цѣрут ка и видѣл тѣъ прѣви и дѣмѣви, рекѣл. . .

Ударението вѣв всички форми на тези местоимения пада неизменно върху първата сричка.

Всички едносрични въпросителни местоимения са ударени и носят неизменно ударение на първата сричка: кѣј, кѣјъ, кѣе, кѣи; чѣј, чѣјъ, чѣе, чѣи.

Ударението в кѣкъф, кѣку, кѣкви, само в представителните форми пада на първата сричка, а при другите форми пада на крайната сричка.

Примери: кѣкъвѣ ѣ тѣъ жѣнѣ шо се мѣне тѣка. Чѣи ѣфци сѣ зѣгѣбѣт то вѣчѣр ки плѣкъ. Чѣиѣ ѣ тѣиѣ дувѣикъ шо ми ѣ рѣну рѣниѣл. Зр кѣи гу кѣриш твѣјту бѣлу ѣиѣе?

При неопределителните местоимения се явява ударение на първия слог с изключение на местоименията тѣкъф, тѣкѣ, тѣкѣвѣ, което има крайно ударение вѣв всички форми.

сѣкуѣ, сѣку; нѣкуѣ нѣкуѣ инѣкуф инѣкѣвѣ нѣкѣкуф, нѣкѣкуф сѣтъ сѣте и т. н.

Дѣшлѣ нѣкуѣ бѣбѣ дѣ си бѣре купрѣвѣ. Ималу нѣкуе време ѣдна жѣнѣ сирумашкъ, пу нѣкуѣ дѣн нѣпкун ѣсиѣтъ пак му вѣле нѣ Турѣн Сѣкуѣ дѣѣстрѣ уѣдеѣ у грѣдѣн'тѣ.

Всички едносрични наречия носят ударение.

тѣк тѣм вѣк. . . др. Уд дѣкъ ки вѣдиш кѣдѣши дѣ излѣвѣ, нѣ там дѣ и вѣдиш свѣтѣвите.

Повечето наречия, които се образуват от други видове думи, задържат основните си ударения. При наречия с представка, ударенията се отмятат назад. Само представките не, ни, на, над, привличат ударението. Ударението вѣв всички наречия без представка пада на първия слог.

спѣрну, дѣбру бѣргу ѣснѣ мѣлѣе. Нѣгде нѣгде нѣгнѣм, нѣпкѣм нѣдѣвр, удѣре, кѣде, дѣк сѣгѣ тѣгаѣ изкл. тѣка дѣмѣк. Амѣ сѣъ дѣкъ

дъ те скрийм. Царут съ пучудил уддѣкъ толку зингин чувѣк у църш-
чинът му. Удрѣли там пу момътъ.

Предлозите често се свързват при живия говор със следната дума
и губят ударението си.

су, ду зъ при у уш пуд и др. Ду гудинътъ дѣду гѣспуд пѣ тръг-
нал пу земѣтъ и праву нъ та нѣвтъ при урѣчут Нѣкуи вудѣниц съ
жинѣл ѣднѣ време зъ ѣднѣ гъркинъ — кукѣн убърнал ѣчи нъ нѣбту

Всички прости едносрични съюзи са неударени, а двусричните
имат начално ударение.

Зъпиѣале къту кукѣшкъ кѣгъ куткудиѣкъ. Съ чѣде кѣлку лѣсну и
спѣрну съ ткѣе платнугу. Дѣкъ ки ѣиш и ѣас су тѣп.

Двусричните глаголи носят ударение да първата сричка. При слож-
ните глаголи ударението никога не пада върху представката.

сѣгъ уд вас сѣкъм дъ ми нѣѣите ушъ трѣсѣтъ и дѣвит грѣмни. Си
стѣих ѣднѣш нъ дѣрвугу ду ѣднѣ чѣшмъ; гу утинал и гу зънесѣл нъ
бунѣрут. Он съ пугудѣл су братут.

Глаголите със суфикс—*на*—винаги отмятат ударението си. Глаголите
на—*ува*,—образувани от имена, носят ударение върху *у*, а тези на—*ва*
върху сричката пред *ва*. Това засяга само сегашната и минала несвър-
шена форма.

онъ пучикѣвъ дъ съ вѣрнѣтъ сѣстрите му, а нѣх и нѣмъ. {Бѣбѣтъ
дзѣстръ, кѣгъ угрѣвъ слѣнцѣту ѣди дъ си бѣре купрѣвъ. Продаѣ си зъ
сѣчъ дуламѣкътъ дъ зѣвъм нѣкуи бишлѣк. Съ нѣучѣх тѣрцките дъ и
врѣвъм убѣву. Бѣргувѣите въ дъ съ нѣсѣркѣм рибинъ чѣрбъ бис пѣри.
Видѣли пѣнците дѣкъ плѣвѣтъ нѣд мѣриту. Прасѣту ми кѣжѣвъ ѣти врѣ-
мѣту къ съ рѣсѣпе. Глаголи на ѣва: рѣсунѣвъ, нѣмѣхнѣвъ, разминѣвъм,
живѣвъм и др. Зъ тѣ кѣле стѣрите чѣвѣци сѣкъкъ сбурѣвѣтъ. ѣас зѣфѣтѣх
дъ гу рѣспѣтѣвъм.

И тѣй, с неподвижно ударение са всички едносрични и двусрични
съществителни от м. р., които при промяна на формата си за число се
увеличават само с една сричка. Кужѣх, кужѣхут, кужѣси, кужѣсѣте; пѣ-
лѣт, пѣлѣтут, пѣлѣти, пѣлѣте;

Всички съществителни имена от ж. р.: дѣръ, дѣрътъ, дѣри, дѣрите;
стрѣнъ, стрѣни, стрѣнѣтъ, стрѣните; кѣвгъ, кѣвгѣтъ, кѣвги, кѣвгите.

На всички съществителни от ср. р., които в мн. ч. не се увеличават
с повече от една сричка, ударението е неподвижно: пѣлѣту, пѣлѣтуту,
пѣлѣтнѣ, пѣлѣнѣтъ; гѣрлу, гѣрлуту, гѣрлѣ, гѣрлѣтъ;

На едносричните прилагателни от трите рода: Бѣлъ, бѣлъ, бѣлу,
бѣли, бѣлите; сѣин, сѣинъ, сѣину, сѣини, сѣините и сѣинѣте;

На местоименията: нѣш, нѣшъ, нѣшу, нѣшѣтъ, нѣшите; вѣш, вѣшъ
вѣши, вѣшите; кѣи кѣиъ, кѣе, кѣм; тѣкъф, тѣква, тѣквѣ, цѣл, цѣлъ
цѣлу, цѣлу;

При друга група от думи ударението се мести в формите на една
и съща дума. Такива са: всички едносрични съществителни от м. р.,
които се увеличават с повече от една сричка. Цѣр, цѣрут, цѣрѣви, цѣ-
рѣвѣте; сѣн, сонут, сунѣшчъ, сунѣшчѣтъ; дѣл, дѣлут, дулѣшчъ, дулѣш-
чѣтъ; ѣм, ѣмут, ѣмѣшчъ, ѣмѣшчѣтъ; зѣт, зѣдут, зѣдѣви, зѣдовѣте.

Всички имена от ср. род на *н* и *т* основи, които се увеличават в
множествено число с повече от една сричка и при производните думи:

име, имиінъ, ймиту, имиінътъ; тѣле, тѣлиту, тилиінъ, тилиінътъ; вѣдъ, вѣдинъ; слѣбус, слѣбѣни; сирѣне, сирѣнарниъ; зѣле, зилѣн, зилинъ; чувѣк, чувѣшкѣ, чувѣшчѣнъ

Що се отнася до членътъ, той не оказва никакво влияние върху ударението.

И в глаголите се наблюдава подвижност на ударението. В сегашно и минало несвършено време, то неизменно пада върху една и съща сричка, но в минало свършено време и миналите причастия се отмята към края на думата.

мѣтъм мѣтиш. . . метъх метеше. . . но митѣх, митѣ. . . митѣл, митѣн, ѣ, у и. мѣжтъм, мѣжиш. . . можех, можеше. . . но мужѣх, мужѣ. . . мужал, ѣ, у, и.

Ударението в повелително наклонение е също така подвижно: мѣти, митѣйте.

Ударението пада върху корена при всички думи с неподвижно ударение. В производните думи, които се увеличават с повече от една сричка, пада върху наставката.

Нѣгъ нѣисту нугѣвиъ нугѣвиѣте глѣвъ, глѣвътъ глѣвите, глѣвен, възглѣве, углѣмник; ѹстѣ, ѹстѣтъ, ѹсти, ѹстите, ѹстѣт, ѹстѣчкѣ; пѣт, пѣтут, пѣтишчѣ, пѣтишчѣтъ, пѣтѹвъм, пѣтник, пѣтиц, с зѣпѣтих; прѣс, прѣстут, прѣстите, напрѣстник, прѣстинут, прѣстѣиъ; пѣзар, пѣзарут, пѣзѣришчѣ, пѣзѣр, пѣзѣрѣиъ; брѣтъ, брѣтут, брѣтиѣтъ, брѣтче, брѣтлѣнце, пубрѣтиѣ, брѣтски; кѣш, кѣшут, кушѣве, кушѣвѣте кушѣръ, гу кушѣриѣ; вѣг, вѣгут, вѣгѣве, вѣгѣвѣте, вѣгѣву юѣце, вѣгѣвѣиъ слѣмъ, слѣмѣтъ, слѣмите, слѣмкѣ, слѣминикѣ; кѣкиѣ, кѣки, кѣкѣтъ; мукѣкиѣ, кѣштѣвник; кѣткѣ, кѣтки, кѣтките съ нѣкитѣл, нѣкитѣн, съ нѣкитѣвъм; сѣлу, сѣлъ, сѣлѣтъ, сѣлишчѣ, сѣлиѣнин, сѣлиѣнин, сѣлиѣниъ, сѣлску, сѣлѣк; дѣрву, дѣрвѣтъ, дѣрвник, дѣрвѣиѣнъ, дѣрвар, дѣрвин, съ вдѣрви; сирѣне, сирѣнѣиту, сирѣиѣнъ, сирѣнар, сирѣнарниъ, сирѣишчѣ, засирѣнъ; кѣче, кѣчиту, кѣчишчѣ, кѣчиѣнъ, кѣчѣшкѣ; купѣвъм, нѣкупѣх, зѣкупѣвъм, прикупѣвъм; кѣжѣвам, ти кѣжѣх, му нѣкѣжѣх прикѣжѣвам; се смѣѣм, се насмѣѣ, нѣсмѣѣвъм, мѣ рѣз-смѣѣ; ѡдѣм, зѣудѣвъм, дуѣдѣвъм, удѣне дуѣдѣне удѣшчѣиѣнъ; тѣргѣм тѣргѣиѣнъ тѣрѣѣне, тѣрѣшчѣиѣнъ; Бѣгѣм, избѣгѣ, бѣгѣне, бѣгѣчкѣ, бѣгѣиѣнъ бѣгѣниъ;

Ударението в воденско мъгленския говор не пада никога върху представката. Редом с наставки без ударение, срещат се наставки и с ударения.

пѣтник, пѣсук, крѣтук, тѣрчин, кѣрин, лѣсин, сирѣк, чирѣк, чувѣк, душѣк, ширѣк, кѣркѣч, увѣр, злѣтѣр, брѣдѣт, сѣрѣт, урѣх и др.

В този говор наставките за ж. р. ии, ииѣ, ииѣкѣ, ииѣ, ии се явяват с ударение: Вѣдинъ, рѣдинъ, гѣдинъ плѣиѣнъ, грѣдинъ, кугѣиѣнъ, кѣиѣнъ, фѣриѣни, кѣлиѣнъ, мѣслиѣнъ, цѣриѣнъ, нѣвѣиѣнъск — струѣиѣнъ, чѣиѣчкѣ, сѣиѣриѣчкѣ пусѣиѣриѣмъ, ии мѣри кѣ е тѣ мѣѣиѣчкѣ, тѣ сѣиѣриѣчкѣ шо ни гу нѣпрѣви во добру.

Едно внимателно и всестранно проучване и изследване на ударенията на воденско мъгленския говор ще открие и случаи с изключения, които обаче, не могат да нарушат изтъкнатите общи правила. Въобще ударението в Воденско мъгленския говор е подвижно, защото не всяка

дума пази своето първоначално ударение, без да го изменява според морфологичната си менитба. Повечето от употребяваните думи са с окситонно и парокситонно ударение, но има не по-малко думи с пропарокситонно ударение. В живия говор се срещат, макар и рядко, думи с четвъртосрично ударение в представителната форма.

Окситонно ударение имат имената от мъжки род: чирак, бирбѐр пригáч, мѣнѣстѣр търгинѣк, сирума́х, лимѐр мисимѐр и др.

Глаголите в минало несвършено време и миналите причастия купува́х, жа́дѣх, чи́шѣх, купува́н, жа́дѣн, нѣри́дѣн, нѣки́тѣн.

Парокситонно ударение имат думите:

а) същ. от ж. р.: мравкѣ́, джа́стрѣ́, рѣбо́тъ, игро́скѣ́, пупа́ръ, гудѣ́нъ, пусистрѣ́мъ, вудинѣ́ца, тимѣ́вицѣ́.

б) същ. от м. р.: зѣбник, дѣвир, вѣ́тър, тѣ́рчин, ко́сьм, за́лък, миглѣ́ниц, буга́рин, пужѣ́рѣниц, тѣ́рговиц, пѣ́зѣрѣниц, битулча́ни.

г) същ. ср. р.: мѣ́сту, ра́му, внѣ́че, ка́ле, жа́це;

Прилагателните от женски и среден род: зилѣ́нъ, зилѣ́ну; цѣ́рвѣнъ — цѣ́рвѣну;

Всички двусрични местоимения, наречия и числителни: мѣ́не, тѣ́бе, нѣ́гдѣ, нѣ́гдѣ, двана́йсѣтъ, трина́йсѣтъ и др.

Пропарокситонно ударение се среща в имената на селища и лица: Вла́дуву, Трѣ́булиц, Цѣ́рнѣшиву, Трѣ́сину, Чѣ́рнуву, Сѣ́ръкѣницѣ́, Сѣ́ръкѣнуву, Гѣ́въло́тицѣ́.

У местоименията и прилагателните: тѣ́бикѣ́, мѣ́никѣ́, ѣ́нѣкуф, ѣ́нкѣ́куф, жа́зикѣ́, гулѣ́мичкѣ́, цѣ́рвѣ́ничкѣ́.

Четвъртосрично ударение имат притежателните прилагателни, като: Ристуви́цѣ́, До́нивицѣ́, Та́шѣ́вицѣ́, То́мувицѣ́, Ива́нувицѣ́ и др.

Сегашните действителни причастия: уде́шчимѣ́цѣ́, виде́шчимѣ́цѣ́, плите́шчимѣ́цѣ́, биде́шчимѣ́цѣ́ и др.

При измененията на думите по форма ударението от крайсрично става второсрично. в ед. число членуваната и в мн. число нечленуваната форма. до́л, до́лут, ду́йицѣ́, ду́йицѣ́тъ, со́н, со́нут, сѣ́нѣицѣ́, сѣ́нѣицѣ́тъ; во́л, во́лут, ву́лове, бу́лов'те; чира́к, чира́кут, чира́ци, чира́ц'те.

Често втората сричка от края на думата потъмнява и съвсем изчезва, при което ударението се запазва второсрично във всички форми, освен ед. ч. нечленуваната форма. Ударението при имената от ж. р. и м. р. е второсрично. При членуването им се променя в третосрично: мравкѣ́тъ, дѣвирѣ́те.

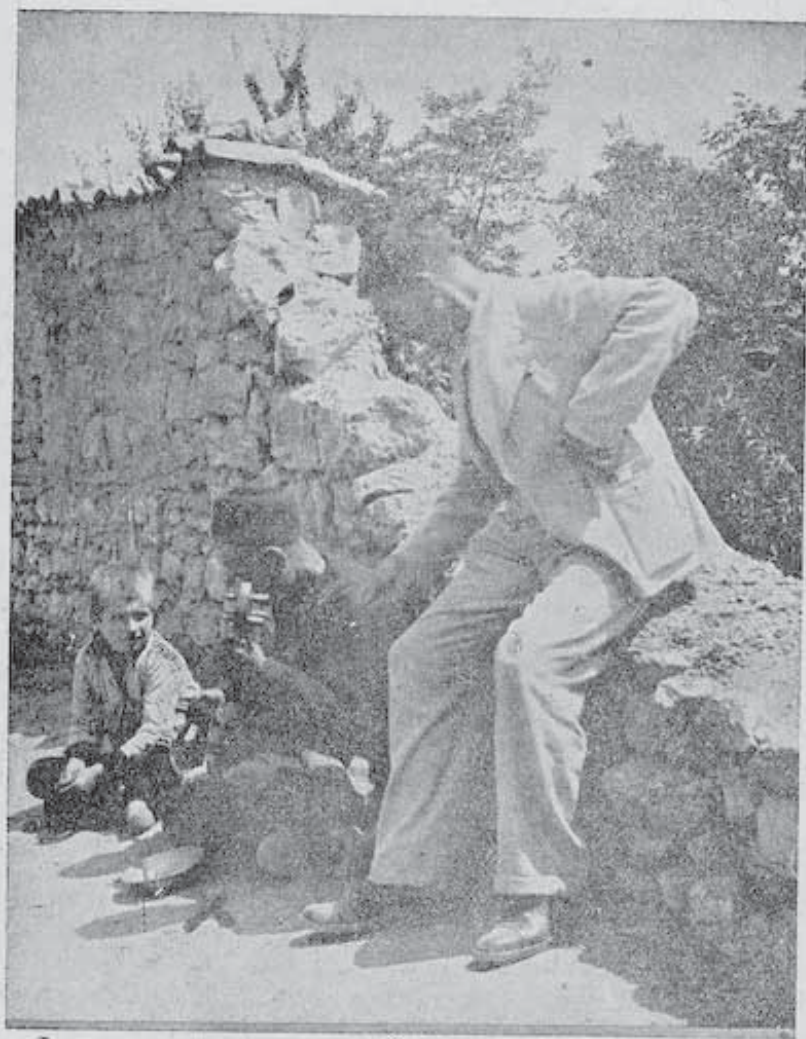
При глаголите: плѣ́тиме или плѣ́т'ме. При същите случаи думите с третосрично стават с четвъртосрично: гулѣ́мичкѣ́, голѣ́мичкѣ́тъ цѣ́рвѣ́ничкѣ́ и др.

Повечето от употребяваните думи в този говор имат второсрично ударение, а тези от тях, които се изменят по форма, стават с третосрично. Така че днес броят на думите с третосрично ударение би станал също така голям, ако не беше съкратяването на средни срички. В същност, ако наблюдаваме внимателно говора, ще разберем, че не винаги думите загубват средните си срички. На пръв поглед, когато слушаме воденско мъгленски говор, добиваме впечатление, че ударението има стремеж да пада на една от трите последни срички. Но ако по обстойно и внимателно проучиме говора, ще срещнем думи с четвъртосрично, даже и с петосрично ударение. Ето защо днес можем да твърдим със сигурност, че ударението във воденско мъгленския говор е подвижно неопределено. Такова е и ударението в руски и български езици.

Хр. Вакарелски

За един трубадур на Македония

Ако за един обикновен писател днес се пише и за най-малките му и незначителни по същество писания, за един бележит народен певец заслужава да се пише и разказва много повече. Обикновени писатели днес има толкова много у всеки народ, че дори и у най-малкия те представляват цели дружества, цели писателски съюзи. А даровитите народни песнотворци са вече истинска редкост. Дори даровитите народни изпълнители: рецитатори и певци — са толкова, че могат само с пръст да бъдат сочени.

Охридския рабсод „Бай Геле“

Македония е била винаги майка на гениални песнотворци. Създаването на Кралимарковският юнашки епос е неопровержимото свидетелство за това. Епопеята на народен хероизъм — духовен, политически и военен — която обръща величавите образи на Вълкашина, Крали Марка, Дебел Новак, Болен Дойчин. Беле от Костура, Филип Маджарина и пр. и пр., разнесена далеко на север и изток на Балканския полуостров е рожба на Македония, на една природна школа в атмосферата на големите езера от Охрид до Тахино. Тия верни синове — пости, обаче, като

всеки истински народен богопомазаник, не мари за своята личност и още през живота си я оставят в сянка, а след смъртта им се изгубват целостно. Една проверка из фолклорните сборници в българската, сръбската и македонската книжници ще извади на показ десетки имена на необикновени певци из пределите на Македония. Тия певци заслужават да бъдат изтъкнати днес пред народа колкото за тяхна собствена възхвала, толкова и за възхвала чрез тях на стотиците техни безименни предшественици и учители. В редицата на тия дарования ще стои без друго баба Дафина от Серес, от която на времето си Ст. Велкович записа 3 песни. В този именно ред ще стои като особено отличие и Охридският рапсод „бай Геле“, още жив и един от малцината пазители на старата песен на епична традиция в Македония.

Бай Геле, наричам така сърдечно от всички в Охрид (или още „Ге'лия), чисто име е Вангел, е син на бедно охридско семейство. Лишен от детинство от зрение, той на младини се препитава с просия, в дружината на други, по-стари охридски и прилепски просяци („питачи“). Като млад още проявява будно политическо съзнание и се движи, съобразно с възможностите си, из средите на „илинденци“. Дори в известни моменти е изпълнявал важни задачи в революционните движения преди и след 1903 г. Той познава всички водачи на Илинденското въстание и още живо помни тъй отдавнашните вече събития. А чрез своята гъдулка и с високо постигнатата си дарба той е увеличал вредом населението из Охридско, Битолско, Прилепско. Велешко и много други краища с историите на един или други народни борци из Македония срещу народните поробители.

Заинтересуван от този знаменит певец¹⁾, бидейки през 1943 г. в Охрид, аз записах от него над 35 ювашки, исторически и революционни народни песни. Много от тях бяха негови лични творби, а другите — научени от други. За зла чест пожарът на ийцата ми унищожи всичко почти. Тази участ постигна и спомените му, както и биографските данни за него. По една случайност в багажа ми са останали само три песни, които предлагам на читателите и на бъдещата народонаука за Македония. Нека това бъде същевременно и мое извинение към даровития старец, за когото се бях заловил да направя нещо за облекчение на старините му, но настъпилите събития вече през есента на 1943 и пролетта на 1944 г. ми попречиха. Дано Бог му дари още здраве, за да се порадва на свободна Македония, която може би ще успее да го възнагради по-съответно.

Трябва да забележа, че всички песни са записвани при изпълнението им, т. е. са слушани във време на пеене. Затова и ударението показва наместа известни отклонения от правилото за ударението на охридския говор. Именно, на много трисрични думи ударението пада на втората сричка открая, а не на третата. По този начин певецът акцентруваше музикално своите речи.

¹⁾ Повече за него е писал Бр. Русич в сет. Прилози за проучване народие поезије, Белград, III, 1936, стр. 117—133).

Димко Могилчето и Шефкет Качакот

Бог да го ўбиет, Нане, той Шефкѣй качакот,
 Той Шефки качакот, Нане, кралод бре битолски!
 Сѣва кѣйна вѣфна, Нане, и той ми отишол,
 И той ми отишъл, Нане, доле под битѣля,
 Доле под битѣля, Нане, во село Могѣла,
 Тамо ми го стрѣти, Нане, Дѣмкова невеста
 Тога той му рече, Нане; Млада Дѣмковице,
 Нѣщо ке те питам, Нане, прѣво да ми кажеш
 Каде ти ѣе Дѣмко, Нане, Дѣмко Могѣлчето?
 Дѣмкова невеста, Нане, тога що му рече:

— Ай ти Шефкѣт аго, Нане, кралѣот бе битѣлски
 Нѣли ме опита, Нане, прѣво ке ти ксжем,
 Дѣмко ти и фѣти, Нане, тешките пуѣни:
 Долу ливатето, Нане, тамо до три мѣстой.
 Досега кралѣ бѣше, сѣга цѣр ке бѣдиш!
 Тога пак му рече, Нане, той Шефкѣт ага:
 — Не знѣйж, Дѣмковице, Нане, защо яс сум дошѣл:
 Анката ме пуци, Нане, тѣбе да те зѣмам,
 Тебе да те зѣмам, Нане, да ми си слугѣнка,
 Да ми си слугѣнка, Нане, деца да ми дѣржиш!
 Тога що му рече, Нане, Дѣмкова невеста:

— Ай ти Шефкет аго, Нане, кралѣод бе битолски,
 Овде Дѣмко бѣше, Нане, за тебе збѣрвѣше,
 Утре той ке слѣзет, Нане, во града битѣля,
 Та да ти я зѣмет, Нане, той твѣята анка,
 Та да ти я зѣмет, Нане, да ми а донесет,
 Да ми е слугѣнка, Нане, свѣни да ми ранит!
 Тога се нѣлутѣ, Нане, нѣгу Шефкет ага,
 Еден шѣмар удри, Нане, той на Дѣмковица;
 Дѣмковица тогаѣ, Нане, пак що си му рече:

— Ак ма удри мене, Нане, ти бре Шефкет аго,
 Дѣмко ке ти платѣ. Нане, со тѣкъм мѣлихер,
 Ми отишъл Шефкет, Нане, на кула да речат,
 Прѣви кѣшай кѣсна, Нане, кашай му залѣпна,
 Ручек си оставѣ, Нане, и той Шефкет ага,
 На сѣймѣни вѣкат, Нане: — Наружайте кѣйна,
 Да бѣме битѣля, Нане, вѣлиа ме чека.
 На кѣйна ми вѣхна, Нане, тогаз Шефкет ага,
 Прѣт него имѣше, шѣседум сѣймѣни;
 Трѣгна прѣво Шефкет ага долу ливѣтето.
 Кога ми наблѣжа, Нане, там до трѣне мѣстой,
 Тѣга му излѣзе, Нане, Дѣмко могѣлчето,
 Па му вѣли Дѣмко, Нане, на той Шефкет ага:

— Добре дошъл Шефкет ага, кралѣод бре битолски,
 На нѣбо те бѣраф, Нане, на зѣмѣня те нѣйдоф!
 Стѣга вѣва, Шефкет ага, тѣя бѣрза кѣйна,
 Сѣга Гѣспѣт рече, Нане, кѣйна да ти вѣвам;
 Достѣ нѣси, Шефкет аго, той сѣрмен елѣк,
 Сѣга Гѣспѣт рече, Нане яз да ти го нѣсам;
 Достѣ нѣси, Шефкет аго, тоѣ голѣм пѣсѣвѣль.

Сега Госпот рече, На'не, пискуюль да ти земам
И да го испрата, На'не, во града битоля,
Фурна да помета, На'не, тебе да те сме'нат
(„Сме'нат — споменат“)

Тогай му се молит, На'не, Шефкет а'га:
— Ти се молим, брате, Димко, Димко бре войвода,
Да не ме загубиш, На'не, да не остаам ма'йка,
Да не остаам майка, На'не, мой мили се'стри
Да не остаам жена, На'не, и деца сираци!
Жалоит ми беше, На'не, Димко Могилчето:
— Ах бре Шефект а'го, На'не, како не'ти беше,
Како не ти беше, На'не, и на тебе жалко
Со баши бозуци, На'не, и со ногу войска.
Се кога си идеш, На'не, по битолски села
Раята я мъчиш, На'не, козари, юфчари
Спици под борина, На'не, поднокти му го'риш
За да кажат они, На'не, каде са кумити,
Даде Госпот сега, На'не, ти сам да и видиш!
Шефкет му се молит, На'не: — Аман, Димко братче,
Я сум то направил, На'не, ти да го праиш;
Ке ти давам сега, На'не, шесто'тина лири,
Само да ме пустиш, На'не, живо да си о'дам
Да си вѣдим, ма'йка, На'не, и жена и деца,
Утре уш ѝляда, На'не, яс ке ти пущеам.
Тога търгна Димко, На'не, бръза малихера,
От койна го падна, На'не, глаа му одре'за,
За да я испратит, На'не, ф Софя кумите'тот.
Писмо му написа, На'не, Димко бре войво'да:
„Поздраф ти од ме'не, На'не, ти ва'ли битолски,
Да не мачиж други, На'не, яз го уби ф Шефкет,
Тој що е побарал, На'не, тоа си го на'йде!“
Кога дойде ва'ли, На'не, ва'лиа битолски,
Ва'лиа битолски, На'не со ѝлядна войска,
Ми го на'шол Шефкет, На'не, без глава.
Се отруя сите, На'не, турци од Битоля,
Защо останаха, На'не, бес тој Шефкет а'га
Се прослави Димко, На'не, во село Могѝла,
Раята я спа'си, На'не, от проклети турци.

„Страхил войвода“ от Велгощи

Страхиле, силен войводо!*)
Майко Страхила велеше:
— Страхиле, синку войводо,
Та що си то'лко замислен?
Дали ти пушка допука,
Или ти сабя до'сече,
Или ти го'ра одмръзна?

Забележка. Песента според бай, Геле е негово съчинение. Събитието му било известно много добре от мъвата, понравила му се юнащината на Динко от с. Могѝла битолско и тъй съчинил песен за Динка.

Страхил на майка му велит:
 — Майко ле, стара майко ле,
 Не ми е пушка допукла,
 Нито ми сабя досекла,
 Нито ми гора одмръзна,
 Туку сум лош сон сонувал:
 Люта ме змия укасна
 Укасна мегю очите,
 Мегю двете ми пръните!
 Майка му солзи пророни
 И на Страхила велеше:
 — Синко Страхила войводо
 Немой ти соня да мислиш,
 Сонот не кажвид за тебе,
 Кажвид за та твоя роднина!
 Нogu време не помина,
 Страхил отиде со чета,
 Отиде ф село Койнско,
 Бог да го бие чпйонот,
 Дека го чпйон предаде,
 За кило жито издаде:
 Турска ми войска пристигна,
 Турци од града Охрида,
 Мало-големо станаха,
 Станаха сички натамо,
 Дури и жените кренаха,
 И Койнско го сардисаха.
 Еден път уще имаше, —
 Да бегат кон Асанджура.
 Ефтим Апочеф викаше:
 — Стани, попе, да бегаме,
 Турска потеря пристигна
 И ние сме сардисани.
 Страхил со глас му извикна:
 — Не бегам, брате Ефтиме,
 Да не'се смеат турците,
 Да не'се смеат со назе,
 Не го страмам комитетот!
 Не бегам, брате Ефтиме,
 За да не викат по'назе
 Проклети наши тирани:
 „Ейте го како що бегат.
 Що бегат поп от Велгошти?
 Ако са'кате, бе'гайте,
 А яс овде ќе загинам!“
 Фатиа пушки да пукат
 И топчината да гърмат;
 Ефтим Апочеф здраф йонак,
 Първата пушка што търгна
 Тройца джандари паднаха.
 Нogu тирани троши(х)а,
 Дури патрони имаа.
 Патрони му се свършиа,
 Имаа уще по два'три

За последно ги чуваа.
 Вече и мракот пристигна
 Страшила го урѝна,
 Десна ръка му строѝна.
 По него пѝнна що пѝнна,
 Пѝдна ми Кръсте Вѝденичар,
 Трѝтиот падна що пѝнна,
 Глѝгор от Вѝлгоѝци пѝдна.
 Ефтим А'поче се бѝрит
 За жѝви да не и фатат.
 Турците се уплѝшиа
 Сос нѝкъта си побегнаха.
 Стрѝхил ми жѝво остава.

(„Ама рѝнет!“)

Дват убѝти ѝ крѝна(х)а
 Нѝгови вѝрни дрѝгари
 На Стрѝшила се мѝлеа:
 — Ай, пѝпе; да те крѝнаме
 Дури е нѝкъно врѝмето!
 Страхил му рѝче тѝгава:
 — Дрѝгари верни ми брѝка,
 Прѝцавайте ме отсега
 Досега си помѝна(х)ме,
 Добро лѝшо — минахме,
 Язе от овде не идам,
 Тука сѝкам аз дѝ гинам.
 Си отѝдоха другари,
 Сѝмичок Страхил ѝстана.
 Дѝде Бок нѝкъта прѝмина,
 И нѝф се Страхил рѝздена.
 Пѝ голем пѝтер прѝстигна
 Пред вѝйската е ѝзбаши

(„поручик значи!“)

Юзбаши со глас вѝкаше:
 — Прѝдай се, бре попѝ Ристо!
 Младо да не си загѝнеш;
 Тѝ си си еден свѝщеник
 Закѝните ти ѝ знаеш:
 Цѝрот тѝбе не тѝ губит,
 Само не биди кѝмита.
 Страхил тога му извикна:
 — Дѝйди си вѝлио, ѝзбаши,
 Тѝбе да ти се прѝдавам
 На дрѝги емлѝет немам!
 („емлѝет — доверие ке рѝчет“)
 Се ѝзлажа ѝзбѝшиа,
 Си ѝдит тѝй кон Стрѝшила.
 Стрѝхил си броит пѝтрони:
 Уще три са останали
 Во нѝгантиот лѝворвер.
 Левѝрверот му го тѝргна
 От кѝйнот ѝзбѝша свѝли,
 По него еден мѝлазим.
 Уш еден пѝтрон ѝстана,

Сам во уста си го търгна,
 Живо не ми се предаде.
 И се прослави Страхила,
 Страхила силен войвода,
 И си прослави Охридско,
 Охридско — Македония.
 Вечна му памет Страхила,
 Страхила юнак народен!

Брат брата не храни, тежко му кой го няма

Се скарале, джанам, два браќа родени!
 Се скарале браќа, делба ќе се делат.
 Тие беа браќа од Едрене града.
 Ќе си делјат браќа нивна таткавина.
 Како нашло време делба да си делат,
 Тогa турчин цела земя наша влегуват.
 А тие си биле првите богати.
 А што имаа браќа делба да поделат?
 Прво имаа они три кули со злато,
 И си имаа деведеси пет чифлизи,
 Имаа си уште триесе планини,
 Имаа си уште сто илјади офици
 Имаа уште сина койна ластоица
 Имаа си уште два сиви соколи.
 Што ловеа они секакви пилиња,
 И имаа сабя, стрела ѝ боздогана
 И сабя и стрела от стрѣбро и злато.
 Тие беа браќа от Едрене града
 Тие беа браќа први ми богати
 Први ми богати на овој бел света.
 Кой да бидаа, джанам, тие двама браќа?
 Први беше, джанам, господарот Петре,
 Помал брат си беше Никола войвода.
 Петре беше женет и со мали деца
 А Никола беше уште неженето
 И тој си ми беше двастипет години.
 Делба си ми делит поголем брат Петре:
 Неа делит Петре како за делѣне,
 Току делит Петре како што му чинит:
 И си земат Петре трите кули злато
 И си земат Петре добрите чифлици,
 И си земат Петре добрите планини,
 И си земат Петре нај-добрите офици,
 Земат уште коини, земат два соколи,

Забележка. Песента е съчинение на Гелия. На това събитие авторът е сам съвременник и свидетел. Имената на местностите и на героите в песента и днес се знаат от по-старите люде в Охрид и в близките села Койнско, Олшани, Велгощи и пр. Само името „Страхил“ е скритото (революционерското име) („псевдоним“) на поп Ристо от с. Велгощи.

И си зѣмат Петре са́бята и стрѣла,
 Са́бята и стрѣла ѝ тѣшка боздо́гана.
 То́га се ра́стплака по́мал бра́т Ни́кола:
 — Ах ти бра́те Петре, що́ ме делиш сега?
 Ти мен делиш сега, турчин нас ке га́зит.
 Яс те ѝмам тебе на место от та́тко,
 А ти мене делиш уще неженето.
 Ти се мо́лим, бра́те, госпо́даре Петре,
 Да́й ми мене ба́рем една кула злато,
 Дай ми бърза ко́йна, дай ми два соколи,
 Дай ми са́бя, стрела ѝ тежог боздо́гана,
 Другото бога́ство държи го за тебе.
 Ти си ѝмаш жена и мали дечиня,
 А яс сум неженат, с турчин ке се бѣям.
 Една кула злато да ра́здам по на́рот,
 По на́рот и мо́ята верна дружина.
 Ке се бо́рам, бра́те, дури душа имам.
 Да не ви́да, бра́те, турчин да ме га́зит:
 Яс сум си во́йвода, са́кам да за́гинам,
 И ко́лку ке мо́жам и теп ке те бра́нам!
 Колку се на́люти госпо́дарот Петре,
 Ша́мари му удри не́му по за́бите!
 Си́лен юнаг бе́ше помал брат Никола,
 Си́лен юнак бе́ше не́ му одго́ори,
 Ни тешко му рече на брата си Петре,
 Само си ѝзлезе негде да про́шетат.
 Ама ви́ди Петре що́ си му он смѣсли. . .
 Му ѝзвикна Петре на млада Петро́ница:
 — Я ме слуша́ш тизе верна моя же́на,
 Утре ногу рано пред зора да станеш,
 Да си ми по́вабиш ѣртой и загари,
 Да си ми на́ружиш ко́йна ласто́вица,
 Да си ми на́раниш и двата со́коли,
 Да си ми на́остриш и са́бя и стрѣла,
 Да ми зго́твиш ручег за го́ра зе́лена,
 Утре ра́но на́лоф язе ке да о́дам
 Во го́ра ке шетам, тамо ке ве́черам.
 А ко́га ке до́ит брат ми за да речат
 Еден до́бър ручек нему да му на́прайш
 И да си му пу́циш ви́но триго́дишно,
 И во ви́ното му о́трова да фѣрлиш,
 Да си го о́труеж, да си он за́гинет,
 За да не́мат кои бога́ство да де́лит.
 Петро́ца беше дома́кинско чедо,
 То́га се ра́сплака и не́му му рече:
 — Да ме чуеш тизе, господа́ре Петре,
 Да да́ид бок, Петре, уста да ти капнет,
 Како си ми ка́ил брата да загубиш
 Али сам си слу́шал по зе́мя що́ стана;
 За бѣргу ми вре́ме турчин нас ке зга́зит,
 И се́то бо́гасто нас ке ни се гра́бит.
 За́робен ке паннеш ти во турски ра́це,
 Ако не́маж брата, за да те одбра́нит.
 Чуму ти е тебе то пу́сто бо́гасто?

Нòгу се налюти господарот Пётре,
 Тòга си а фáти, поднодзе а згáзи,
 Тòга сабя тьргна и му се пофали:
 — Види сабя, верна Петрёице млада,
 Ако си не чиниш како яс ти казвам,
 Ке ти ѝ пресечам нозе от кòлена,
 Ке ти ѝ пресечам рáце от рамена
 И ке ти извадам твоите църни òчи
 И ке те òстаам слéна улòгава,
 То теб да се чудит мало и гòлемо.
 По панишча тизе да òйж да се рáниш.
 Тога Петрёица пак що си му рáце,
 — Я слушай ми ти мой вдлен госпòдаре,
 Дòбре ти е сáбя тебе сá во рáце,
 Удри сабя сéга, зáутре не ме òстай,
 Баре да си умрам чиста яс пред бóга.
 Девер ми е пò мил мене и од брáта!
 Тòга ми пристигна вòйвода Никòла.
 Нищо не си рече. Вéчера се згòтви.
 Вечёраад братя, с ним и Петрёица.
 Доде си бок нòйк'та и си ми прéмина.
 Нòгу рано стáна вёрна Петрёица,
 Тая свé му зготви за в гòра зéлена.
 Пётре си йзлена, тая го йспрати.
 От пáтната врата пак Пётре му рече:
 — Що сам ти зáрачал да не забóравиш!
 И отиде Пётре во гора зелена,
 Мáло що прòшетал — шес сáата време.
 Лòшо сърце ймал, нищо не уловил,
 Му се здодéало, пот сéнка си сéдна.
 Кога се òпули под вéдрото нéбо
 Току се зáдаде едно пйле лично.
 Това пиле беше орле крýстатово.
 Пиле пролетело дур от Цариграда.
 Си го пуци Петре едйнийот сòкол,
 За да го уловит орле крýстатово,
 Орлéто со сòкол двамца се бòраа,
 А Бог даде тогай сòколот ми падна.
 Пропище ми другйот сòкол от рáцете пйщит
 Пйле, пйщит како люта змйй.
 Тòга се зáчуди госпáдарот Петре
 Защо пиле пйщит како змйя лóта,
 Се òпули Пе'тре кон ведрото небо,
 Тòга вйде Петре, сòкол ке пòгинит,
 Тòга го йспушчи и другиот сòкол;
 Му òтиде сòкол на брáта му пòмош.
 Два сòколи беа до два мйли брáкя,
 Го фáтна òрлето жйво два сокола
 И го донесоа на Пе'трета врáце.
 Стоиш òрле тòгай жално-жалòито
 Дро'бни и кървави солзи од òчи рòнит,
 Тòга сéмо сéбе Петре си гóорит:
 „Ах ти пйле, пйле, ти лйчно òрленце,
 Зáщо плáчеш, пиле, кървай солзи ро'ниш?

Ти си падна, пиле, на богата рака,
 Ке те ра'нам, пиле, се овнешло месо,
 Ке те поям, пиле, вино тригодишно,
 Ке те дръжам, пиле, во широки бафчи,
 Ти ке живиш, пиле, во най-лепи цвѣкя!
 Милостивиод Бок той ден каза чудо:
 Бок му даде уста и орле кръстатово,
 Орле тогай като чоек прогори:
 — Айде, ти бре Петре, Пётре господаре,
 Налед да ет, Петре, тоето ранейне,
 Ексиг да ет, Пётре, тоето поейне
 Опитай ме, Пётре, и яз да ти кажам,
 Каква жалба имам и яс на сръцето:
 Прет три дена, Петре, там въ Цариграда,
 Царот Мехмет турски со войска пристигна
 Битка ми отвори со цар Костадина
 И яс имаф едно, едно мило брате,
 А той ми се згоди близо на земята,
 Една пуста стрѣла брата ми го удри,
 Мъртаф падна брат ми там во Цариграда,
 Зато сега и яс, Петре, роб да паднам.
 Али да ми беше живо мило брате
 Ке си уловефме твоите соколи,
 Ама си ни било црѣно написано
 Прет три де'на време брат ми да загинет,
 А и яз денеска роб да паннам овде.
 Ти се молим нѣгу, господаре Петре,
 Удри сабя, Петре, глаа прѣсечи ми,
 Без брат не се живит на бѣлиот свѣта.
 Тога господарот Петре нѣком падна,
 Во несвес се најде, одвай со ра'свести;
 Кога се ра'свести, на метайне панна,
 И ми се прѣкръсти и Бога се молит:
 „Прѣсти ме ти, Боже, мене нѣгу грѣшен,
 Види, Боже, тишки брат со брат се барат,
 А яс имам брата, сакам да го губам.“
 Па си се наведе Петре господаре,
 На койнот копита му ги целѣваше,
 И на койнот Петре тако прогори:
 — Ай ти койне, добра бърза ластѣице.
 Како да ми знаеш нѣгу, да ми бързаш
 Само да го најж во живот Никола.
 Ако да го најж во живот Никола.
 Само злато язе тей ке те столеам,
 И ке си поканим гости приѣтели,
 Ке се весѣлиме шес недели време,
 Уще едноч язе нема да се делам!
 Ако да го најда брата ми загубен,
 И язе сам себе ке си се загубам,
 Нека да останет сѣта стока пуста,
 Чуму ме е мене живота без брата!
 И си вяфна койна господарот Пётре
 Отгоре си идат како ветар силен.
 Тога беше време токмо ми от ручек;

Ручаа снаа со дѣвер како брат и сестра.
 Од висока кула тогай си дотѣдаа:
 Ке си идат Петре од гора се вракят,
 Од гора се вракят како силен вѣтар.
 Тога се расплака млада Петреица,
 И тешко му станна войвода Никола:
 — Защо плачеж, вѣрна снаа Петреице,
 Да ми кежеш право, жити мили браќа,
 Дали ти е тешко оту ке се дељам.
 Дали ти е страшно да не чинам кавга
 Со мойот брата, со твойод господар.
 Верувай ми, снао, моя Петреице,
 Жими Бога, снао, жими и зѣмјата,
 За твој ѿтър язе нишн не ви зѣмам!
 — Я погледай тѣзе кон дѣсната страна
 Ето идет брат ти господарот, Петре
 Како силен вѣтър од гора зѣлена!
 Како силен вѣтар момне налутено.
 Зато яс си плачам, че ми е нарачал
 Че ми е нарачал за да те ѿтруям,
 Та да си ѿстанет богастото за нас.
 Јаз дѣвер те имам по мил и од брата,
 Кабул не те чинам младо да те губам,
 И не ми е жално оту яс ке гиnam,
 Ами ми е жал за двайца мили браќа.
 Аку да си удрит Петрета на мене,
 Пъг знам оту тѣзе неке да го тѣрпиш,
 Ке си се загубаа тие двата браќа.
 Се заради мене една женска пола.
 Ако сакаш, брате дѣвере Никола,
 Ти да ме почуеш що ке да ти рѣчам:
 Я ми се напраи мъртаф и ѿднафол,
 Да видиме брат ти шо ке да ми чинит.
 Никола ми беше и юнак и умен,
 Си я почу снаа млада Петреица,
 Си се напраи мъртаф, мъртаф и ѿднафол,
 Тая го нареди как вистина умрен.
 Кога викна тая да го тажит-жалит,
 Целиот ми народ тамо ми се собра,
 Мало и големо на чудо се нашле:
 Како да ми умрет без да паннед болен;
 брѣгу ми време пристигна и Петре.
 Кога виде Петре ногу нарот собран,
 Се расплака Петре, со силен глаз вѣкат:
 — Я излези вамо, млада Петреице,
 Шо е ова чудо за нас шо се стори?
 Умна жена беше, чедо домаќинско.
 Тая ми се сети оту стана пѣшман,
 Па си зѣде тая еден прат от чѣлик,
 И излѣзе тая койна му да дѣржи;
 Солзи ронит тая, на Петрета рече:
 Слѣзи бѣрго, Петре, од бѣрзата койна,
 Да си го цѣливаш твојто мило брате,
 Бок ни го упрѣсти твойод брат Никола!

Божин Д. Проланов

Славянските племена „Камбарбаци“ и „Долнополци“ и изгонването им от към Бялото море

В красивото и плодородно Солунско поле, напоявано от реките — Галик, Вардар и Караазмак, и по крайбрежието на Бялото море от незапомнени времена живеят две славянски племена — Долнополци и Камбарбаци в 32 малки и големи села.

От кога се е заселила тази компактна славянска маса тук, между която, като по чудо, има само едно гръцко селище, а именно с. Куликия, дали от времето на калояновите походи за превземането на Солун, или е от по-рано във времето на четвъртия Кубратов син, Куверт, който, към 670 година през Панония е минал Дунава и се заселил в Битолско и Солунско полета, с точност не може да се установи.

Камбарбациите и Долнополците по език и разните им обичаи, (като за пример: пеенето песни на бога сурва за нова година, пеенето песни на бога Дудол във време на бездождие, пеенето песни за Лазаровден, играене „Русалии“ с ножове за събиране помощи с благотворителна и благоустройствена цел и по много други обичаи) си приличат. Камбарбациите се отличават от долнополиите само по-едрия си ръст, с шарената си носия и консервативния си дух. За по-голема ясност ще кажа, че камбарбациите — това са „топите“ край Бялото море.

В духовно отношение почти всички камбарбаци бяха екзархисти, а долнополците — екзархисти, патриаршисти и малко униати. Както едните така и другите си имат свои черкви и училища, в които патриаршистите се учеха и молеха на гръцки език, изключая апостолските деяния и евангелието, които се четяха на македоно-славянски (тамошно наречие), написани с гръцки букви.

Селата, в които за пръв път са отворени училища на македоно-славянско наречие, още преди освобождението на България, това са: село Топчево, 25 клм. на с. запад от Солун и с. Дудуларе на 5 клм. северно от същия град. Инициаторите, Коста Мануков от с. Дудуларе и Давче от с. Топчево, заради тази им дързост, по подстрекателството на солунското гръцко духовенство, били пратени на заточение в Мала Азия, гдето К. Мануков е лежал в затвора 7 години, а Давче е бил освободен по-рано при обещание да затвори славяно-македон. училище в селото си.

Първият български учител в с. Дудуларе е бил Димитър Мавродиев от с. Гайтаниново, Неврокопско, а в с. Топчево — Петър Георгиев от с. Зарово, Лъгадинско. По-късно освен в тези две села, македоно-славянски училища са отворени и в селата: Ново-село, Гърдобор, Дубал, Араплич, Коритин, Нареш, Бугариво, Сармурово, Ватилък, Дърмица, Горно, Средно и Долно-Куфалово, Елидживо, Саръчево, Рамел и Зорбата, а в с. Юнчиите, при устието на р. Вардар — Българо-католическо училище. Понеже земята, дето живеят тези две племена, поради наносите на реките е с много силна производителност, — тя обикновено дава по две реколти годишно, то и главното занятие на населението е *земеделието*. Тук жънат през м. май и веднага след това същите ниви посяват със сусам, царевица и други летни култури.

Освен с земеделие населението се занимава и със *скотовъдство*. Тук в широкото Солунско поле развъждат много едър и дребен добитък, без да полагат големи грижи за изхранването му, нито лете, нито зиме, защото храна има в изобилие както за едрия, така и за дребния добитък. Храна се складира само за работния едър добитък, а останалия и лете и зиме е на паша.

Освен с земеделие и скотовъдство, населението в близките до Солун села, като за пример: в Ново-село, Гърдобор, Араплия, Дудуларе, Трите-хана, Арман-койой Тикилово и др. се занимават още с *градинарство* и с *млекоарство*. А пък населението в селата: Зорбати, Юнчиите, Конаре и Куликиз и с *риболовство*.

Освен това тук добре виреят: бадемите, смокините, лозата, калинките (нарове) и др. овощни дървета и това при най-слаби грижи.

Но, въпреки тези благоприятни условия за живот, каквито са рядко по земята, населението в икономично отношение не беше много добре поради това, че то, изключая населението само на 5 села, беше *чифлигарско*. А чифлигарите бяха принудени да дават половината от производството на своя труд на беговете (чокоите), заграбили плодородната им земя със силата на ятагана. Това положение измъчваше населението. Недоволствата против беговете постоянно се увеличаваха и търсеха своя изход. Ето защо, по-късно, с появата на *революционната организация*, която се бореше не само за политическа и духовна свобода, но и за икономическото подобрене на народа, камбарбаците и долнополците, а особено първите, на драго сърце възприеха принципите ѝ и героически се бориха за тържеството ѝ. Тази борба, която почна тук още през 1893 г. и продължи до 1913 г. даде отличен резултат за духовното разрастване и икономическо подобрене на населението. Икономическото подобрене се състоеше в това, че беговете, под натиска на революционната организация, неможейки да задържат заграбените земи, почнаха да ги продават на истинските им стопани — на тези, които са ги работили от векове и при това на безценица. Борбата пък в духовно отношение даде тези добри резултати, че народа, издигайки се в умствено отношение се осъзна и виде правия път, по който трябва да се върви за освобождението му от духовната слепота, в която го държеха гърците. Това никак не се хареса на турци и гърци от Солун и Атина, защото видяха, че довчерашните им роби в икономическо и духовно отношение се изпълзват от ръцете им, ето защо от 1904 до 1912 година почнаха задружна безпощадна борба против всичко македоно-славянско. Последствията от тази борба за камбарбаците, въпреки че бяха тежки и загубите в хора много големи, обаче, те устояха до край отплащайки на своите противници със същите мерки.

Нещастieto за камбарбаците дойде след 1912 год, когато останаха под гръцка власт. Гръцките шовинисти, озлобени от несполуките си в миналото, сега, като властващи, решиха да ликвидират с ненавистните там макед. славяни камбарци в Солунско. И за осъществяването на тази пъклена замисъл си послужиха с крути, жестоки и безчовечни средства.

Ето ви няколко факти:

1) Много от първенците, на чело със свещениците и учителите като за пример поп Георги и Щерю Атанасов от с. Гърбор, Стоян Ангов от с. Варилък и много други бяха пратени на заточение в о-в Трихери и др. острови гдето мнозина измряха.

2) Ичо Сиизов от с. Гърдобор бе заклан и насечен на стотици късове.

3) На Ив. Каравидов и свещеник Атанас поп Николов от с. Бугариво избодоха очите, отрезоха ушите им и в такъво жалко положение, развеждаха ги за показ пред македоно-славянското население на няколко села с закана към населението: „вашата съдба ще е същата, ако в най-скоро време не се изселите от тук!“ — След (3) дневни мъки, свещеникът и другаря му бяха убити от гръцкия войвода постолис с прозвище Аркудас.

4) Десет души селяни от с. Илдживо, а именно: Траю Ропанов, Траю Гемеджиев, Петър Велинов, Панде Чобанов, Мицо Дивинишов, Петър Бачоков, Атанас Андонов, Божин Наков и Георги Аризанов, бяха заловени във време на лятната им полска работа, навързани и заклани като агнета.

5) Пет души селяни от с. Горно-Куфалово, а именно: Хр. Трайков Орешков, Атанас Наков, Атанас Мишев, Георги Мандулев и Гоно Узун, отивайки с колите си за Солун бяха застреляни от гърците между селата Енглиз и Текеливо.

6) Апостол Иванов (Талето), учител в село Ватилък, заловен, ограбен, измъчван до лудост и напоследък по заповед на същия гръцки войвода, който избоде очите на свещеника Ат. поп Николов и на Ив. Каравидов, сега дава нова заповед: „учителят Апостол Иванов да бъде заровен жив в земята“. Заповедта е изпълнена в землището на с. Саръчево, на десния бряг на р. Вардар в присъствието на македоно-славянското население от същото село Саръчево.

Ето тези безчовечни средства на гръцките банди, вършени през 1912—1913 год., принуди около $\frac{3}{4}$ от камбарбаците и една част от долнополците да напуснат хубавите си плодородни места, от към Бялото море, където от незапомнени времена са живели те и техните деди и прадеди и се заселиха в разните краища на България.

Ив. Велков

Из старата история на Македония

Според най-новите и недостатъчни още проучвания, Македония в предисторическата епоха стои чужда на неолитната култура от северо-източната част на Балканския полуостров. Тя представлява по-скоро един клин в последния период на неолитната култура в северозападна посока. Отношенията на Македония към Троянската култура са още неизяснени.

През бронзовата епоха в Македония виждаме повече влиянието на една култура, която има изворите си в Дунавската област.

Останки от желязната епоха се забелязват главно по долината на Вардар. Областта източно от Струма изглежда в по-голямата си част да е била пуста през времето от ранната бронзова епоха до историческите времена. Тъй като през бронзовата епоха Македония стои в тясна връзка с Унгария, а от друга страна Унгария стои във връзка с Троя (2 град), то трябва да се предполага едно голямо раздвижване на племена от Централна Европа и Дунавските земи за времето от 2000 г. пр. Хр. до 1200 г. към юг и югоизток. Тук става главно въпрос за преселението на Фригите, чийто път се движи все край бреговете за Мала Азия. В Македония и Троя неолитната култура преминава постепенно в бронзовата култура. Напротив, преходът от бронзовата към желязната епоха

е по-скоро една културна промяна. Към XI век големи народностни маси се свличат от север и след кратко престояване заминават на юг и се явяват в Гърция. Тогава загива в Македония бронзовата култура. Така може да се обясни дорийското преселение.

През железната епоха дорийските племена се явяват в планинските области на северна Гърция. Тогава с тези племена се смъкват в долината на Бистрица и македонците заедно със сродните на тях епиротски и тесалийски племена. Така в областите Ореотида и Елимея трябва да се търсят най-старите заселища на македонците.

Като най-стара царска крепост на македонците може да се счита Aigai — Еге (Воден), която и след преместването на столицата в Пела продължава да бъде свещен център на държавата и място за почивка на владетелите.

Като най-старо население в крайбрежните области преди идването на македонците се смятат пелагите. Във връзка с тях стоят пелагонците, които преди нахлуването на линкестите заемали цялата Битолска равнина Страбон (63 г. пр. Хр. — 19 г. сл. Хр.) споменава още и траките, между които трябва да се споменат пеонците на Вардар, едоните и бизалтите към Струма.

Като основател на македонската държава се явява Пердика. Македонците при неговото владичество, вероятно в първата половина на VII в. пр. Хр., почват своите завоевания на Воденската равнина. Херодот (VIII 139) и Тукидит (II 100, 2), знаят от Пердика I до Пердика II осем царе. Това са Пердика, Аргей, Филип, Аероп, Алкета, Аминта, Александър I, Пердика II. Първата здрава опорна точка обаче в македонската история и хронология е годината на смъртта на Архелай (400/399).

Първите походи на македонците се насочват към Еордея. С това се включва и завоеванието на Ботиея до Вардар. Жителите в по-голямата си част се изселили в Халкидика. По това време била завзета и Алмопия (Мъгленско), а по-късно македонците преминават Вардар и покоряват тракийските племена в Мигдония, Антемунт, Крестония и Бизалтия. Тези завладявания се извършват през втората половина на VI век.

Аминта I е първият македонски цар, за когото имаме сигурни исторически сведения. Той царувал във втората половина на VI век. Когато Магабаз в похода си през Тракия в 513 г. поискал подчинение от Аминта, последният му изпратил пръст и вода, като по такъв начин Македония станала васална държава на персите.

След Аминта престолът заел неговият син Александър, който се помъчил да отхвърли персийското иго, но при приближаването на Мардоний сметнал за благоразумно наново да се подчини и да изпрати дарове на Ксеркс. За тази постъпка Александър бил възнаграден от Ксеркс с областите, простиращи се до Струма.

Александър обединил горномакедонските дребни княжества и ги свързал здраво политически към македонското царство. Александър се стремил да свърже своето управление и със самата Гърция.

След смъртта на Александър негов наследник става Пердика II, който царува до към 411 год. пр. Хр. Първите години от царуването на Пердика е тежко. Той има четирима братя: Аминта, Филип, Алкета и Менелай. Пердика изгонва своите двама братя от техните владения. Докато обаче Алкета се примирява с положението, Филип и неговият син Аминта се противопоставят с оръжие в ръка. В тези династически борби Атина, винаги заинтересована в слабостите на македонската държава, идва в помощ на претендентите на престола.

Избухването на пелопонезката война поставя Пердика пред много тежка задача. Една победа на атиняните трябвало да бъде възпрепятствувана, едновременно с това не трябвало много да се дразни все още много силната по море Атина.

Пердика не е бил привързан искрено към атиняните. Той даже поддържал тайно през 429 г. Спарта срещу Акарнания. На Атина било добре известна тази двойствена политика на Пердика. Скоро Пердика влиза във вражда и с тракиеца Ситалк. Одриското царство се въздига бързо между годините 480 и 430 г., разширява границите си и достига на запад до Струма, като по такъв начин става и опасен съсед на Македония.

Когато Ситалк през 829 г. се обръща срещу Пердика, той се стреми на първо място да разшири владенията си, отколкото да помогне на съюзниците си атиняни в борбата им за Халкидика. Ситалк преминава Беласица, достига до Вардара, нахлува в долна Македония и достига до Паяк планина. След този поход той се връща обратно и опустошава областите Мигдония, Крестония и Антемунт. Пердика се отдръпва и се стреми само да нанася значителни вреди на неприятеля със своята превъзходно организирана конница.

В тежките борби между Атина и Спарта, борби, които се водят около македонското царство, Пердика *при всички свои действия гледа преди всичко, македонските интереси*. Той се стреми да увеличи съпротивителната мощ на Македония и на нейните съюзници. С тези добре разбрани интереси на страната, той сполучва с успех да проведе държавата през всички опасности. Пердика си спечелва заслуги и в полето на духовната култура. Така, в неговия двор е пребивавал Хипократ от Кос, също поета Меланипидес.

След смъртта на Пердика, управлението на държавата се поема от неговия син Архелай. Архелай скоро доказва, че е роден за владетел. От водените борби било ясно, че една добре организирана пехота много би помогнала на Пердика във войните му за независимост. Затова Архелай замисля покрай конницата да организира добре и пехотата. За защита на страната освен това почват да се строят пътища, издигат се крепости, засилва се въоръжението. От времето на Архелай войската и народът е в оръжие. Тази реформа има и своята важна политическа страна. В пехотата царят намира опора срещу мощта на знатните и засилва своята собствена власт. Защото сега и знатните са принудени да бъдат в услуга и в добри отношения с царя. Само върху тази основа Филип II е могъл по късно да изгради македонското военно могъщество.

Скоро след качването си на трона, Архелай потегля срещу Пидна. В този поход му помага не вече така страшната Атина, която държи сега повече за доставката на корабно дърво. Пидна била принуден да се предаде и Архелай прогонва населението. Жителите на града обаче, скоро пак се завръщат по домовете си. Архелай влиза в спор и с князете от горна Македония, дето той иска да се почувствува по-силно неговата върховна власт. Към края на управлението си, Архелай се намесва и във вътрешния живот на Тесалия, разкъсана от дълго време от оживени партийни борби.

Във вътрешната политика Архелай се стреми да измъкне народа си от неговата затвореност и чрез гръцката култура да го издигне на по-голяма висота. На тези стремежи се дължи, че и в речите на противниците, Филип II и неговите генерали се представят каго високо издигнати мъже.

Архелай премества столицата от Воден в Пела (до Енидже Вардар), тогава още разположена на морето. Пела скоро се въздига. Дворецът на царя бил изписан с картини от Zenxis и този дворец останал средище на духовен живот. Тук пребивава Еврипид, тук създава той своите Вакханки и Архелай. Сигурно е, че при Архелай и македонското историознание добива една здрава основа.

Архелай става жертва на един заговор, а според някои автори на нещастен случай при лов.

След смъртта на Архелай години наред в Македонската държава царят размирици и през това време немогат да се установят даже и отделните владетели. Смъртта на Архелая засега тежко Македония, тъй като новата реформа по организацията във войската не била още достатъчно проведена, а по това време, когато отвсякъде се надигали срещу хегемонията на Спарта, в Македония се чувствувало нужда от една силна ръка.

Настават неспокойни години за Македония, македонците губят сражение след сражение, с хиляди загиват по бойните полета без всякаква надежда за победа. В тези страшни години израства като спасител за Македония най-малкият син на Аминта III — Филип II. С една чудна за годините му прозорливост и смялост, Филип отстранява всяка опасност за държавата. Той вдъхва доверие на македонците в победата и смогва отначало с парични обещания и увещания да склони пеонците към мир. С подаръци се оттеглят и тракийците. За да се зазdravi положението, Филип се отказва и от Амфиполис, от дето изтегля гарнизона си, освобождава пленниците и сключва с Атина мир и съюз.

Така, осигурен към гърба си, Филип се обръща към другите врагове, за да покаже, че Македония при борбите за самозапазване е достатъчно силна и ги превъзхожда. Той се отправя отначало срещу пеонците, разположени по долния Вардар и съседните планински вериги. След като подчинява тези племена, Филип нахлува в земята на илирите с 10 хиляди души пехотинци и 600 конници. Напраздно илирийският цар Бардолис молил за мирно изглаждане на споровете. В сражение, станало вероятно в Битолското поле, Филип побеждава и илирите опразват заетите от тях македонски земи. Всички племена до Охридското езеро признават властта на македонците и тези области за винаги се присъединяват към македонската държава. С високи отличия Филип сполучил да привърже към себе си членовете на подчинените княжевски семейства. Така, едно голямо число от най-видните генерали даже и при Александър Велики произхождат именно от тези знатни семейства. С тези успехи Македония станала могъща и в много по-изгодно положение, отколкото това било при Александър I и Архелай.

Гръцките държавици, преди всичко Атина, не била вече в състояние да простират своето влияние около Егейското море. В своите вечни междуособни борби, разкъсвани и от недоверие и несъгласие, гръцките държавици не били в състояние да се противопоставят на каквито и да било по-силни нападения. И съседната Тракия от края на V в. била раздрусана от постоянни вътрешни размирици. Принуден да се намеси в борбите, Филип покорява местните тирани, освобождава градовете и с това привлича към себе си знатните.

По важно за Филип било положението по долината на Струма. Амфиполис преграждал пътя за всяко разширение към изток, толкова необходим за бъдещето развитие на Македония. Пердика III бил завзел по рано този град, но по политически причини тогава трябвало да се остави. Сега било времето Амфиполис да бъде окончателно завзет. Въ-

преки десетилетните враждебни отношения с Атина, сега Амфиполис повикал на помощ майката — град. Филип покорил Амфиполис, оставил малък гарнизон в крепостта, след като прогонил оттам враговете си.

Филип използвал слабостта на Атина, за да си закръгли владенията. Той нападнал сега Пидна и завзел града посредством измяна, като гражданите били тежко наказани. Същевременно Филип се примирява с Олинт и отива толкова далеч, че им отстъпва стария македонски град Антемунт. Като реален политик *Филип пожертвувал нещо за момент, за да може по-късно да си го повърне с печалбите.*

Наскоро се явява удобен случай Филип да се прехвърли в богатата минна област, оттатък Струма. Племето кренити вика на помощ Филипа срещу траките. Така Филип има възможност да разшири владенията си до Места. В тази област Филип основава един нов град — Филипи на мястото на стария Крениди в областта Датон.

Ненадейните успехи на Филип принуждават заплашените съседи да образуват съюз помежду си. Това са пеонците, траките, илирите, които се съюзяват с Атина през 356/5 г. пр. Хр., за да водят съвместна война срещу Филипа и си повърнат наново богатите минни области. Филип напада тези съюзници по отделно и ги принуждава да се подчинят. По това време със съгласие на знатните и народа Филип получава царската титла.

След завземането на Метоне, единственият останал още свободен град в Македония, разположен в подножието на Олимп, дето Филип загубва едното си око, Филип сметнал, че първите задачи за осигуряване на държавата и границите са завършени. Сега той се обърнал да уреди вътрешните си работи. Трябва да се очудваме, че въпреки непрекъснатите войни, Филип е смогнал да проведе най-важната реформа в държавата, да довърши делото по организиране на войската, почнато от Александър I и Архелай. Така конници и пехота образуват една тактическа единица. Покрай тежко въоръжената фаланга, чиято сила се увеличава чрез въвеждането на дългите копия, се явяват вече като еднакво важни леко въоръжените и конницата. *Идеалното използване на всички оръжия е именно основата, която дава на македонците навсякъде преимущество.* В това отношение Филип много научил от Епаминонд, с когото се добре запознал в пребиваването си в Тива. Тази войска, която се състояла предимно от македонци, обучени и изпитани във войните, била привикнала на дисциплина и изпълнена с непреклонна вяроност към своя царски пълководец. Така Филип създал едно оръжие, което в ръцете на един опитен военачалник трябвало да бъде непобедимо.

Непосредствено след завземането на Метоне (354 г.), Филип намира случай да разшири влиянието си към Тесалия. През 353 г. Филип наново се явява в Тесалия и поема главното командване на македонската войска. Тази област остава в бъдеще вярна на македонците, а на Филип се увеличава военната сила с превъзходната тесалийска конница.

Между това войната с Атина продължавала, тъй като тя не искала да се откаже от Амфиполис, а освен това към нея се присъединява и тракиецът Кресоблепт. Други обаче, вождове, като Амадок и Кетрипорис, се присъединяват към Филип. По същото време Филип е зает във война с илирите, западно от Охрид. След като ги подчинил, той се обърнал към Епир. Тук тогава имал властта в ръцете си Ариба, който дава за жена на Филипа Олимпия, една дъщеря на неговия брат, с надежда да намери в македонския цар едда подкрепа.

През 351 г. Филип навлиза в Тракия и достига до Проπονтида. Кресоблепт не е бил в състояние да се противопостави срещу него. С

Перинт и Византион Филип влиза в приятелски отношения. Така държавата на Филип се разширила от Адриатическо море до Хелеспонта, и от северните планини на полуострова до вратите на Гърция.

Олинт сега се намирал в съюз с Македония. Главната грижа на Филипа била да отстрани стария си враг Атина от тракийските брегове. Това почти било постигнато, но по средата на неговите владения все още се простирала като чужд клин Халкидика. Докато тук се намирала една независима държавица, съществувала винаги една опасност за македонската държава. Рано или късно трябвало да се дойде до война с Македония, на живот и смърт, и то именно за Олинт. В Олинт съществувала партия, която била за едно присъединяване към македонците, защото само по такъв начин могло да се избегне катастрофата.

Едва през 349 г. Филип се обърнал срещу Олинт. Още при първия напор в македонски ръце паднали почти всички градове по Халкидика. Между Атина и Олинт веднага се образувал съюз и една атинска флота с 200 души наемници заминала за Олинт. Но всяка помощ била напразна. Олинт бил обсаден, превзет и направен равен с земята. Жителите били отведени, земята поделена.

Въпреки всички неприятелски действия, скоро след тези събития се постигнало едно споразумение между Филип и Атина. И двете страни виждали ясно, че от *войната няма да излезе нищо*. Атина си оставала значителна морска сила, а Филип не искал да бъде в постоянна война с тази сила. Предложението на царя за едно помирение намерило добър отзвук в Атина и скоро за Пела заминали специални пратеници, между които бил също и Демостен, Еехин и Филократ. За сключване на мир Филип изпратил за Атина пратеници начело с Ларменион и Антипатър.

Докато се сключвал мир, Филип използвал времето и нападнал Керсоблент, който бил принуден да се предаде. В Пела между това се събрали пратеници от цяла Гърция. Не могло вече да се отрече, че македонският цар станал най-великата гръцка сила.

С този мир Атина, както и Тива били принудени да признаят господстващото положение на Филип, а владението на Термопилите му давало възможност по всяко време да изпрати войска в Елада. Вече имало доста хора в Гърция, които виждали у Филип свой обединител и спасител. Между тях бил преди всичко, Изократ, който прозирал голямата задача на един македонски водач в борбите с Персия. Макар и Филип да стоят далеч от мисълта за създаване на една световна империя, на нему било ясно, че една гръцко-македонска държава без Мала Азия не била жизнеспособна.

Положението на Филип в Европа още не било достатъчно заздравено. На първо време той предприема поход срещу дарданите и илирите, северно от Охрид. Скоро обаче, отношението между Филип и Атина наново се помрачават. Атина сега таи далечни надежди на въздигането на персийската мощ при Артаксеркс III. По същото време Демостен е изпратен в Пелопонез за да работи срещу Филип, но пратениците не намират добър прием в Спарта. Демостен сега се нахвърля срещу привържениците на Филипа, и Филократ бива осъден заради държавна измяна. Това принуждава Филип да нахлуе отначало в Евбея, а после и в Епир.

За кратко време Филип изоставя да се занимае с гръцките вътрешни работи и се обръща към Тракия. При наличността на една силна персийска държава, владението на Тракия било особено важно. Изглежда, че с един договор персийският цар признавал на македонците правото на влияние в Тракия. Керсоблент си позволил да нападне ня-

колко крайбрежни гръцки градове и Филип не се спрял, докато не подчинил цялата област (342-1 г.) При тези походи Филип основал цял ред значителни градове, преди всичко Philippiopolis, днешния Пловдив.

В приятелски отношения с Филип стъпил и царът на гетите, а гръцките градове влезли в съюз с него. Съюз сключва Филип и с Византион, като влиза в връзка и с персийския цар.

Атина между това не преставала да търси нови съюзници и да се бори срещу Филип. Филип остава още известно време в Тракия, бори се напразно с добре защитения Перинт, прониква после през 339 г. чак до Дунава, побеждава скитите, на връщане побеждава трибалите и по такъв начин си осигурява тракийските владения.

И Демостен не почива и прави всички приготовления за война. Той се стреми да спечели Тива, докато пък Филип гледа да развали отношенията между Тива и Атина. Филип се връща бързо от север и изненадва противниците си и с победата при Херонея (338) г. се постига обединението на Гърция под негово владичество. И сега Филип предлага ръка на Атина за помирение, защото тя е все още най-силната морска държавица. Така през 338 г. се основава всеелинският съюз в Коринт под ръководството на македонския цар.

Филип си постигнал целта. Той сега е решен да обърне Егеа в едно гръцко море. В присъствието на царя в военния съвет е решено да се обяви война на персите. На основание на тези решения през пролетта 336 г. вече се изпраща една войска като авангард под водителството на Парменион и Атал.

Преди това обаче, избухва открит конфликт в царския двор. Когато Филип избира за съпруга Клеопатра, Олимпия и неговият син Александър напуснали двора и Македония. Филип после отстъпи и между него и престолонаследника се достигнало до помирение. Също братът на Олимпия, Александър от Епир, трябвало да бъде спечелен посредством женитбата на дъщерята на Филип-Клеопатра. На тази сватба в Воден царят паднал убит от злодейска ръка.

Македония при Александър Велики. Александър III Велики съумял бързо да се справи с създаденото положение и да запази непокътната образуваната от баща му държава. Той подчинил различните племена от Дунава до Охрид и си извоювал в Гърция правото да бъде водач () на планирания поход към Персия. Подробности по походите на Александър Велики в Азия не могат да се излагат тук. Те са известни на всички. С завладяването на Азия, Македония се обръща в една провинция на световната държава, макар че тя си остава все още ядрото на тази държава.

В Македония Александър оставил своя най-добър помощник Антипатър като управител на страната с право и на военнотначалник. Нему били подчинени 12 хиляди пехота и 1500 конници. Това е било половината от редовната войска на Македония. От гражданското управление на Антипатър не ни е останало нищо, но знаем че Александър и в далечните си походи не забравил родината си. Той изпратил в Македониз пленници, които да работят в мините, също добитък от Индия за подобрене скотовъдството в страната.

Македония при Диадокхите. С смъртта на Великия цар, Македония наново изпъква на чело на историческите събития. Новоиздигнатите маршали се чувствували на първо място като македонци. За тях все още родината била най-важната част от световната държава и макар че образували нова държава на изток, те вземали от Македония своите чиновници, офицери и войници, на които възлагали цялата си власт и господство.

Номинално наследник на Александър Велики става неговият полубрат Филип III Аридей (323—317 г.) При разпределяне на сатрапиите, Антипатър си запазва Македония с задача да тури ред и осигури спокойствието на Гърция. Важно за политическото положение на Македония е, че Атина била принудена да приеме в стените на крепостта един гарнизон и да въведе едно умерено демократично управление.

През 322 г. Антипатър се връща в Македония, скоро след това, през 319 г. той умира. За свой заместник остава Полиперхон, понеже не доверявал много на авторитета на своя син Касандър. Антигон отказал да се подчини на Полиперхон и Касандър решил да напусне Македония и да се присъедини към Антигон. Към този съюз се присъединява и Птоломей, също Лизимах, тъй като Касандър от начало прибягнал в неговите области.

Полиперхон повърнал обратно в Македония Олимпия и с някои мерки спечелил наново почва и влияние в Гърция. Касандър потеглил за Македония, дето имал доста привърженици. Сега срещу Касандър застава и Олимпия, но Касандър отказва да се бори срещу майката на Великия цар. С жестоките си деяния Олимпия загубва скоро всяка почта в Македония, бива осъдена на смърт и умира с достойнство.

Касандър изчаква царицата Роксана и младия Александър IV в Амфиполис, и се оженва за дъщерята на Филип-Тесалоника. Това е първата крачка към достигане на трона. *По същото това време се основават и двата винаги важни за Македония градове—Касандреа на мястото на Потидеа в Халкидика и Тесалоника, днешния Солун.* Двата града бързо разрастнали и добили голямо значение, понеже били разположени на удобни места.

Следните години Касандър използва, за да увеличи влиянието си в Гърция. По това време почват и борбите между Касандър и Антигон, борби, които продължават ред години. През 315 г. Касандър е тежко притиснат от стратега на Антигон, Птоломей. Напраздно прави усилия Касандър да се помири с Антигон. Тези си усилия той продължава да прави до края на живота си — 298 г. Изглежда, че Касандър е воювал и с келтите при Балкана.

В борбите за наследството на Александър Велики взема много живо участие и Деметър Полиоркет (обсадител на градове), син на Антигон. Прочута е обсадата на Родос през 305—4 год. пр. Хр. По поръка на баща си той предприема дълги походи в Гърция и Мала Азия, дето покорява редица градове, без да може да ги задържи. Според царските списъци, изглежда, че Деметър е бил цар непълни седем години, от 294-3—288-7. г., но не могъл да спечели любовта на македонците. Жаждата към блясък, към произволи, с неспокоен дух, го правили необичан. Изоставен от своите войски, той паднал в плен при Селевк и починал през 288 год.

Щом като Деметър паднал в плен, Лизимах се надигнал срещу Пир, който трябвало да отстъпи от Македония. Лизимах, като цар на Македония, е царувал пет години, от 287/6—282/1 г.

Лизимах се опитва да подчини и съседните на Македония страни, преди всичко, Пеония. С настъпилите раздори в двора му, Лизимах влиза в спор и със Селевк, което става причина за война. Лизимах преминава в Мала Азия, но загубва при Курупедион в 281 год. трон и живот. В края на 281 год. или началото на 280 год. Селевк преминава в Хелеспонта. Селевк пътувал за родината си. Последните дни от живота си той искал да прекара в Македония. Но още на тракийския Херсонес той

бил убит от Птоломей Керавнос, син на Птоломей I, когото той два пъти приел приятелски при себе си.

Птоломей бил провъзгласен за цар (*creatus abexercitu*), понеже бил обичан от войската заради баща си и като отмъстител на Лизимах. Когато положението му изглеждало вече осигурено, в Македония нахлули Келтски племена. Още по-рано, при Касандър и Лизимах, келтите се опитвали да проникнат в южната част на Балканския полуостров. Срещу келтите сега се отправил Птоломей, но войската му била разбита и унищожена. Паднал и сам Птоломей (280 или 279 год.). Келтите опустошили страната, без да могат да сторят нещо на укрепените градове.

Сега начело на управлението в Македония застанал Созтен, но не като цар, но като стратег, военновременен началник. Той организираше македонците, нанесъл някои поражения на варварите и бил провъзгласен от войската за цар, но той отказал тази чест. Едно второ нахлуване на келтите му нанесло поражение. Макар и варварите да се оттеглили, но Македония тежко пострадала от тези нашествия.

Със смъртта на Созтен, който все пак имал известно влияние, настъпила пълна анархия в Македония. Съседните страни се обявили за автономни, какъвто е случаят с Пеония, гдето властвувал някой си цар Дропион.

Македония при антигонидите. Времето от Птоломей Керавнос до възкачването на престола на Антигон се смята три години. Войната между Антиох I и Антигон Гонат намерила своя край през 278 год. Дватама царе се помирили. Антигон получил за жена и сестрата на Антиох, Фила. Скоро Антигон сполучил да унищожи келтите. Сега той могъл да се опита да спечели и Македония. След завземането на Касандреа, защитавана в продължение на десет месеца от тиранина Аполлор, Антигон бил признат за владетел на Македония.

През 275/4 год. обаче, Пир се връща обратно в Гърция и почва да напада Македония, понеже неговата страна щяла да остане без значение, ако Македония би запазила господството си над Гърция. Една част от войската на Антигон преминала към Пир. Антигон избягва в Тесалоника, дето се задържа благодарение само на флотата. Подпомогнат от келтски наемници, Антигон се въздига наново, но бива победен за втори път от сина на Пир, Птоломей. Пир нахлува в Пелопонез (273 год.) и бива приет навсякъде с радост. Между това Антигон, възвърнал си земите в Македония, се явява също в Пелопонез. В борба за завладяване на Аргос, Пир паднал убит (272 год.). С това Антигон си възстановява политическото положение в Гърция. С Птоломей II Антигон по това време поддържал добри отношения.

Тези добри отношения скоро се помрачили и Египет търсел с помощта на Спарта и Атина да прогони Антигон от Гърция. В настъпните борби Македония задържа положението си в Гърция. От особено значение за Македония е морската победа при о-в Кос, с която победа Пикладсите о-ви остават в подчинение на Македония.

Сега в Македония навлиза Александър от Епир и обаянието от името на баща му Пир е още толкова голямо, че част от войската преминава на страната на Александър. С това преминаване горна Македония е изгубена. Изглежда, че и този път Антигон напуска страната, но неговия син Деметър възстановява бързо дисциплината във войската, прогонва Александър и завзема даже Епир.

През 239 год. Антигон починал на 80 год. възраст, след 34 годишно царуване. Неговото управление може да се характеризира с две думи: той направил наново Македония една велика сила.

Негов наследник бил син му Деметър II. Промяната на властта повдигнала големи надежди при враговете на Македония и Деметър бил принуден да води война както на юг, в Гърция, тъй и на север, особено с дарданите, които заели Пеония. Тези войни продължили и след смъртта на Деметър (229 год.).

Деметър бива последван на престола от неговия осемгодишен син Филип V, при настойничеството на Антигон син на Деметър от Кирене, като най-стар сродник. Навсякъде избухнали възстания, дарданите наново нахлули в страната, прогонени скоро от Антигон. Сега Антигон се оженва за царицата-вдовица Хризеис и приема царската титла. Във всеки случай македонските владения в Гърция са загубени, но Антигон и сега смогва да си възвърне тука едно влияние.

Антигон се обръща най-напред към Мала Азия, дето Египет засилил много влиянието си след смутите в селевкийското царство. Трябвало е да се попречи на Египет да не разшири това си влияние и в Гърция. С бързите си действия Антигон сполучил и този път да задържи господстващото положение в Македония. След кратко боледуване Антиго починал през 221 г.

Него наследява, както се спомена по горе, Филип V, сега вече на 17 годишна възраст, като още имал настойничество. Държавата била пак застрашена, както това било при неговия баща и неговия настойник. Вестта за смъртта на енергичния владетел бил сигнал за война и бунтове. Филип трябвало веднага да нахлуе в Гърция, но също така бързо да се върне в Македония и вземе мерки срещу заплашителното държане на дарданите. През 217 год. Филип, след като се освободил от тежкото настойничество, предприел поход срещу дарданите по Вардара и завзел града Билазора (Велес), най-големия град на Пеония. От тук Филип се връща към Тесалия. Филип се стремял да се осигури вътрешно и да се опита да прогони римляните от Илирия, отслабнали малко след победите на Ханибала. Защото владението на Илирийските брегове от римляните било едно постоянно заплашване на Македония. Всички били убедени, че само в едно единение можело да се отстрани грозящата опасност от запад.

По това време границата на Македония се простирала на запад до Преспанското и Охридското езеро. Илирите през Преспа нахлули в битолската равнина. Филип бил решен не само да си възвърне загубените области, но да тури един път за винаги край на вечните илирийски войни. Филип завзема обратно загубените градове и достига до Охрид. Тук през зимата той построява стотина лодки за прекарване на войски и в началото на летото 216 год. той преминава езерото. През същата година Филип влиза в връзка с Ханибал и сключва с него съюз. *За Македония било най-важно да се отнемат на римляните всички владения по илирийското крайбрежие.* Римляните били обаче, още достатъчно силни и в състояние да изпратят в Адриатическо море една флота, която да запази съществуващото положение. Те намират, освен това, готови съюзници в лицето на илирите и гръцките градове, които се надявали да намерят спасение в един съюз с чужда сила.

През 214 год. Филип наново се отправя по море срещу илирите, но римляните се явяват навреме и македонците са принудени да изгорят флотата си и да се оттеглят по суша. Тсгава Филип изглежда да се отказал от похода си по бреговете и завладяването на гръцките градове, и се опитал да подчини илирийските племена. Филип имал успех и опасността, македонският цар да помогне на Ханибала, не била изключен

Сега пък римляните се обръщат за помощ към враговете на Македония и Филип бил принуден да прекрати своите илирийски походи.

През 211 г. Филип се обръща наново към илирите, опустошил областта на Аполония, след това потеглил за Пелагония и завзел един граничен град на дарданите — Sintia, който град Киперт поставя при Петрич. Според Лилий, този град трябва да е лежал на север от Битолското поле в някой проход към вардарската долина. От тук той забързва към тракийската граница срещу, медите, които често нападали Македония и се завръща после къмъ Пела. В следните години Филип е в затруднено положение, достига до Охрид и сполучава да нанесе загуби на противниците си. За да може в бъдеще да се опълчва срещу римско-пергамската флота, Филип построил 100 военни кораби в Касандреа. Борбите с римляните при това не преставало но през 205 г. бил сключен мир.

Така Филип излиза с чест от борбата. Макар че не му се отдало да прогони римляните из Илирия, все пак той запазил властта над земите до Адрия. Филип чувствувал необходимостта да увеличи мощта на Македония чрез собствените сили или чрез разширение на владенията си. Затова той обърнал голямо внимание към засилване и подобрене на флотата си.

С нарастващата си политическа сила Филип си създава навсякъде неприятели. Изглежда, че той имал намерение да уреди най-напред някой работи на север, също в Тракия, дето след разпадане на келтийското царство с столица Тиле, тракийските племена отново се раздвижили. От запазените ни исторически сведения може да се съди, че Филип тогава е проникнал до южните склонове на Балкана.

Едно широко поле за военни действия се открило за Филип след смъртта на Птоломей IV, когато при неговите невръстни наследници избухнали тежки безредици в Египет и се явила възможност да се завземат египетските владения. Египет по това време притежавал по голямата част от тракийските брегове около Маронеа. През 202 г. Филип потеглил срещу тези владения и с флотата си почнал да безпокоява Родос и Цикладските острови. При завръщането си от този поход Филип завзема и Тасос. През 201 г. той отправя към Мало азиатските владения, превзема Самос и влиза в конфликт с Родос, Пергамон и техните съюзници.

Срещу това заплашително въздигане на Филип морските градове Родос, Византион и Кизик се съединили с Атал от Пергамон, който вече се борил на страната на римляните срещу македонците. Всички тези съюзници, както и ограбеният Египет, повикали на помощ победоносния след ханибалските войни Рим. Това са последните часове на гръцката история. Еленистическата държавна система била в положение да изгуби своята автономия. Както в края на V в. пр Хр. самостоятелната Елада привлича персите, така и сега целият източен гръцки свят вика на помощ в своя кръг една чужда сила, за да възстанови нарушения ред.

Когато царът, разбит по море, се завръща обратно в Македония, узнал, че една римска войска е стоварена в Македония. Римляните нападнали и македонските владения.

Сега вече илирите и дарданите застават открито на страната на римляните. Филип могъл да се ослани само на своите собствени сили. В неговата войска се намирали още илирийски и тракийски наемници. През 199 год. Пелагония е бойното поле, дето Филип могъл да задържи за по-дълго време противниците си, но е принуден да изостави Северна Македония на римляните. Римляните през епирските планини се опитват

да нахлуят в Тесалия, но Филип ги предварва. По това време пристига новия консул Т. Quinctius Flaminius. И неговите нападения нямат успех. Едва на Titus се удава да заобиколи позициите на Филип, който все пак събира войските си и сполучва да се оттегли в ред към Тесалия. Филип се опитва да склучи един приемлив мир, за какъвто мир бил наклонен и Тит, желаещ да се тури край на войната. И този път мирът бил осуетен обаче, от римляните.

Последният поход на Филип свършва с битката при Киноскефале, дето македонците след храбра борба паднали победени пред легионите. Филип се завърнал обратно в Македония. Тесалия паднала в ръцете на римляните. Само срещу дарданите Филип останал победител. Той ги разбива решително при Стоби и ги отхвърля обратно в техните земи, така че поне собствената Македония останала свободна от врагове.

Тит продължил приятелски преговорите с Филип и един приемлив мир бил сключен. През 196 г. в Гърция пристигат пратениците на сената. С владичеството на Македония върху Гърция се свършва. Македонският народ бил тежко повален *от борби за световно могъщество и в борби с дребните държавици на Гърция*. Римляните обявили гърците за свободни, за да си останат малки и лесно после подчинени. В своето късогледство гърците тържествували. Те не чувствували, че часът на робството скоро ще удари.

Когато новите римски войски пристигнали в Гърция през 190 г. пътят за Азия бил вече свободен. Филип имал грижата да бъдат в ред пътищата, построил мостове, разпоредил се за храни, приел военнопленниците с голяма любезност и ги придружил през Македония и Тракия. При все това римляните гледат на Филип с недоверие и му отнемат даже със сила някои области. Той бил принуден да отстъпи и градовете по тракийското крайбрежие.

Филип чувства, как Рим го постепенно изоставя и той се заема с всички разполагаеми сили наново да въздигне страната си, за да може при удобен случай с успех да поеме борбата срещу Рим. Филип търси да натрупа запаси от всичко, което ще му бъде необходимо за водене на войната. Мините наново заработват, налагат се мита, увеличават се данъци, търсят се начини да се увеличи числото на населението. Всичко това македонският цар гледал да се извършва тайно, далеч от главните пътища и големите крайбрежни градове. От тези градове той преселва във вътрешността на страната много граждани, заедно с жените и децата им, като ги заменял с траки и други варвари. За да се снабди със средства, Филип нагажда и прави промени в монетната си система, като позволява на области с богати метални залежи да издават собствени монети. Също отделни градове получили това право.

Неговите владения все още се простирали до Аадера, Мароней и Енос. Така той помага през 184 г. на Византион срещу траките, разположени на Пропонтида, взел в плен техния цар Амадок и още тогава изглежда, да е подбудил дунавските траки да обявят война на Италия. След това потеглил срещу одризите, бесите и дентелетите, победил ги и при завръщането си основал в областта на девриопите на р. Черна град Perseis.

Един по-голям поход Филип предприел през 181 г. срещу медите в областта на Родопите. Той потеглил от Стоби, преминал областта до Балкана и се изкачил на един връх, от дето се виждало, според общото мнение, Адриатическото и Черното море. След като се отбил в областта на дентелетите, той нападнал медите и превзел тяхния град Petra (Петрич?). Голяма част от Тракия била подчинена на македонското владение.

чество. Освен това Филип се споразумял с бастарните на Дунава, за да ги използва срещу дарданите, а също и срещу римляните.

Поради семейни раздори и след отравянето на сина му Деметър, Филип замислил да обезнаследи Персей и на престола да постави един далечен роднина, Антигон. Но преди да стане това царят починал в Амфиполис през 179 г.

Него наследил неговият син Персей, който царувал десет години. Антигон бил отстранен. Веднага след възкачване на престола, Персей трябвало да воюва срещу тракиеца Абруполис, който навлязъл в областта на Пангей и проникнал дори до Амфиполис.

Римският сенат поздравил Персея, след като той поискал да се поднови съюза. При все това Персей търсил тайно да си спечели приятели в страната, а същевременно подтиквал Гърция към война срещу Рим, макар че той сам да не желаел войната. Персей се стремил да възвърне навсякъде македонското влияние и всички противници на Рим трябвало да гледат в него като на естествен водач. Той не схващал обаче, че Рим нямало да допусне такива стремежи, защото Гърция и Македония, съединени под властта на един решителен господар, представлявали все една голяма опасност. На Персей липсвало обаче, най-важното качество на един водач: смялост и решителност.

Недоверието на Рим се възбудило от едно посолство на дарданите. Както било по рано решено с Филип, срещу тях се надигнали бастарните и потеглили за Македония. При известието за смъртта на Филип, траките отказали да доставят храни. Дошло се до грабежи и борби. При всичко това част от бастарните, подпомогнати от тракийци, нападнали дарданите, а последните, тежко притеснени, се обърнали за помощ към Рим. Когато в Илирия бива убит един княз и убийците намират убежище при Персей, този случай се използва срещу него. Персей се опитва да се оправдае пред Рим. Евменес от Пергамон също се оплаква заради намаленото му влияние в Гърция. С личното си явяване пред сената, Пергаменецът изтъкнал опасността от разрастващата се сила на Македонците, и римляните решили да унищожат тази сила.

Така елинистическите царе се обвинявали един друг, без да помислят, че на всякой ще дойде един ден неговия ред. Оправданията на македонците били напраздни.

Веднага римляните потърсили навсякъде съюзници. Персей, изплашен от войната, се опитал още веднаж да се помири с Рим по пътя на преговорите. Сега Персей останал сам. Даже дарданите и илирите били на страната на римляните. Само одризкият цар Котис държал за Македония. Въпреки всичко и този път победата или оттеглянето би се извършило с чест, ако Персей би показал малко повече смялост и решителност. Пари и храни имал той достатъчно, също и оръжие и укрепени градове. Към север укрепените вардарски теснини представлявали една защита. Изглежда, че и областта около Шар била не особено проходима, защото илирите нападнали Горна Македония от запад, от към Охрид.

През 171 год. Персей се бори победоносно с римляните в Тесалия. Едно по-енергично действие от страна на Персей през третата (169) година на войната би чувствително изменило военното положение, но вместо да удари на юг, Персей се обръща внезапно през зимата 170/169 год. на север, за да нападне около Охрид римляните и техните илирийски съюзници, като потърсил начин да влезе във връзка с царя Genthios.

През 169 год. се отдава на римляните да се доберат до крайбрежната равнина, източно от Олимп. Положението в което изпада римската войска, е опасно, но Персей загубва и сега спокойствие и освобождава

заетите от него проходи. Римската флота се явява пред Тесалоника и градовете на Халкидика и обсажда Касандреа. Най-после през 168 год. се сключва съюз между Персей и Гентий, нещо което прави впечатление на враговете на Македания. Персей е сега в състояние да събере и наемници. 20 хиляди бастарни се явили на границата, Персей ги отправил за Билазора (Велес) в Пеония, но тези наемници, които биха могли добре да се използват, се завърнали обратно, като ограбили Тракия, понеже Персеи се поскъпил да заплаща уговореното.

Македонската флота, достигнала дори до Мало-азиатските брегове, Родос е наклонен даже да се присъедини към Персей, понеже се страхувал от Рим. На римляните се отдало обаче, с един бърз поход да унищожат напълно Гентий в Илирия. Скоро след пристигането на новия римски военачалник през юни 168 год. става и *битката при Пидна, която туря край на царството на антигонидите и македонското могъщество*. Персей бяга, Македония се предава на римляните.

Македония под римско владичество. Македония трябвало да бъде свободна в границите, които е имала в последните години, само че трябвало да плаща известен данък. Вместо царе всяка година се назначавали чиновници и страната била разделена на четири области. Първата област с главен град Амфиполис, обхващал земите между Струма и Места, и земите източно от Места без градовете Енос, Маронея и Абдера, също областта на бизалтите и синтите с Herakleia Sintike. Втората област обхващала земите между Струма и Вардар с главен град Тесалоника, Третата област обхващала земите около Пела, четвъртата — Северна Македония с граници Епир и Илирия и главен град Пелагония (по-рано Хераклеа). Вzeti били мерки Македония да няма възможност да се засилва по някакъв начин. Мините били затворени. Могло да се добива само желязо и мед. Забранено било отсичането на дървета за правенето на кораби. Войската била разпусната, като били оставени само слаби гранични части. Областите получили ново управление. За да се лиши народът от водачи, всеки, който е заемал видна длъжност, трябвало да напусне страната със семейството си и да замине за Италия. Всичко било направено Македония да се държи вечно в подчинение.

Рим използвал по-късно настъпилите размирици в страната, за да обърне Македония в римска провинция (146 год.). Сега границите на Македония достигат до Адриатическото море, на изток до Места, на север до планините, които обграждат Пелагония и областта на Скопие.

Тук не е без интерес да се споменат и по-важните събития из историята на Македония през римското владичество. През 120/119 год., после през 116—108, 101—100 год. се споменават продължителни войни със скордиските. През 92 год. в Македония нахлуват меди и дардани, които опустошават страната до Епир. През 87 год. Македония пада в ръцете на Митридат. По това време заедно с Митридат нападат Македония траките, скордиските и други племена. Едва през 85 год. Сула прогонва тези племена от Македония и ги подчинява. През следните години борбите с траките не престават.

При наместването на L. Calpurnius Piso (57—55 год.) в Македония нахлуват дардани, беси и денгелети и достигат дори до Тесалоника. Тези нападения се отблъскват и в страната пари сравнително мир до към 49 год. През следните години (48—41) Македония е средище на оптиматите от кръга на Касий и Брут и много пострадва след битката при Филипи. След 41 год. Македония пада под властта на Марк Антоний до битката при Акциум в 31 год., когато целият изток трябва да признае Октавиан за господар.

През 29/28 год. М. Киций Клас води с успех войни с даките, бастарните и мизите. От това време Македония не се обезпокоява вече от чужди нашествия и нейните граници достигат на север до Дунава, на изток до Хебър (Марица). В своето пътуване на изток император Хадриан (117—138 год.) посещава и Македония. От монетите може да се съди, че през Македония са преминавали Макрин (217—218 год.), Север Александър (222—235 год.), Гордиан II (238—244 год.) и Филип Арабия (244—249 год.).

При император Деций (249—251) Македония за първи път след векове почувствува варварското нападение на готите. Само големите градове са сега сигурно убежище за бежанците от полето. След това варварите не престават да нахлуват в Македония. Особено тежко е нападенето през 269 год., когато пострадват градовете Тесалоника и Касандреа. Македония се напада по-късно при император Валенс (364—378 г.), когато западните готи, след битката при Адрианопол в 373 год. разширяват своите грабителски походи.

Теодосий (579—395 год.) избира Тесалоника за своя главна квартира в борбите с варварите и нему се отдава да покори готите, да сключи с тях мир и да ги принуди да се заселят на постоянни жилища.

Църквата Св. Никола при С. Търново (Паланешко)

На североизток от гр. Крива Паланка, между хълмисти възвишения, на около два часа път, се намира пръснато на махали селото Търново. В махалата при гробищата е старата църква Св. Никола. Външният старинен вид на тази църква сега е закрит от нова пристройка, издигната на южната и западната ѝ страна (обр. 1). Само камбанарията и слабо

Обр. 1.

издадената малка апсида (обр. 2) подсказват, че това е църква. Това е малка еднокорабна постройка, засводена с полуцилиндричен свод (обр. 3). В нея се влиза от запад по три каменни стъпала. Дължината на църквата е 7.10 м. без апсидата, а широчината ѝ е 5.20 м. Дебелината на стените е 0.70 м. Църквата се е осветлявала през един южен прозорец, широк 66 см., но сега достъпът на светлината е ограничен от новата пристройка. Абсидният процеп, широк едва 8 см. не пропуска почти никаква светлина. По-късно, в южния склон на свода са пробити три малки отвори за проветряване и светлина.

Зидарията на църквата, доколкото може да се види под повредената мазилка е от разноформени камъни, споени с хоросан. Употребени са и дървени греди за заздравяване на стените.

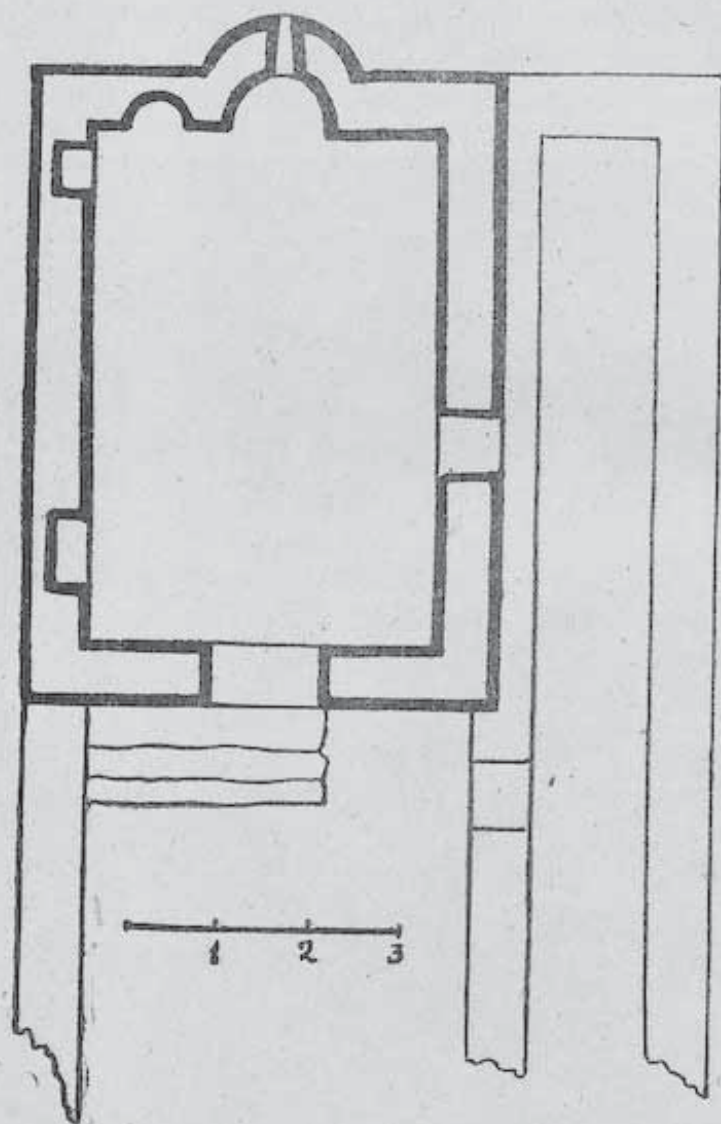
Обр. 2.

Вътрешността на църквата е съвсем проста. В ляво от апсидата е протезисната ниша. На северната стена са оставени и две квадратни ниши.

За построяване на църквата говори един налпис, запазен над вратата отвътре:

† Изколене ѿца. И поспешение и съвършене ста дѣа.
 І съвърши се ѿи. Бѣстѣни храмъ. Стѣ. І чудотворѣца
 христѣова. Николае. І сѣградѣ се трудомъ. И сѣпсе се.
 Въ лето зѣгѣ презвитера. Пен. І подружѣ. Проѣка¹

Датирането не е ясно. Както и прф. Иордан Иванов бележи годи-
 ната може да бъде прочетена 7013 или 7113, а от това излиза, че по-
 строяването на църквата ще да е било през 1505, или пък през 1605
 год. Надписът обаче е интересен с дадените имена на ктиторите — през-

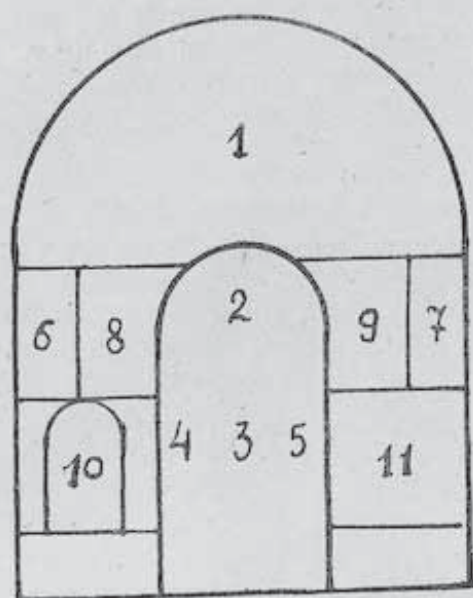
Обр. 3.

витер Пею и неговата съпруга Проѣка. Р. М. Груич² изказва предполо-
 жението, че този Пею вероятно ще да е съвременникът и животописецът
 на софийския мъченик св. Георги, който е загинал в София през 1515 г.
 Понеже това не може засега да се докаже, казаната по-горе датировка
 с разлика от сто години остава в сила.

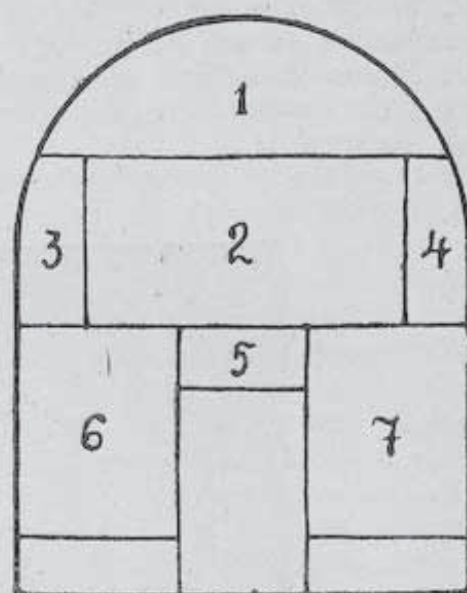
¹) Йорд. Иванов. Български старини из Македония, София 1931, 150 дава този
 надпис по препис от В. Димитров.

²) Д-р. Род. М. Груич. Скопска митрополија, Сб. Споменица правосл. храма
 св. Богородице у Скопле и 1835—1935, Скопле 1935, 211.

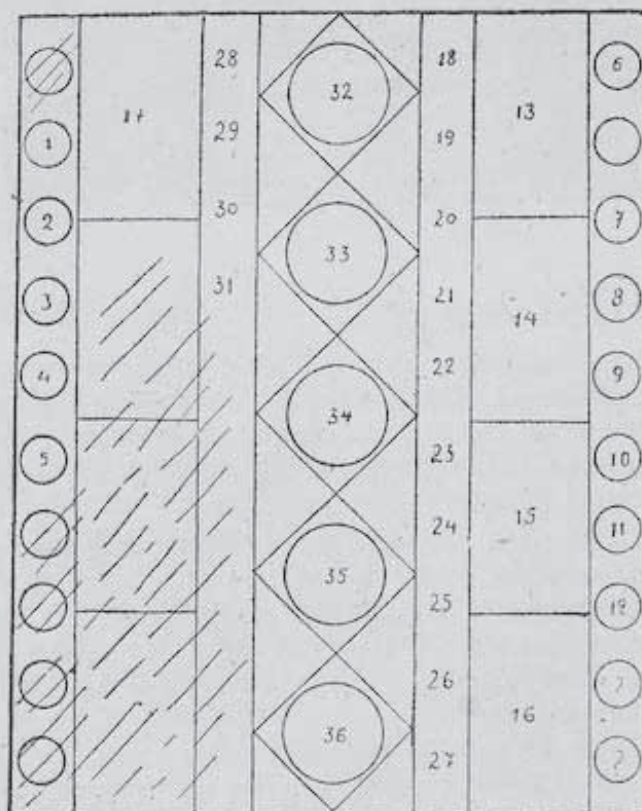
Цялата вътрешност на църквата е била изписана с стенописи. Една част от тях в северозападната част на свода са изпаднали от влага, която е прониквала през зидарията. Сцените и отделните образи покриват всички стени плоскости и свода. Разпределението им е според установения ред, възприет при украсата на този вид църкви.

Обр. 4.

Обр. 5.

Обр. 6.

На източната стена, в апсидата и проскомидията (*обр. 4*) са написани следните сюжети: Най-горе, в надписания люнет е Възнесение Христово (1). В апсидата повърхнината е разделена на две части: в горната част е Богородица „Ширшая Небес“ (2), под нея е изобразен Христос Мелисмос, представен като пеленаче (3), а от двете му страни са св. Атанасий (4) и св. Иоан Златоуст (5). В ляво и в дясно от апсидана стенната плоскост е разделена на четири полета — двете са заети от двама евангелисти (6 и 7), а до тях архангел Гаврил от Благовещението и Богородица (8 и 9). В протезисната ниша е изобразен архидякон Стефан (10), а от другата страна на апсидата, под Богородица са св. Григорий и св. Василий (11).

Обр. 7.

Западната стена има следното разпределение: най-горе, в люната е Преображение Христово — *обр. 5* (1), под него е Успение Богородично (2), а от двете страни на тази композиция са двама евангелисти (3 и 4). Над вратата е надписът (5), а от двете ѝ страни са архангел Михаил (6) и цар Константин и Елена (7).

Цялият свод (*обр. 6*) е бил покрит с стенописи, които имат сладния ред: в долните части на свода са поставени два реда от по десет медалиона, изпълнени с бюстовете на светци и пророци. На южната страна пет от медалионите са развалени. В останалите пет кръга са св. Севастий, св. Мина, св. Кирил Александрийски, св. Виктор и св. Викентий (1, 2, 3, 4, 5). На северната страна са св. Петка, св. Евгений, св. Нестор, пр. Саил, пр. Азарий, Ананий, св. Герман и св. Аксегностий (6, 7, 8, 9, 10, 11, 12). Над медалионите следват от двете страни по четири сцени от живота на Христа. На южната страна са Възкресение Лазарово (16), Кръщение (15), (*обр. 7*) Сретение (14) и Рождество Христово (13). На северната страна е запазена само една от композициите — Възкресение Христово

(17). Тези сцени се следват от две редици с образи на пророци: на юг — пророк Захарий, Самуил, Осис, Соломон, Илия, Наум, Давид, Захарий и Иоан (18—27), а на север — Еремия, Мала, Арон, и Данаил (28—31), Останалите са разрушени. Тези образи обграждат големите медалиони, които заемат зенита на свода. В тях са изобразени Исус Христос Вседържител в цял ръст седящ на трон (32), Исус Христос благославящ (33) Богородица (34), Великаго севести (35) и Савета ангела (36). Медалионите са поместени в отделни квадрати, като в получените по четири триъгълници отстрани са нарисувани ангели или евангелисти, които поддържат медалионите.

Стенописите по стените, гдето са изобразени цели фигури на светци са развалени. Между образите на южната страна се виждат тези на св. Теодор Тирон и св. Тодор Стратилат.

Всички сцени са отделени с червени рамки, обточени с бели черти. Колоритът се отличава с своите убити сиви тонове, контрастирани с черно, английска червена или синьо-гълабово. Ореолите са охрани с черен и бял контур.

Всички изобразени фигури са сухи, с прекалено аскетични лица. В построението на телата изобилстват анатомични несъобразности. Движенията навсякъде са твърде условни и според общоприетите канони. Художникът не е опростявал нито фигурите, нито обстановката, в която се развиват действията. Твърде характерно е изобилието на архитектурни видове, твърдостта на които идва да подчертае движенията и позите на фигурите. Тази архитектура с своите прави линии се свързва особено добре с правите гънки на облеклата на действащите лица. Художникът е обработил грижливо лицата, ръцете и краката. Върху основния тон той моделира старателно и завършва на края обемната представа с твърде силни светлини за високите части. Репродукцията на сцената Кръщението на Исуса Христа, която даваме на обр. 7, дава представа за стила на тия стенописи.

Михаил Сматракалев

Македонският Народен театър

Македонската емиграция в София има голямото щастие да види играта на артистите от Македонския народен театър, да се вълнува от близката до душата ѝ пиеса „Чорбаджи Теодос“, написана от македонски автор, да си припомни своята хубава родина и преживя насладата да чува музиката на своя роден език, станал вече литературен език. Потоци от възторг се разливаха в залата на Народния театър. Лицата светяха от радост. Ръцете ръкопляскаха до зачервяване. Не стихваха овациите спрямо младите талантиливи артисти, които с простота, естественост и майсторство ваяха сценичните образи. Една дълго затуляна гордост избликна от душата на македонската публика. Гордост от високите постижения на македонската национална култура, от хубавия чист, прекрасен македонски език.

Македонският народен театър разсея напластените мъглявини по македонския въпрос, разпръсна зложелателните слухове за „сръбско“ влияние в македонския език, за „сърбизация“ на македонския народ, за „недоволство“ на народа от новата власт и пр. Злобните врагове на

македонския народ, върховистите, закостенялите консерватори и реакционери, кървавите фашисти, приятелите на Дража Михайлович, на Анте Павелич, на Дамаскинос и Ялчън, на Чърчил и компания, претърпяха горчиво разочарование. Македонският народен театър им нанесе зашеметяващ удар. Великобългарските шовинисти в всичките им разновидности претърпяха истински крах. Това е една от най-голямите заслуги на гостуващия македонски театър.

Интересът към Народна Република Македония с идването на Македонския народен театър от страна на македонските емигранти и на българските граждани порасна до небивали размери. Явните симпатии към артистите, към прекрасния македонски език, разливащ се като музика от сцената на Народния театър, възхищението от правдивата и талантлива игра, бяха в същото време симпатии към свободния македонски народ, към Народната Република Македония.

Македонската нация се радва на обич от страна на българския народ и връзката на двата народа на базата на равноправието и взаимното уважение и зачитане ще се превърне в „Братско общуване и съжителство. Македонският народен театър допринесе твърде много в това отношение.

Македонският народен театър донесе в същото време една нова свежа струя за още по-тесното сближение между народите на Тигова Югославия и българския народ. Той сложи една нова халка в веригата на братството и единството между всички южни славяни.

Всички, които можаха да видят спектаклите на Македонския народен театър: специалисти по театралното дело, артисти и критици, режисьори и драматурзи, културни ценители на изкуството и хората от харода, можаха да почувствуват не само високото стъпало, до което е стигнал, което е завоювал с упорита системна работа, но можаха да видят, че това един нов тип театър. Ново виждане на света, на живота ново третиране на пиесите, на героите, простота и естественост в изпълнението, споена ансамблова игра, единство между художественото оформление на постановката и идейното съдържание на пиесата — всичко това е нещо ново, нещо неочаквано.

На какво се дължи това? Защо с такава дълбочина и правдивост македонските артисти представяха съветския бит, съветския живот, съветските нови хора? От къде тая светлина, тоя ентусиазъм, тая широта в толкова младия още Македонски народен театър?

За да си отговорим на тия въпроси, трябва да кажем нещо повече за създаването на тоя театрален колектив, за условията при които е израснал, за обстановката в която работи, за връзките му с народната власт и със самите народни слоеве. Трябва добре да се познава новото наистина демократично устройство на Ф. Н. Р. Югославия.

Македонският народен театър се заражда в жестоката, сурова, но славна борба на македонския народ, заедно с другите народи на Югославия, против окупаторите. Той си води началото от *партизанските агитки*, които из китните македонски планини, със своите борчески стихове, революционни песни, едноактни преводни и оригинални пиеси, разгаряха вярата в победата над враговете, въодушевяваха борците, изграждаха обич и братство между потиснатите, разпалваха националното съзнание на народа ни оформяха новите характери, новите хора на бъдещето. Във всяка партизанска бригада през време на борбата (1941—1944 година) действа по една агитка, която устройва културно-просветни часове. Агитката действа сред партизаните, но тя се явява често и сред самото население в селата, освободени от врага и там

дава спектакли, с които подига настроението на народа. Най-добра от всички агатки е тая на името на рано загиналия македонски поет „Коста Рацин“. В трета бригада, където е генерал Михаил Апостоловски, работят в агитката Димитър Кьостаров, Илия Джувалековски, Петър Богданов и др.

В село Горно-Врановци, Велешка околия, където е главния щаб на Македония и главното ръководство на всички агитки, се създава театър за градовете. Сформирането на тоя театър още през нелегалния период става от вече изтъкнати артисти из средата на агитките, като в него влизат и старите артисти Димитър Кьостаров, Илия Милчин, Тодор Николовски, Петър Пърличков и др., които са и днешните стълбове на театъра.

Първото представление тоя театър дава в Битоля, веднага след освобождението на града от окупатора. Представлението изнася програма: едноактна пиеса, рецитации на борчески стихове, хорови песни (съветски, македонски, югославски), всичко с борческо съдържание. Театърът е подвижен. Той обикаля и други градове и села. Дава представления и в казарми и училища.

След освобождението на цялата страна започва търсене на талантлива кадри от всякъде. Устройва се конкурс от изпратените младежи, проявени като даровити артисти в агитките и най-добрите, удобрените, влизат вече като артисти в театъра.

Така започва, при крайно тежки условия, без отопление, без средства, при обстановка на продължаващата война с немските изверги, при ограбената и разорена земя, работата си театъра а Скопие. Въпреки големите трудности, ентузиазирани артисти, повечето активни участници в освободителната борба, със своята упорита дейност, с упорития труд и младежка всеотдайност, подготвя първата цялостна пиеса. Това е „Платон Кречет“ от Корнейчук. Драмата поставя Димитър Кьостаров и се изнася с голям успех. Театърът вече прескача рамките на любителството. Общите неимоверни усилия създават ново качество — любителите стават вече професионалисти.

В началото никой не получава заплата. Всички носят още партизанските си или войнишки дрехи, хранят се на общ казан. Така протича зимата 1944—1945 година. Но никой не се плаши от лошите условия. Съзнанието за високата и важна мисия на театъра в изграждането на националната култура разбива всички несгоди и препятствия.

През 1945 година, пролетта, народното правителство взема решение и Македонският народен театър става *държавен театър*. Артисти и технически персонал стават държавни чиновници. Заплатите са многодобри. Мерят се с най-високите чиновнически заплати. Сега заплатите в театъра са от 2,400 динара (за начинаещи) до 4,900 динари. Директор на театъра е Димитър Кьостаров, драматург — Илия Милич, режисьори — директора, Тодор Николовски и Петър Пърличков. Художественият съвет се състои, освен от изброените лица, още и от артистите Крум Стоянов и Илия Джувалековски. Народното правителство гледа с голяма любов свой театър и го подпомага и насърчава по всички възможни начини. Бюджетът на театъра е 4,700,000 динара.

Публиката посещава масово театъра, Салонът винаги е пълен. До сега са изнесени следните пиеси: „Платон Кречет“ от Корнейчук, „Народен представител“ от Бранислав Нушич, „Бащин дом“ от Валентин Катаев, „Чорбаджи Теодос“ от македонския писател Васил Ильоски, „Съмнително лице“ от Вранислав Нушич, „Тартюф“ от Молиер, „Кралят на Батайнова“ от словенския писател Цанкар и „Приказка за правдата“

от Маргарита Алигер. Всички пиеси са имали голям успех, а най-много — „Чорбаджи Теодос“.

Предвидени са за изнасяне в бълаше: „На прагот“ драма в стихове от македонския поет Венко Марковски, със сюжет от народоосвободителната борба пиеси от Гогол, Островски, Шекспир, Молиер, от югославски и български автори.

За два сезона театърът е направил три обиколки из Македония, като е играл във всички градове на страната, гостувал е в Белград и в Пиринска Македония, където е пожънал големи успехи. Белградската критика дава отлични отзиви за постиженията на македонското театрално дело. В Пиринска Македония театърът е бил предмет на живи, братски, непрекъснати овации. Последното гостуване е това в София.

По гостуването на Македонския народен театър в София говорихме с директора и мнозина от артистите. Най-вече с Тодор Николовски и Петър Пърличков. Те ни казаха много неща за условията на работа, за пречките и за успехите.

Работата на театъра е сложена на нови начала. Старите отношения и прийоми не съществуват. Моралът е висок, отношенията между всички артисти са братски, другарски. Укрепналите помагат с радост на по-младите. Стремешт е да се гони колективния успех, а не изпъкването на отделни артисти. „Спойката е прекрасна между нас. Та ние сме нови хора (говори Николовски), всички работят с голяма пожертвувателност, с редка упоритост и любов към професията и изкуството. Понякога работим по 12 до 16 часа. Ние не признаваме работно време. Ние сме от ново тесто замесени. Театралната работа, както всичко у нас в Македония и цяла Югославия, е поставена на *най-демократични начала*. Между артистите и техническите работници няма старото подчинение и разделеност, отчужденост и дори омраза. Напротив всички сме едно, всички сме другари. Всички сме от театралния колектив. Сред артистите няма млади и стари. Всички са равни. Всички имат право да критикуват другите. След като художествения съвет избере пиесата, която ще се играе, върху нея се изнася реферат, разглежда се по съдържание и форма, разисква се, изяснява се най-детайлно. Тогава става разпределянето на ролите. *Обективността* е основно начало при раздаването на ролите. Важно е да се даде на всеки подходяща роля. *Искреността* е неизменен закон между нас. Няма и не може да има субективно отношение. След всека репетиция и дори след всеко представление, се провежда една *другарска критика* и *самокритика*, като се посочват слабостите и добрите страни. Така ние вървим напред, така преодоляваме трудностите, така растем като артисти, като хора на изкуството, като граждани на Народна Република Македония, натоварени с много отговорна задача.“

За професионалното издигане на артистите и артистките има специални часове за опознаване с драматическата литература. Четат се и се изучават книги по театрално дело от видни творци в тая област. Школата на Станиславски се изучава най-старателно. Но освен от Съветския Съюз, от където се учи цял свят, там се четат и български автори и такива от другите славянски народи. Артистите ходят *групово* на кино, където гледат художествени филми и след това правят разисквания и по тоя начин се учат от голямите майстори.

Разбира се главният учител на Македонските артисти е живота. Затова те са здраво свързани със своя народ, който гради своето стопанско и културно благополучие, който изгражда своята нация, своята нова държава. В театъра има следните организации, които са живата

връзка на театралците с живота, с текущата работа на правителството, държавния апарат, масовите организации, с трудовия ентузиазъм и дисциплина, с голямото народно творчество, което кипи навред из нашата родина: организация на *народния фронт*, в която са записани всички членове на колектива, *синдикална организация* една от най-добрите в Скопие, *младежка организация* и *женска организация*. Освен хора на изкуството артистите са и граждани на държавата, синове на своя на- род и чрез тия свои организации те дават своите сили в строителството.

След изложеното можем вече да отговорим на зададените въпроси. Македонският народен театър е наистина един *нов* театър. Той отговаря на новото устройство на живота в Титова Югославия. Той е внесъл ду- хът на това устройство, на това братство между народите, на тая *истин- ска демокрация*. В федеративна народна република Югославия се съз- дава нов бит, нов живот, нови хора, свободни човеци, без шовинизъм, без омраза към другите народи, с широк поглед към света и с омраза към старото време на вражди и потисничество. Ето затова македонските артисти дават такова блестящо разбиране на съветския бит, затова те изпълняват така естествено и непринудено ролите в съветските пиеси. Та македонците и всички югославяни в последните борби бяха толкова близко по дух и мироглед до съветските народи. Те дадоха толкова много жертви в борбата, издигнаха толкова герои от своята среда. Те се учеха и вървеха по стъпките на голямите си братя от Съветския Съюз.

Ето от къде идва тоя ентузиазъм, това другарство, тая обилна светлина, тая голяма широта в младия Македонският народен театър. Разбита е на парчета старата школа на индивидуализъм, на изкуство за изкуството, на откъснатост от народа, на изкуство за шепа избраници. Македонският театър е *народен театър* в най-точния, в най-пълния сми- съл на тая дума. Той е театър за народа, за широките народни слоеве. Той твори народната култура, народния език, стреми се да издигне кул- турното ниво на публиката. Той е свързан с народа в неразривни връзки. Живее с болките и стремежите на народа. Служи на народа — това е най-върховната му задача.

Това се отразява естествено на неговата работа. Той не може да дава неразбрани и чужди на народа пиеси. Не може да задържа него- вото демократично развитие. Напротив с подбора на пиесите той се стреми да засили това развитие, да влее ентузиазъм в творческата ра- бота на народа, да му даде пример за успехите на по-напредналите на- роди, да подигне самочувствието на народните маси, да ги сближи с дру- гите народи.

Тия условия, тая обстановка, тоя нов живот може да даде обясне- ние за голямите постижения на Македонския народен театър. След всичко казано може да се разбере ясно защо артистите имат ново третиране на образите, на героите, защо така дълбоко проникват в характера на но- вите хора, защо Тодорка Кондова представи с толкова искреност и про- стота революционерката Зоя в „Приказка за правдата“, защо така не- принудено, просто и правдиво играят тия младежи, защо не можа да се намери пукнатина в никоя от представените пиеси, защо така хармо- нично се представяше цялия колектив. Директор, режисьори, художник, артисти, техници, всичко това трепти с новото време, живее с новата демократична епоха, купнее по щастливо бъдаще за всички човеци, ра- боти задружно, колективно и с общи усилия постига естествено големи резултати. Това не са хора с капризи и пагубни честолубия, с лични до- могвания и долна завист — това е ансамбъл, това е колектив, [който

като цяло върви смяло и твърдо напред към съвършенство, учейки се непрестанно, непризнаващ застой, неопиващ се от постигнатите успехи.

Между артистите изпъкват като голями дарования Тодор Николовски и Петър Пърличков. Те моделират с вещина образите, вижда се как дълго са проучвали, пробвали, как са вниквали в детайлите, в мимиките, в жестовите и в същото време в улавяне основното, характера, епохата, класовата принадлежност на героя. Но техната сила е в колектива. Той ги държи здраво на сцената, както държи всеки друг артист.

При тия условия на творческа работа ние смело можем да кажем, че Македонският народен театър ще отиде далеко напред и ще догони напредналите театри, както цялият македонски народ сигурно ще догони другите напреднали народи в своето стопанско и културно развитие.

На края ще завърша с изявленията на талантливите артисти Тодор Николовски и Петър Пърличков относно гостуването им в София. Те казаха: „Ние бехме малко смутени, малко се боехме да се покажем. Знаем славата на българския народен театър, знаем Кръстю Сарафов и редица други колоси на сцената. Но сърдечното посрещане и изказванията на колегите за нашата игра, ни подеждуват насърчително. Аплодисментите на публиката ни въодушевиха и ние показахме възможностите си, постиженията си без страх, без смущение. Ние няма защо да скромничим. Нашата гордост от успехите ние схващаме като гордост на нашата свободна родина. Ние сме горди, че се прави овация не само на нас, но и на нашата Народна Република Македония, без която и без Титова Югославия, ние не бихме могли да покажем пред вас нищо. Но бъдете сигурни, че ние няма да се възгордеем. Няма да заспим на лаврите си. За нас всяки застой е смърт. Тия успехи за нас са едно насърчение, един поттик за ново устремно съревнование с другите театри на славянските народи. Впечатленията ни от България са незаличими. Не ще забравим никога тоя топъл и сърдечен прием. Надяваме се, че успяхме да разсеем много заблуди и злонамерени слухове за положението в нашата родна земя, която се радва на свобода и равноправие в братското семейство на югославянските народи. Ние и занапред ще продължим да работим за културното сближение на южните славяни. Ние се учим и ще се учим винаги от българския театър и от другите напреднали народи. Наше искрено и съкровено желание е да постигнем сътрудничеството между всички славянски театри“.

Е. А.

Триест и Юлийска Крайна

Един от най-мъчните въпроси, които бяха сложени за разрешение в конференцията на четиримата в Париж бе този за Триест и Юлийска Крайна. Едва на заседанието от 3 юли 1946 г. Съвета на четиримата външни министри можа да постигне споразумение.

Според приетото решение, Триест и неговата област (в установените граници Нови град — Дуин) образува свободна територия Триест. Статутът на тая свободна територия ще се изработи от особена комисия състояща се от представители на четирите държави, при сътрудничество за консултация на представители на Югославия и Италия. Предложението на тая комисия ще се представи на световната мирна конференция, която, съгласно решението, прието в Москва през м. декември 1945 г. ще представи своите препоръки, след което постоянният статут подлежи

на одобрение от Съвета за сигурност при Организацията на обединените народи. Съветът за бозопасността назначава губернатора на Триест.

Веднага след взетото решение, подпредседателя на съюзното правителство на Федеративна Народна Република Югославия г. Едуард Кардел направи изявления, в които обосновано и широко аргументирано изтъкна извършената неправда, подчертавайки, че едно такова решение югославските народи не могат да приемат, нито ще го приеме югославското правителство.

Преди да поясним защо с решението на Четиримата в Париж се извършва една голяма неправда спрямо югославските народи, нека дадем някои исторически и фактически данни, които ще улеснят нашата задача.

Първите славяни в Юлийска Крайна са се появили към края на VI век. По-късно започва нахлуването на словенците откъм север и на хърватите откъм юг към Истрия и Ломбардската равнина. През VII в. хърватите непрекъснато са се точили от Далмация, която тогава била завладяна от тях, към Истрия. Словенците са навлизали откъм римската провинция Норикум.

През VIII в. континенталната част на Юлийска Крайна преминала под властта на франкистката държава, а Истрия още е била владяна от византийците. През втората половина на IX в. хърватите са се освободили от франките, като част от Истрия, на изток от р. Раша, влезла в хърватската държава. В Истрия зад р. Раша са останали хървати, които са навлизали мирно в градовете до западния бряг. По исторически документи е доказано, че словенци и хървати по онова време са населявали тия места до западните брегове на приморската област, където са се занимавали с земеделие.

През X и XI в. в., в време на унгарските нашествия, животът на славяните е станал тежък. Те отново се съвземат след като унгарците се оттегляват от тия земи.

През време на средновековието хървати и словенци в Юлийска Крайна, в продължение на осем века, търпят мрачния гнет на феодализма. От 1500 г. до 1797 г. в Юлийска Крайна е имало две политически управления — австрийско и венецианско. Венецианците са държали приморската част от Истрия, а Австрия е владеела Горичката област, Триест и вътрешната част на Истрия.

След френската революция, Наполеон е присъединил към своята държава част от Каринтия, Крайна, Горичката област, Триест, австрийската част от Истрия и Хърватско чак до р. Сава. От тия именно области Наполеон е образувал известната Илирийска република.

През 1846 г. е било извършено преброяване на населението в Триест и Юлийска Крайна, което преброяване е дало следните резултати:

В Триест са живели 25.300 (31.5%) словенци и фурлани 43.940 (54.72%); немци — 8000 (9.96%); евреи 3600 (3.38%), всичко 80.300 души.

В Горичко-градищанската област са живеели: словенци — 128,468 (67%) италианци и фурлани — 61,489 (32.06%); немци — 1,385 (0.72%); евреи — 430 (0.22%), всичко 191,766 души.

В Истрия е имало словенци — 31,195 (14.03%); сърби и хървати — 134,445 (58.96%); немци — 1,555 (0.68%); евреи — 40 (0.02%), всичко 238,035 души.¹⁾

Днес в Юлийска Крайна и Триест живеят 950,000 жители, като отношението между югославяни и италианци е приблизително две към едно.

Областта Юлийска Крайна от 13 века насам винаги е била славянска — населена с словенци и хървати. В самият град Триест, обаче,

¹⁾ Триест и Юлийска Крайна, — Момчили Йоич.

преобладаващият елемент е италианският и това обстоятелство служи на Италия като главен аргумент да иска присъединяването му към нея. Но сочейки на италианския характер на Триест, италианците не казват как се е създал този характер. Те също така не казват как се е стигнало и до заселването на някои места в самата област на италианци.

В същност, още през време на австрийското владичество, политиката на Австрия в Триест и Юлийска Крайна е била да фаворизира италианската националност и да денационализира славянството — хървати и словенци. Този метод упражняван от Австрия, на италянизирание на хървати и словенци, особено в Триест е добре известен.

Този метод продължи след първата световна война, когато Италия заграби тия места. Но с идването на власт на Мусолини, положението на хървати и словенци стана още по-тежко. В Юлийска Крайна и в Триест фашистката власт отпочна над хърватските и словенски маси нечуван кървав терор, масови убийства, насилствени изселвания.

Особено жестока бе политиката на Италия по отношение славянските училища. Така, преди Юлийска Крайна да бъде анексирана към Италия, там е имало 581 хърватски и словенски училища. Непосредствено след окупацията на Юлийска Крайна, но преди да бъде анексирана към Италия, са били затворени всички частни училища. Само в Истрия са били затворени 149 словенски частни училища. Най-големия удар върху словенските училища е бил нанесен с Закона от 1923 г., когато са били затворени 444 училища, които са били посещавани от 52.000 ученици. След влизането в действие на този закон, нито едно словенско училище не е останало.

Едновременно с затварянето на училищата, италианските училищни власти са предприели хайка срещу децата словенчета и хърватчета, забранявайки им да говорят на своя матерен език. Много малолетни деца са бивали пребивани от бой, за да бъдат заставяни да говорят на италиански.

Но не бе само националният гнет, който тежеше над хървати и словенци в Юлийска Крайна и Триест. Фашистката власт мина в настъпление и в стопанската област. Тя ликвидира земеделските и кредитни задруги на брой 310, със сто хиляди членове хървати и словенци и с това нанесе тежък удар върху материалното състояние на хърватските и словенски селски маси. Наред с това, основано бе специално банково учреждение, което купуваше на безценица словенски и хърватски имоти на затруднени стопани и ги продаваше на италиански колонисти.

Ето как се е стигнало до заселването и засилването на италианския елемент в Юлийска Крайна и особено в Триест. И въпреки всичко това, както казахме по-горе, областта е запазила напълно своя славянски характер, а в Триест е застъпен силно славянския елемент.

Този исторически и национален аргумент е едно от основанията на днешното югославско правителство да иска щото Триест и Юлийска Крайна да образуват една народна федерална република, която да съставлява съставна част от Федеративна Народна Република Югославия. Друг аргумент е стопанският. Триест е свързан с економическия организъм на Югославия и е изходен пункт на цела Централна Европа. Той е свързан със своя широк хинтерланд в тази част на Европа с ж. п. линии, които минават само през югославска територия. И затова след откъсването му от югославските земи, Триест изгуби значението си като пристанище и като тържище. Но и като индустриален център градът е неразривно свързан с хинтерланда му в Югославия, откъдето триестската

индустрия се снабдява с нужните сурови материали. Откъсването му от Югославия се отрази пагубно върху индустрията на града.

Преди да приключим, нека цитираме изявленията, които на връщане от Париж направи подпредседателят на югославското съюзно правителство и шеф на югославската делегация, г. Едвард Кардел, които изявления дават ясна картина за неправдата, която се върши с решението на четирмата министри да се интернационализира Триест и Юлийска Крайна.

„Парижките решения, казва г. Кардел, от една страна дават на Италия пояс от територия, компактно населена със словенско население. В този пояс живеят 60,000 словенци и около 16,000 италянци, от които 14,000 в Горица. Тези решения дават на Италия Горица, стар културен и земеделски център на словенците, естествено средище на Виповската и Сочка долини, без оглед на това, че в Горичката община болшинството от населението е словенско. Тези решения дават на Италия Тржиц, който е стопански свързан с останалата част от Юлийска Крайна особено с Триест и чието население в огромното си мнозинство ясно изразява своята воля да се присъедини към Югославия. Тези решения дават на Италия Канапската долина с Трбиж, където преди първата световна война изобщо не е имало италянци.

„От друга страна, добавя г. Кардел, тези решения откъсват Триест от Югославия и му включват територии, които са населени главно с югославяни. От Югославия откъсват част от Истрия, която е освободена с толкова жертви на самото истрьско население и на югославската армия. Между Триест и Италия създават коридор от няколко километра на напълно словенска територия, където живеят едва 5% италянци. На словенския народ, на народната словенска република напълно се затваря излаза на море и то на пет до осем километри от морето, чийто брегове с столетия и столетия са населени с словенци. Десет на сто от словенския народ остава извън границата на Югославия западно от френската линия, а само 0.69% италянци остават извън границата на Италия, източно от французката линия и в предложената граница на интернационализирания Триест.“¹⁾

При тази яснота на югославската кауза, всеки би се запитал, защо великите сили не разрешиха въпроса за Юлийска Крайна и Триест в полза на Югославия, която, при това, се би срещу италянския фашизъм и през целото траене на войната бе на страната на демократическата коалиция?

При разглеждането на този въпрос представителите на Съветския Съюз показаха едно здраво разбиране и упорито настояваха да се реши в съгласие с справедливите югославски тежнения. Известни английски и американски кръгове, обаче, не желаеха по никой начин Юлийска Крайна и Триест да се дадат на Югославия. По този повод съветската агенция ТАСС от 29 юни 1946 г. каза дълбокосмислените думи: „Империалистическите кръгове искат да си запазят още от сега свободата за предизвикване на всякакъв род усложнения в бъдеще“. Характерна в това отношение е статията на бившият американски министър на външните работи г. Самнер Уелс, обнародвана в няколко американски вестници. В тази своя статия, посветена на проблема за Триест г. Уелс се противопостави срещу едно присъединяване на Триест към Югославия, считайки, че „Триест трябва да бъде економически и политически страж на Италия против славянския изток“. По-нататък г. Уелс казва: „Да се даде Триест на Югославия би значило Русия да добие

¹⁾ в. Политика, от 7 юни 1946 г.

пълна контрола на Дунава, Адриатическо море и Средиземноморието, а Гърция би била изолирана от запад“.

На това изказване ето как отговори в *Борба* от 30 юний 1946 г.:

„Очевидно е, че г. Самиер Уелс е „забравил“ какво „славянски изток“ не е използвал Триест в освободителната война да прегazi Италия и да потапя английски и американски параходи в Средиземно море, но се бореше на страната на Англия и Америка против фашистка Италия, докато Италия употреби Триест и Юлийска Крайна като база за нападение на „славянския изток“ с цел да осъществи „пълна контрола на Дунава, Адриатическо море и Средиземноморието“, т. е. заедно с Германия за винаги да изхвърли от Средиземно море всички свои неприятели от войната и на първо място англо-американските сили. . . На всеки случай, такова цинично третиране на жизнените югославски права, такова недопустимо клеветничество към един измъчен съюзник който желае само да се уважават неговите права и такова изтъкване на победения агресор и на неговите престъпни претенции като „страж“ против ония демократически сили, които най-много допринесоха за победата във войната — обяснява истинските мотиви, поради които на нашите народи се отнема онова, което поне от нашите съюзници от войната би требвало да ни се признае без уговорки. По-вече от ясно е, че тия мотиви нямат нищо общо с ония, които в демократическия свет се наричат с името правда. И че са твърде далече от всякаква искрена грижа за мира. . .“

Ясно е, че и след решението на четримата министри в Париж, от югославско гледище въпросът за Триест и Юлийска Крайна остава открит. Народите в Югославия не ще престанат да се борят за освободението на този чисто югославски край и за включването му към майката родина.

Елински

Националния въпрос на Балканите

Балканските национални държави са рожба на нахлуването на капиталистическите отношения в стопанския живот на балканските страни, на възникналите национални движения върху горната стопанска база и на влиянието на идеите на френската революция, господствующи през оная епоха, както и на стремежите на големите държави да разслабват Турция правейки си свои сметки в световната си завоевателна политика.

Това, което прави впечатление още при първия поглед при разглеждането на тоя въпрос е факта, че създаването на национални държави на Балканите не се покрива нито с националните принципи, нито с нуждите за капиталистическо развитие на тия държави. Искам да кажа, че голема част от нацията съставляваща всяка една от тия държави, останаха въвн от нейните граници и тия граници беха твърде тесни за да могат да осигурят просперитета за едно капиталистическо развитие.

Осакатеното разрешаване на тоя въпрос се дължи на вмешателството на външни сили. Акушера при раждането на тия държави беха великите сили, които имаха интерес да разгромват Турция, но немаха интерес да я заместят с една мощна държа, с шансове за едно напълно независимо съществуване. Те имаха интерес от едни малки държави, които да служат като пионки в световната им игра и раздиращи се от

противоречия помежду си, търсейки изход за повече въздух под балканското небе.

И действително историята ни дава ясна картина, как балканските държави в стремежа си да си създадат по-добри условия за своето капиталистическо развитие неизменно са се стремили да се подслонят под сенката на някоя велика държава, да съчетят своята балканска завоевателна политика с световната завоевателна политика на велика държава.

В каква посока можеха да търсят разширение малките балкански държави, тъй необходимо за капиталистическото им развитие и за доразрешаване на националните си проблеми? Преди да отговорим на този въпрос, трябва да отбележим веднага, че и за балканските държави тия два въпроса, за разширението и за национални граници, никога не са се съвпадали, че второто винаги са подчинявали на първото и с свещ са търсели някое селище с своя националност, или са извращавали историята по своему, когато се касаело да се оправдае овладяването на някой пункт необходим за процътяването на тяхната икономика. Поради туй в основата на тая политика не лежи националната правда, а стремежа за хегемония на Балканите.

Два пътя имаше за правилното иконом. развитие на балканските държави: пътя към федеирирането им и пътя на смазването на едни за да се издигне един т. е. пътя на федерацията и пътя на хегемонията. Първия бе отстояван от демократическите сили на Балканите начело с работническото движение и македонското национално революционно движение начело с Гоце Делчев. Второто бе пътя на реакционните буржуазни среди начело с монархическите институти, подкрепвано и подстрекувано от международната реакция и особено, в последните десетилетия, от германските империалисти.

Работническото движение през онова време бе твърде слабо за да може да сплоти и да възглави народните маси. Освен това то твърде много подценяваше националния въпрос, не виждаше неговата роля в живота, не виждаше свой съюзник в националното движение и доста наивно си представляваше въпроса за власта именно като въпрос изключително на парламентарни борби и развитие.

В каква посока търсеха разширение хегемонистите под ръководството на монарсите? Капиталистическото развитие и държавното национално оформяване на Балканите е вървело от периферията към центъра. И това е било напълно естествено и обяснимо. В резултат се получиха трите балкански държавици, Сърбия, Гърция и България по периферията, а в центъра останаха под Турция — Тракия, Албания, Тесалия и главно Македония, граничещи и с трите. Най-слабата точка за разширение бе Турция и за балк. държави, затуй усилията беха насочени в тая посока. Затуй Македония стана възела в който се преплетоха противоречията на балканските държави и разменната монета в ръцете на великите държави за влияние сред балканските държави.

Пътят на хегемонистите бе един и не можеше да бъде друг. То бе пътят на раздорите и войните. Пред народните маси, обаче, хегемонистичната идея и пътят на войната се прикриваше с национална одежда. Те никога не са говорили открито за хегемония, никога не са говорили за завоевания, а винаги за национално обединение. В тайните архиви, обаче, се намира не един документ, да е говори за хегемония, а при главовъртене от успехи не един път се е говорило открито за завоевание на територии с чуждо население.

Паралелно с тя хегемонистична политика на реакционерите и царете, се развиваха и националните движения за освобождение от по-

тиснатите народи в Турция и Австрия. Имаше мощно движение в Крит, Тесалия, Албания, преко Дунава и особено в Македония. Неминуемо тия национал-освободителни движения се сблъскаха с завоевателната политика на реакционните и монархически клики, което фактически бе сблъск между идеята за национална свобода и идеята за хегмония между, културното развитие на народните маси и икономическите стремежи на господствующите слоеве. Реакционно монархическите среди влагаха грамадни усилия да оглавят тия движения, да ги уеднаквят със своите стремежи и с това да оправдаят последните дипломатически пред външния свет и да подготвят почвата психологически в собствените си народи за да ги впрегнат да теглят реакционната им кола. Това значи да забулят търгашеството си с националните въпроси и в националните чувства на масите да влеят голема доза националистически опиум. За това им доста помогна пъстрата национална картина на Балканите, преплетеността на националистите в тях, големата близост на славянските езици и неизживената роля на религиозните въпроси.

За нечистивата дипломатическа игра по националните въпроси от господствующите слоеве ни дават много поучителна картина събитията в Македония, най-важният обект за завладяване от тяхна страна. За тая страна сърбите прететдираха като естествен изход към Бяло море по долината на Морава и Вардара. Гърците претендираха като необходим хинтерланд за своето дълго крайбрежие. Българските реакционери пращаха сърбите зад Дунава и на Адриатика, гърците към островите, а Македония запазваха за себе си като необходима площ за своето икономическо развитие. За тия свои икономически нужди, обаче, те не приказваха. Приказваха и спореха, че Македония национално принадлежи на всека една от тях. За да оправдат тая си теза те туриха в ход грамаден апарат за национална пропаганда. А великите сили, чиито интереси също се преплитат тук, туриха в действие религиозната пропаганда, защитавайки едни православието, други католичеството, трети протестантството. По-нататък, когато македонците чрез своята револ. организация отрекоха всички тия фактори и почнаха да се борат за себе си, тая пропаганда чрез училища и черкви се придружи и чрез въоръжена пропаганда чрез техни чети. И се получи македонския народ изправен на въоръжена борба с всички балкански и световни реакционни фактори. Получи се репетиция на идещите войни на македонска почва, а в последствие единен фронт на всички реакционни фактори против македонския народ. Тоя единен фронт се получи в борба против младотурската революция, а още по-ясно в балканската война.

Последната се обяви в името на „свободата за брата роб“, в името на националния принцип, на националната правда. Реакционните монархически фактори прибегнаха до най-върховното средство за разрешаването на своите задачи прикрити в национална маска — до войната.

Предизвиканата от тях балканска война какво даде в резултат за промена на националната картина на Балканите в посока към националната правда? Резултата е явно, очебийно отрицателен. Националната криза на Балканите се задълбочи. Вместо разрешението на старите открити национални въпроси, откриха се нови такива. Откри се добруджанският въпрос, австрийското господство се простре до Санджака, в Албания туриха крак великите сили, Македония разделиха на три части за да я умъртвят като Македония и се създаде едно велико преселение на народите, посилата на което милиони хора не се видеха свободни в своите огнища, а изгубиха родните си огнища.

Реакционните фактори, обаче, не се отчаяха, а с още по-голям устрем продължиха своите напъни в същата посока. Цар Фердинанд тържествено заяви: „ще свием знамената за по-благоприятни дни“. И тия дни много скоро дойдоха. Тоя път сблъска между балканските държави за преразпределението на Балканите и съвпада с сблъсъка на великите сили за преразпределение на света. Отвори се първата световна война. Разглеждайки резултата в световен мащаб от национално гледище от тая война, Сталин казва, че тя макар и да се водеше в името на свободата на народите, фактически не разреши, а задълбочи националната криза. Същото се отнася и за Балканите. Тя отвори нови национални рани или пък старите ги даде в нови форми. Многонационална Австрия пропадна, яви се многонационална Югославия, раздираща се от национални противоречия и борби. За България тя откри нов национален въпрос — Западните покрайнини.

Задълбочената национална криза доведе борбите до най-дивата им форма — фашизма, което значи довеждането на шовинизма и завоевателната политика до най-възможните крайни предели. Дойде втората световна война. Германците в нея оперираха на Балканите явно като с разменна монета с националните въпроси. Те даваха Солун на Югославия, с условие че ще върви с нея. Като измени, подложиха сръбския народ на изстребление и даваха разни парчета от Балканите на своите съюзници без оглед на всекакъв национален принцип. Българските шовинисти изпаднаха в телешки възторг, че са направили грамадна крачка към велика България. Зад тоя възторг се криеше, разбира се, една безкрайна наивност и едно безкрайно предателство. Защото в тая велика България щеше да има български попове и джандари, а икономическите блага щеха да са за германците. А ясно е за всеки честен и разумен човек, че при икономическа зависимост, не може да има национална независимост.

В тая война, обаче, станаха явления, които се отразиха крайно благоприятно за правилния развой на националната независимост, народните маси успеха да се сплотят, сплотиха се работниците, селяните, национално потиснатите под ръководството на работническата класа. Водач на масите стана последната, националната проблема влезе в нейните ръце.

Второ. Поради горния факт и поради участието на С.С.С.Р. във войната свалиха си маската шовинистите, събитията ги демаскираха напълно като предатели, съюзиха се помежду си и стана чудо: всички тюрлии шовинисти се прегърнаха и обявиха обща борва против собствените си народи. Мила картинка е да виждаш сега как се прегръщат и и целуват Ив. Михайлов, Цанков, Дража, Павелич, Зервас и Ялчън.

Третия факт е: падането от власт на реакционно шовинистическите сили и взимането властта от народните маси. Тоя факт породил още едно чудо. Тоя факт доказва, че достатъчно било да паднат една шепа капиталисти за да престанат враждите и недоверието между разни националности, да се създадат братски отношения между тях и да се разреши сложният национален проблем на капиталистически начала, по един бърз и прост начин на базата на равноправието и свободата на всички националности. Отличен, исторически пример за това ни даде нова Югославия. Тя днес е водача на Балканите по пътя на народното демократическо разрешение на националния въпрос, за обръщането на Балканите от вавилонско стълпотворение, в образец порядък на национална правда, от барутен погреб на крепост за мира. Нова Югославия най-сетне разреши и гордиевия възел, който тровеше балканската атмосфера, като разреши македонския въпрос, създаде македонска държава и отвори пътя на ма-

кедонския народ чрез своята народна власт, да играе ролята на обединително звено между южнославянските народи.

Събитията във връзка с националния въпрос на Балканите потвърдиха мисълта на Сталина, че капитализма не е в състояние да разрешава вече националния въпрос, напротив той все повече го изостря и това разрешение го поема и го дава работническата класа. Съветския съюз това доказва в световен мащаб, Югославия в балкански мащаб. Образец и носител на старото за Балканите остават Гърция и Турция.

В какво се е състояла националната политика на управляващите до 9. IX, под ръководството на Кобургската династия; на тия които беха реакционери, след туй станаха фашисти, а сега се наричат демократи?

Тя се е състояла:

1) В овладяването на Тракия, Македония, Моравско и Добруджа в името на обединението на българското племе, третирайки тамошното население за българско. Последното, разбира се, не им пречило в екстаза на победите да заявяват, че дето е стъпил български крак българско ще бъде, да изявяват претенции за Дурацо, цар Фердинанд да се отдава на мечти да влезе в Цариград на бел кон и да се коронясва в Св. София. За тях бе безразлично че населението в Моравско не се чувствува нито сантим за българско, че македонския народ е водил дълги и героични борби и с това е подчертал дебело, че иска да живее самостоятелен политически и национален живот;

2) Чрез икономически и културен тормоз, чрез прек терор над малцинствата да се претопат, да се изселят и да се върви към хомогенно население. Спомнете си отношението към турците и евреите, за отношението към гърците при нахлуването в Беломорието, което Крапчев си бе поставил за задача спешно и на всяка цена да го българизира, за изстреблението към македонците. Вижте плачевното културно състояние на турците!

3) Признаването привилегията на тия управляващи да ръководят и направляват националната проблема, без което те обявяват за предател и родоотстъпник. Спомнете си, че всички убийства след 9 юни ставаха под тоя знак.

4) Единство и приемственост на националната политика, в което отношение те имаха пълен успех, защото всички се кълнеха в светостта на тоя идеал, освен работн. партия, а Пастуховци, Мушановци, Н. Петковци и днес се кълнат в него. Спомням си едно предложение на Пастухов преди 9. IX, да влезе в Отечествения фронт в което поставяше като условие О. Ф. да поеме защитата на тия именно национални идеали пред външния свят;

5) Да считаш съседните народи за изчадие на дявола, които за да не те унищожат, трябва да ги унищожиш.

Останките на тая пасмина със своята отрова или със своя цинизъм в мисълта си, нагло задават въпроса: „но, кажете кое е велико-българизъм и кои са националните идеали на българската държава“?

Отговора е ясен: тая основа, именно, от която са изхождали и продължават да изхождат, е велико-българизъм. Тая основа води към подчинение на Моравско и Македония въпреки волята на народите им; тя води към овладяване на територии като Призрен и Дурацо, тя води към потисничество и умрази с другите народи; тая основа не ражда на-

